

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Π.Μ.Σ.: Εγκληματολογικές και ποινικές προσεγγίσεις
της διαφθοράς, του οικονομικού και οργανωμένου
εγκλήματος.**

Διπλωματική εργασία

**"Κράτος Δικαίου και διαφθορά: Εννοιολογική προσέγγιση. Συγκριτική
επισκόπηση και αξιολόγηση των συμπερασμάτων των Εκθέσεων του
Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το κράτος δικαίου και τη διαφθορά στην
Ελλάδα, τη Δανία και τη Βουλγαρία κατά τα έτη 2022-2024"**

Θεοδωρίδου Κ. Αντωνία

Επιβλέπων καθηγητής: δρ. Τσιλώνης Βίκτωρ

Νάουσα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Αντωνίας Θεοδωρίδου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίας στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Π.Μ.Σ.: Εγκληματολογικές και ποινικές προσεγγίσεις
της διαφθοράς, του οικονομικού και οργανωμένου
εγκλήματος.**

Διπλωματική εργασία

**"Κράτος Δικαίου και διαφθορά: Εννοιολογική προσέγγιση. Συγκριτική
επισκόπηση και αξιολόγηση των συμπερασμάτων των Εκθέσεων του
Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το κράτος δικαίου και τη διαφθορά στην
Ελλάδα, τη Δανία και τη Βουλγαρία κατά τα έτη 2022-2024"**

Θεοδορίδου Κ. Αντωνία

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων καθηγητής

δρ. Τσιλώνης Βίκτωρ

Συνεπιβλέπων καθηγητής

δρ. Κόρος Δημήτριος Λάζαρος

Νάουσα, Ιανουάριος 2025

*Στον πατέρα μου, Κωνσταντίνο,
για ό,τι έκανε για εμένα...*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, δρ Βίκτωρα Τσιλώνη, για τις χρήσιμες συμβουλές και επισημάνσεις του, στοιχεία που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτού του μεταπτυχιακού μέσω της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη προς τους καθηγητές του προγράμματος, οι οποίοι μας μετέδωσαν τις γνώσεις και την εμπειρία τους καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού. Θα ήθελα, επιπλέον, να ευχαριστήσω και τον δρ Κόρο Δημήτριο Λάζαρο, για τις οδηγίες του στο στάδιο διορθώσεων της παρούσας εργασίας.

Δεν θα μπορούσα να παραλείψω τις ευχαριστίες μου προς το σύζυγό μου, Θεωδωρή, τη μητέρα μου, Ιωάννα, και την υπόλοιπη οικογένειά μου, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά και ουσιαστικά, με την ηθική και ψυχολογική τους στήριξη, στην προσπάθειά μου.

Θεοδωρίδου Κ. Αντωνία

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η αναφορά στο οικουμενικό και διαχρονικό φαινόμενο της διαφθοράς, όπως αυτό επηρεάζει κάθε σύγχρονη κοινωνία. Η ανίχνευση των αιτίων εμφάνισης και εξέλιξής της αποτελεί πρόκληση, συμβάλλει εντούτοις στην καλύτερη αντιμετώπισή της. Ως έκφανση της εγκληματικότητας των ισχυρών, η διαφθορά παρουσιάζει πολυσχιδή μορφολογία και τυπολογία, με αποτέλεσμα να διεισδύει σε κάθε πτυχή της ζωής των ανθρώπων. Οι επιπτώσεις της έξαρσης του φαινομένου είναι ανυπολόγιστες, καθώς ο αριθμός των πιθανών και πραγματικών θυμάτων είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Η αναφορά μας στις κυριότερες εξ αυτών και η συσχέτισή της με κοινωνιολογικές θεωρίες σχετικές με την οικονομική εγκληματικότητα, όπως των Chambliss και Merton, αποδεικνύουν την αυξανόμενη και διαχρονικά εντεινόμενη ανησυχία της ακμής της διαφθοράς.

Η διαφθορά και το κράτος δικαίου είναι έννοιες αλληλένδετες, δεδομένου του ότι η άνθηση της πρώτης πλήττει σημαντικά τη δεύτερη. Η εννοιολογική προσέγγιση των κρίσιμων αυτών για τη συνέχεια και την ευημερία της κοινωνίας εννοιών, επιχειρείται τόσο σε διεθνές πλαίσιο, όσο και από τον Έλληνα νομοθέτη, ώστε να εξαχθούν όλες οι χρήσιμες πληροφορίες που θα συμβάλλουν στην αναγνώριση του προβλήματος και στην καταπολέμησή του μέσω της εφαρμογής και του σεβασμού ενός συνόλου αρχών και αξιών, οι οποίες συναποτελούν το «κράτος δικαίου». Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να επισημανθεί η συμβολή των Ανεξάρτητων Αρχών, όπως της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας και του Συνηγόρου του Πολίτη, οι οποίες αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή ερευνών, την προστασία κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και μέσω των συστάσεων και των εκθέσεών τους, προτείνουν βελτιώσεις.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται αναφορά στις Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά κατά την τριετία 2022-2024, στον απόηχο της υγειονομικής κρίσης, για τρία κράτη της Ευρώπης. Η επισκόπηση των ετήσιων εκθέσεων αναδεικνύει τα θετικά στοιχεία, τις βελτιώσεις και τις ελλείψεις που παρατηρούνται σε θέματα σχετικά με την ποιότητα του δικαστικού συστήματος, το πλαίσιο κατά της διαφθοράς, την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης και τα θεσμικά αντίβαρα στη Δανία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Η καταγραφή των δεδομένων κάθε έτους καθιστά σαφείς τις διαφορές μεταξύ του βορρά και του νότου της Ευρώπης, αντανakλώντας την άμεση συνάφεια μεταξύ της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής κατάστασης μεν, και της διάδοσης της διαφθοράς που κλονίζει καίριες αρχές και αξίες των κοινωνιών που στηρίζονται στη δικαιοσύνη, τη διαφάνεια, τη νομιμότητα και τον σεβασμό κάθε μέλους τους.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παραπάνω επισκόπηση και προτείνεται η λήψη μέτρων που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καθοριστικά στον περιορισμό, τον έλεγχο και την πάταξη της διαφθοράς σε διεθνή κλίμακα.

Λέξεις - Κλειδιά:

κράτος δικαίου, αστυνομική διαφθορά, δικαστική διαφθορά, Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Abstract

The aim of this study is to address the universal and intertemporal phenomenon of corruption, as it impacts every modern society. Identifying the causes of its emergence and evolution presents a challenge but significantly contributes to its better management. As an expression of the criminal behavior of the powerful, corruption manifests in a multifaceted morphology and typology, infiltrating every aspect of human life. The repercussions of the phenomenon's escalation are immeasurable, given the particularly large number of potential and actual victims. Our reference to its most critical aspects and the correlation with sociological theories related to economic crime, such as those of Chambliss and Merton, highlight the growing and increasingly intense concern about the rise of corruption over time.

Corruption and the rule of law are incestuous concepts, as the heyday of the former significantly undermines the latter. An attempt is made to conceptually approach these critical notions, essential for the continuity and prosperity of society, both on an international scale and by the Greek legislator. The aim is to extract all useful information that will contribute to recognizing the problem and combating it through the implementation and respect of a set of principles and values constituting the "rule of law". In this context, the contribution of Independent Authorities, such as the National Transparency Authority and the Greek Ombudsman, deserves emphasis. These entities undertake investigations, protect vested rights, and, through their recommendations and reports, propose ameliorations.

In the second chapter of the study, reference is made to the European Commission's Rule of Law Reports and their relevance to corruption during the 2022–2024 period, in the aftermath of the health crisis, focusing on three European countries. The review of the annual reports highlights the positive elements, improvements, and shortcomings observed in areas such as the quality of the judicial system, the anti-corruption framework, media freedom, and institutional checks and balances in Denmark, Bulgaria, and Greece. The data compiled for each year clearly reveals the differences between Northern and Southern Europe, reflecting the direct correlation between social, political, and economic conditions and the spread of corruption, which undermines critical principles and values of societies founded on justice, transparency, legality, and respect for all citizens.

The closing chapter outlines the conclusions drawn from the above review and proposes measures that could play a decisive role in limiting, controlling, and combating corruption on a global scale.

Keywords:

rule of law, police corruption, juridical corruption, rule of law reports of the European Commission

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	14
1. Η έννοια της διαφθοράς και τα χαρακτηριστικά της.....	14
1.1. Τα αίτια της διαφθοράς	15
1.2. Μορφές και τύποι της διαφθοράς	20
1.2.1. Διαφθορά και ποινικοκατασταλτικό σύστημα	22
1.3. Σύνδεση της διαφθοράς με τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την οικονομική εγκληματικότητα.....	26
1.4. Οι συνέπειες της διαφθοράς	29
2. Εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς	32
2.1. Η έννοια της διαφθοράς στα διεθνή κείμενα - προσπάθειες ορισμού και τυποποίησης.....	32
2.2. Η έννοια της διαφθοράς στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα – Δωροδοκία και δωροληψία δικαστή και αστυνομικού.....	36
3. Η έννοια του κράτους δικαίου.....	40
3.2. Η αρχή του κράτους δικαίου στο Σύνταγμα της Ελλάδας	45
4. Ανεξάρτητες Αρχές	48
4.1. Ο ρόλος της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας στην καταπολέμηση της διαφθοράς	49
4.2. Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες του Συνηγόρου του Πολίτη στην προάσπιση του κράτους δικαίου.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΚΡΑΤΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΕ ΤΡΙΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΡΑΤΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	52

5.1. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία κατά τα έτη 2022-2024.....	54
5.1.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία.....	54
5.1.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία.....	58
5.2. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία κατά τα έτη 2022-2024.....	63
5.2.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία.....	63
5.2.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία.....	67
5.2.γ. Έκθεση του 2024 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία.....	71
5.3. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα κατά τα έτη 2022-2024.....	75
5.3.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα.....	75
5.3.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα.....	78
5.3.γ. Έκθεση του 2024 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα.....	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	91

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Α.Ε.Π.: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

βλ.: βλέπε

Ε.Α.Δ.: Εθνική Αρχή Διαφάνειας

Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.: Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

επ.:επόμενο/-α

Ε.Υ.Π.: Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών

κ.ά.: και άλλα

Μ.Μ.Ε.: Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Ν.Π.Δ.Δ.: Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

Ν.Π.Ι.Δ.: Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου

Ο.Η.Ε.: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Ο.Σ.Α.: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

π.χ.: παραδείγματος χάριν

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

ΣτΠ: Συνήγορος του Πολίτη

EPPO: European Public Prosecutor's Office

GRECO: Groupe d' États contre la corruption

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης και της έντονης τεχνολογικής εξέλιξης, καλούνται να αντιμετωπίσουν την αυξητική τάση της οικονομικής εγκληματικότητας και του ιδιαίτερα διαδεδομένου φαινομένου της διαφθοράς διεθνώς. Η ανάπτυξή της και η ικανότητά της να μεταλλάσσεται και να προσαρμόζεται κάθε συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε συγκεκριμένες, ισχύουσες κοινωνικές περιστάσεις, έχει απασχολήσει τη διεθνή έννομη τάξη, τις κυβερνήσεις και επιστημονικούς κλάδους και έχει καθορίσει την αντιμετώπισή της και κατ' επέκταση τη δικαιοδοτική κρίση.

Αναπόφευκτα, η καλύτερη κατανόηση της έννοιας επιτυγχάνεται μέσω της αναζήτησης των αιτιών της και των γενικών χαρακτηριστικών που παρουσιάζει σε κάθε της μορφή. Είναι γεγονός πως εμφανίζει πλούσια μορφολογία, επηρεάζοντας κάθε πτυχή της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής, ενώ και οι ποικίλες επιπτώσεις της έχουν, ανά τις δεκαετίες, αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικής έρευνας, ανάλυσης και κοινωνικού διαλόγου. Οι κοινωνιολογικές θεωρίες που έχουν διατυπωθεί με στόχο την ορθή προσέγγιση της διαφθοράς, έχουν επηρεάσει τη σύγχρονη σκέψη και αντίληψη για το φαινόμενο. Παράλληλα, ο ποινικός νόμος και τα διεθνή και ευρωπαϊκά νομοθετήματα αποβλέπουν στην τυποποίηση του φαινομένου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο αδίκημα της δωροδοκίας και δωροληψίας, ως της πλέον διαδεδομένης μορφής του εγκλήματος.

Η άμεση σύνδεση της διαφθοράς με την έννοια της εξουσίας, η οποία σε πολλές περιπτώσεις είναι ταυτισμένη με το κράτος, καθιστά αναγκαία την καταπολέμηση φαινομένων αυθαιρεσίας και παθογενειών του συστήματος. Αυτά τα ψεγάδια των σύγχρονων κοινωνιών, τα οποία συχνά αναδεικνύουν συντηρητικές τάσεις και αντιλήψεις, θέτουν συχνά σε κίνδυνο μία εξίσου σημαντική έννοια, αυτήν του κράτους δικαίου. Πρόκειται για μία ιδέα-αξία, της οποίας η σημασία για τις δημοκρατικές κοινωνίες είναι κομβική. Το σύνολο αρχών καθολικά αποδεκτών και εφαρμοστέων, με γνώμονα την τήρηση της ισότητας, της διαφάνειας και της δικαιοσύνης, που πρέπει να γίνονται σεβαστές από κάθε κράτος, αποτελεί ένα από τα φλέγοντα ζητήματα που απασχολούν τις κοινωνίες επί δεκαετίες. Οι συχνές παραβιάσεις, φαινόμενα κακοδιοίκησης, κατάχρησης εξουσίας και καταπάτησης δικαιωμάτων, κλονίζουν την εμπιστοσύνη των πολιτών, οι οποίοι αντιμετωπίζουν με καχυποψία και προκατάληψη κάθε δημόσιο φορέα ή όργανο και δεν αισθάνονται ότι το δικαστικό σύστημα ή τα όργανα επιβολής του νόμου μπορούν να διασφαλίσουν την προστασία τους.

Κατά την καταγραφή και επισκόπηση των αποτελεσμάτων των Εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά την τελευταία τριετία για τρία κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη Δανία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως τα προβλήματα επιμένουν και διαιωνίζουν χρόνιες τακτικές, ιδίως στο πλαίσιο της έξαρσης της διαφθοράς και της διακινδύνευσης της έννοιας του κράτους δικαίου. Κάθε κράτος, δεδομένων των συνθηκών που ισχύουν βάσει της γεωγραφικής του θέσης, της πολιτικοοικονομικής του κατάστασης και των αντιλήψεων του κοινωνικού συνόλου σχετικά με τις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός αυτού, άρα και του ίδιου του εγκλήματος, καλείται να αντιμετωπίσει τα εσωτερικά του ζητήματα και να αναζητήσει αποτελεσματικούς τρόπους και πρακτικές που θα συντελέσουν στη βελτίωση των δεδομένων, τον περιορισμό των κακονομιών και των δυσλειτουργιών του, την προάσπιση και κατοχύρωση δικαιωμάτων και την επικράτηση του δικαίου.

Στο σύνολο της παρούσας μελέτης, επιχειρείται η εξέταση των κρίσιμων αυτών ζητημάτων και στο τέλος της γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα που εξήχθησαν από τις εκθέσεις και τις προοπτικές για την αντιμετώπιση της διαφθοράς σε παγκόσμια κλίμακα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Η έννοια της διαφθοράς και τα χαρακτηριστικά της

Η διαφθορά, ως φαινόμενο με ισχυρή παρουσία στις σύγχρονες κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης, ιδιαίτερα τα τελευταία έτη, απασχολεί τα κράτη, τις εθνικές έννομες τάξεις και τις κοινωνίες διεθνώς. Οι διαστάσεις της διαφθοράς και οι αρνητικές συνέπειες που επιφέρει, επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία των χωρών και καθιστούν αναγκαίο τον προσδιορισμό της έννοιας. Τα στοιχεία που συνιστούν το φαινόμενο και η εξέτάσή τους δύνανται να συμβάλλουν στην αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπισή του επιδιώκοντας τον περιορισμό ανάδυσης τέτοιων συμπεριφορών. Η προσαρμοστικότητα που εμφανίζει και η διεξόδυσή της σε ένα ευρύ φάσμα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, καθιστά αναγκαία την τυποποίησή της. Ο διεθνής χαρακτήρας των εγκλημάτων που σχετίζονται με τη διαφθορά και ο μη περιορισμός τους σε συγκεκριμένα χωρικά και χρονικά πλαίσια αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες της αυξητικής τάσης σοβαρής οικονομικής παραβατικότητας και θέτουν σε διακινδύνευση κεκτημένα, κοινωνικά, ατομικά και πολιτικοοικονομικά. Παράλληλα, η αύξηση των ποσών που δαπανώνται ετησίως και διεθνώς σε πράξεις που σχετίζονται με τη διαφθορά, και η ιδιωτικοποίηση μεγάλου μέρους του δημόσιου τομέα μέσω της εισχώρησης μεγάλων πολυεθνικών εταιριών σε ένα ευρύ φάσμα συναλλαγών και σχέσεων, ωθεί τα εμπλεκόμενα πρόσωπα σε υιοθέτηση νέων, περισσότερο εξελιγμένων μεθόδων επίτευξης των στόχων τους (Χατζηκώστας, 2014, 583-584).

Η οικονομική εγκληματικότητα έχει έρθει στο προσκήνιο κυρίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αρχής γενομένης από το 1990 περίπου, παρά το γεγονός πως αποτελεί εγγενές φαινόμενο κάθε κοινωνίας και απότοκο των σχέσεων που δημιουργούνται στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής συναναστροφής από τη δημιουργία των πρώτων οργανωμένων κοινωνιών. Η κοινωνική συμβίωση και η σύγκρουση συμφερόντων στην πλειονότητα των εκφάνσεων της εκδήλωσης οικονομικής δραστηριότητας, επηρεάζει ουσιαστικά, ακόμη και με βραδείς ρυθμούς, την έκφραση της παραβατικότητας. Τα σοβαρά οικονομικά σκάνδαλα που έχουν κλονίσει τον σύγχρονο κόσμο και έχουν φέρει στο προσκήνιο πολύκροτες υποθέσεις διαφθοράς αποτελούν παράδειγμα της πολυπλοκότητας και οικουμενικότητας του φαινομένου. Η μεταστροφή του διεθνούς ενδιαφέροντος και η μεταβολή της προσέγγισης προς το φαινόμενο της διαφθοράς καθορίστηκε, όπως αναφέρει ο Jean Cartier-Bresson, από την μεγάλων διαστάσεων υπόθεση «Mani pulite» («καθαρά χέρια»), την υπόθεση διαφθοράς που

κλόνισε την ιταλική δημοκρατία το έτος 1992, την υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης για την καταπολέμηση της δωροδοκίας αλλοδαπών δημόσιων λειτουργών το 1997 και την συνακόλουθη απόφαση της Παγκόσμιας Τράπεζας να δράσει άμεσα για την πάταξη της διαφθοράς στον αναπτυσσόμενο κόσμο, την οποία ο Πρόεδρός της χαρακτήρισε το έτος 1996 «καρκίνος» για τις αναπτυσσόμενες χώρες (Λάζος, 2005, 206-207). Στο παρελθόν, κυρίως στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, η διαφθορά οριζόταν περιοριστικά και αφορούσε συγκεκριμένες μόνο περιπτώσεις που γίνονταν γνωστές, με τα κράτη να αντιμετωπίζουν σπασμωδικά και ως σπάνιο φαινόμενο τις διάφορες μορφές εκδήλωσής της. Σταδιακά, ο διάλογος σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας και των αντικρουόμενων συμφερόντων που αυτή γεννά, έφερε στο προσκήνιο την έννοια και κατέστησε ξεκάθαρη την οικουμενική χροιά της. Η ποικιλομορφία που παρατηρείται πλέον σε επίπεδο φυλετικό, εθνικό, θρησκευτικό, κοινωνικό και οικονομικό, έχει αναδείξει την ύπαρξη ισχυρών ταξικών αντιθέσεων και συγκρούσεων. Απαντάται σε κάθε μέρος του πλανήτη χωρίς εξαίρεση και εγγενές της στοιχείο συνιστά η διαπλοκή των εξουσιών. Το στοιχείο της διαπλοκής ερείδεται στην ταύτιση συμφερόντων προσώπων που κατέχουν την οικονομική κυρίως δυνατότητα και τα μέσα πίεσης, ώστε να επιτύχουν τους στόχους που έχουν θέσει και να αποκομίσουν το επιθυμητό για αυτούς όφελος. Το έγκλημα ως «κοινωνική κατασκευή», φέρει τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας εντός της οποίας αναπτύσσεται και αντιμετωπίζεται ως παρέκκλιση, η οποία αντιβαίνει στον υφιστάμενο αξιακό και θεσμικό κώδικα (Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, 4-5). Η διαμόρφωση των αντιλήψεων σχετικά με το οικονομικό έγκλημα και την εξάπλωσή του ποικίλλει ανάλογα με τις επικρατούσες κάθε συγκεκριμένη περίοδο συνθήκες. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως το φαινόμενο της διαφθοράς φέρει έντονα αντικοινωνικά χαρακτηριστικά και αποδεικνύεται ιδιαίτερα επικίνδυνο για τη συνέχεια εύρωστων οικονομικά και ευνομούμενων κοινωνιών. Ο βαθμός συχνότητας της διαφθοράς διαφοροποιείται επίσης σε επίπεδο βαρύτητας, συχνότητας και έντασης ανάλογα με το κράτος και τις συνθήκες που επικρατούν σε αυτό. Η αντικοινωνικότητα που τη χαρακτηρίζει και οι συνέπειες που προκαλεί απειλούν τα κοινωνικά και οικονομικά ήθη (Χατζηκώστας, 2014). Διαπιστώνεται, τέλος η στενή σύνδεση του φαινομένου με ένα άρτια οργανωμένο σύστημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από αντινομίες, ατέλειες και αναποτελεσματικότητα.

1.1. Τα αίτια της διαφθοράς

Κρίσιμη για την κατανόηση της διαφθοράς είναι η αναζήτηση των γενεσιουργών αιτίων και του ρόλου που διαδραματίζουν στη δυσκολία ανίχνευσής της. Ως φαινόμενο, είναι άμεσα

συνδεδεμένο με το κράτος, την ισχύ του και τον τρόπο που αναπτύσσεται εντός αυτού η οικονομική πολιτική. Οι παράγοντες που ενισχύουν τη διαφθορά μπορούν να χωριστούν σε άμεσους και έμμεσους.

Η έννοια του κράτους, ως έννοια γένους, η οποία βασίζεται στην ύπαρξη νόμων, κανονισμών, υποχρεώσεων και απαγορεύσεων ορίζει σε μεγάλο βαθμό τις συναλλαγές, τον τρόπο επιβολής της εξουσίας, το επίπεδο της δικαιοσύνης και τη συναναστροφή με φορείς της δημόσιας διοίκησης, καθιστώντας το την απόλυτη έκφραση και τον κύριο φορέα εξουσίας (Tanzi, 1998, 10-11). Ο δημόσιος τομέας αποτελεί εύφορο πεδίο ανάπτυξης παραβατικών οικονομικών συμπεριφορών, ενισχύει την ύπαρξη συνεργασίας μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών κατά την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας και επηρεάζει άμεσα την παραγωγή νόμων. Ζητήματα όπως η υψηλή φορολογία, η πολυπλοκότητα των νομοθετικών ρυθμίσεων και οικονομική επιβάρυνση των μελών της κοινωνίας οξύνουν το φαινόμενο. Η φορολογική επιβάρυνση την οποία αναγκάζονται να επωμιστούν οι οικονομικά αδύναμοι σε συνδυασμό με την διακριτική ευχέρεια των δημοσίων φορέων ή λειτουργών να λάβουν αποφάσεις καθοριστικές για τη ζωή των μικρομεσαίων, καθιστά τους τελευταίους έρμαιοι στις κάθε είδους αυθαιρεσίες. Σε πολλές περιπτώσεις το κράτος λαμβάνει αποφάσεις καθοριστικές δίνοντας προνόμια σε ισχυρούς, οι οποίοι χρησιμοποιούν τα όργανά του δωροδοκώντας τα και αδιαφορώντας για την υποβάθμιση της λειτουργίας του δημόσιου τομέα και την πρόκληση ανυπολόγιστης ζημίας στην πλειοψηφία της κοινωνίας, η οποία αδυνατεί να αντιδράσει. Στο κράτος αποδίδονται χαρακτηριστικά μονοπωλιακά, καθώς αποτελεί τον απόλυτο κυρίαρχο των διαφόρων μορφών συναλλαγών του πολίτη με τον δημόσιο τομέα (Tanzi, 1998, 10-11).

Η διαμόρφωση της σύγχρονης διεθνοποιημένης οικονομίας και η επικράτηση του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου δημιουργούν εύφορο πεδίο ανάπτυξης διαφθοράς. Δεδομένης της άρσης στον περιορισμό κίνησης κεφαλαίων, προϊόντων και υπηρεσιών και της διευκόλυνσης ανάπτυξης δικτύων συνεργασίας μεταξύ φυσικών και νομικών προσώπων (επιχειρήσεων και οργανισμών), το φαινόμενο ακμάζει συνεχώς, ενισχύοντας την πεποίθηση ότι το χρήμα και ο τρόπος που διαμορφώνονται οι αγορές διεθνώς, καθορίζουν εν τέλει και την εγκληματικότητα. Οι αναπτυσσόμενες και αναπτυγμένες χώρες, στις οποίες η απόκτηση πλούτου και υλικών αγαθών αποτελούν αυτοσκοπό, δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες δράσης των προσώπων που επιδιώκουν να ενισχύσουν την κοινωνική και οικονομική τους θέση. Η μετάβαση από την αγροτική οικονομία και την άνθηση του πρωτογενούς τομέα παραγωγής στο νέο μοντέλο οικονομίας, το οποίο στηρίζεται κατά βάση στην ελεύθερη διακίνηση αγαθών και στην παροχή υπηρεσιών σε διεθνή κλίμακα, ανέδειξε τον

οικονομικοκεντρικό προσανατολισμό της πλειοψηφίας ενισχύοντας την ανθρώπινη απληστία και παραμερίζοντας ηθικές αρχές και αξίες, προς τις οποίες θα έπρεπε να είναι προσηλωμένο το μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας. Η συζήτηση σχετικά με τη διαφθορά ήρθε έντονα στο προσκήνιο κατόπιν των πρωτοβουλιών διεθνών οικονομικών οργανισμών, ως «παρενέργεια», δηλαδή αρνητική συνέπεια της παγκοσμιοποίησης (McCarthy, 2014). Οι έντονες συνθήκες ανταγωνισμού και η εμπλοκή εταιρειών του ιδιωτικού τομέα σε τομείς που παλαιότερα δέσποζε το κράτος, τις οδηγεί στη χρήση πρακτικών διαφθοράς, ώστε να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών τους εντός και εκτός συνόρων δίχως να υπολογίζουν το τελικό κόστος για την οικονομία μακροπρόθεσμα. Οι συγκεκριμένες οικονομικές πρακτικές αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση του κέρδους και βασίζονται στην αποδοχή των αποτελεσμάτων που μπορεί να επιφέρουν. Ταυτόχρονα αυξάνουν την ανάγκη ύπαρξης διαφάνειας υπό τα νέα δεδομένα και μετατρέπουν τη διαφθορά σε ζήτημα με πολιτική χροιά.

Σε πολλές περιπτώσεις είναι απόρροια πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών σε κρίσιμες χρονικά περιόδους, τις οποίες βιώνουν τα κράτη εντός των οποίων αναπτύσσεται. Η αναδιάρθρωση του διεθνούς σκηνικού και η κατάρρευση ισχυρών οικονομικά και πολιτικά καθεστώτων τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όπως της Σοβιετικής Ένωσης, ενίσχυσε την κινητικότητα κεφαλαίων και δημιούργησε σχέσεις εξάρτησης μεταξύ κρατών. Η πολιτική αστάθεια και η μεταβολή του πολιτικού σκηνικού σε μία χώρα, μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες για όσους καιροσκοπικά επιδιώκουν να αποκτήσουν οφέλη μέσα από τη συμμετοχή τους στα κοινά, έστω και μέσω της παρασκηνιακής τους δράσης (Diamant & Tosato, 2017, 6).

Η μετάβαση από ένα οικονομικό μοντέλο σε ένα άλλο και η σώρευση των κεφαλαίων στα χέρια λίγων-"δυνατών", οδηγεί σε κοινωνικές αλλαγές που επηρεάζουν και το σύνολο των αξιών που ισχύουν σε μία κοινωνία, την αντίληψη για το έγκλημα, την τυποποίηση και την απαξία του. Σε κομβικές για τη συνέχεια της ιστορίας μιας χώρας καταστάσεις, όπως πόλεμοι, ή και σε κρίσεις διαφορετικής μορφής, όπως η υγειονομική, το έγκλημα βρίσκει διεξόδους και μεταλλάσσεται σύμφωνα με τα ισχύοντα κάθε περίοδο δεδομένα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που εμπεριέχει στοιχεία των παραπάνω αναφερθέντων αποτελεί η περίπτωση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, η οποία μετέβαλε την πολιτική κατάσταση, τα κοινωνικά ήθη και τις ισορροπίες στη χώρα. Αποτέλεσε ευκαιρία στοχασμού και ανέδειξε τις χρόνιες παθογένειες του συστήματος, την εκτεταμένη διαπλοκή και τα γερά θεμέλια των πελατειακών σχέσεων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Αρωγός στην αύξηση των ποσοστών διαφθοράς τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία συνέβαλαν στην

καλλιέργεια κλίματος φόβου, ανασφάλειας και αστάθειας. Ανέδειξαν όμως και τα κενά και τις δυσλειτουργίες του συστήματος, φέρνοντας στο δημόσιο διάλογο την ανάγκη αντιμετώπισης της επί πολλά χρόνια διαιωνιζόμενης κατάστασης.

Είναι γεγονός πως τα θεσμικά κενά και η πολυνομία επιτρέπουν την εντονότερη εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών. Ο νομοθετικός πληθωρισμός και η κακή ποιότητα των νόμων αδυνατούν να δημιουργήσουν συνθήκες ασφάλειας και εμπιστοσύνης προς το κράτος και τους θεσμούς του. Η δημιουργία νόμων που αποσκοπούν στην προστασία των οικονομικά και κοινωνικά ισχυρών από τα πρόσωπα που έχουν αποφασιστική αρμοδιότητα και δυνατότητα να ορίζουν το νόμιμο, το θεμιτό και το επιτρεπτό, λειτουργεί ως παράγοντας ορισμού του εγκλήματος. Όταν το νομοθετικό πλαίσιο δεν στηρίζεται σε «γερά», ακλόνητα θεμέλια, και αντ' αυτού επιτρέπει διαφορετικές ερμηνείες από τα αρμόδια να εκδώσουν δικαιοδοτική κρίση όργανα, ελλοχεύουν κίνδυνοι για την ίδια τη δημοκρατία.

Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται ως κοινωνίες της πληροφορίας, η οποία είναι ελεύθερη, δωρεάν αλλά και αφιλτράριστη. Δεν αποτελεί σπάνιο φαινόμενο η άσκηση επιρροής από τα μέσα και κατ' επέκταση η δημιουργία τάσεων σχετικά με το έγκλημα και τις ειδικότερες μορφές του, όπως αυτή της διαφθοράς. Έχει εσκεμμένα επιχειρηθεί η στροφή του κοινωνικού ενδιαφέροντος στην εγκληματικότητα αλλοεθνών, ανθρώπων κοινωνικά απομονωμένων και οικονομικά ανήμπορων, ώστε η εγκληματικότητα των ισχυρών και η διαπλοκή τους με ιδιωτικά συμφέροντα να περάσει στο παρασκήνιο. Τα μέσα σε πλειάδα περιπτώσεων εστιάζουν σε επιφανειακή καταγραφή των γεγονότων, αποδίδοντας παράλληλα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στον εγκληματία, δίνοντας έμφαση σε συγκεκριμένα ηθικά ή κοινωνικά του στοιχεία. Συνιστούν επιπλέον και επικουρικά παράγοντα καθοριστικό στη διαδικασία αποκάλυψης ή συγκάλυψης συμπεριφορών που συνδέονται με τη διαφθορά. Η είδηση εύκολα «πλάθεται» και κατασκευάζεται, ως έρμαιο πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών συνιστωσών (Πανούσης, 2016, 737 επ.). Η συμβολή των Μ.Μ.Ε. στην ευνοϊκότερη αντιμετώπιση, ιδιαίτερα κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, των οικονομικών εγκληματιών, συνετέλεσε στη δημιουργία αισθημάτων θαυμασμού προς τους οικονομικά ισχυρούς που κατάφερναν διαχρονικά μέσω παράνομων τακτικών να αποκομίζουν οικονομικά οφέλη και την πεποίθηση στους δράστες πως θα αποφύγουν αυστηρές, στερητικές της ελευθερίας ποινές (Παπαχαλαράμπους, 2019, 149). Η παγκοσμιοποίηση και η αλματώδης τεχνολογική εξέλιξη δημιούργησαν επίσης ευκαιρίες ανάπτυξης διαφθοράς, χωρίς χωρικούς περιορισμούς, γεγονός που καθιστά δυσχερέστερη την ανίχνευσή της και την απόδοση ευθυνών στα εμπλεκόμενα πρόσωπα. Η δαπάνη μεγάλων χρηματικών ποσών για υποθέσεις σχετικές με τη διαφθορά έχει διευκολυνθεί και καταστεί υπόθεση λίγων λεπτών, διότι μέσω αυτής η μεταφορά κεφαλαίων

από ένα μέρος του κόσμου σε ένα άλλο δεν υπόκειται σε έλεγχο ούτε μπορεί να αναχαιτιστεί. Οι εταιρείες, ειδικά όσες αναπτύσσονται διεθνώς, δύνανται να ασκήσουν πιέσεις σε κυβερνήσεις, στη διοίκηση αλλά και στη δικαστική λειτουργία, ώστε να δημιουργηθούν ευνοϊκές για αυτές συνθήκες, κατάλληλες για επέκταση των δραστηριοτήτων τους.

Η έλλειψη διαφάνειας στις διαδικασίες και η γραφειοκρατία πλήττουν τη χρηστή λειτουργία του δημόσιου τομέα, καθιστώντας τον δυσκίνητο και ανέτοιμο να αντιμετωπίσει τον σημαντικό όγκο υποθέσεων, οι οποίες αφορούν μια ευρεία γκάμα τομέων. Οι καθυστερήσεις, η έλλειψη προσωπικού και η προσκόλληση σε πρακτικές του παρελθόντος, οδηγούν σε φθορά της σχέσης του πολίτη με τη δημόσια διοίκηση και όλους τους μηχανισμούς της. Το πρόβλημα της γραφειοκρατίας δυστυχώς οξύνεται λόγω της διακριτικής ευχέρειας, της κρίσης και δράσης «κατά το δοκούν» των δημόσιων κρατικών οργάνων και αξιωματούχων, η οποία διευκολύνει την παρέμβασή τους σε πλειάδα θεμάτων που επηρεάζουν τη ζωή των πολιτών (Σπανού, 2000, 166-167).

Ο καθοριστικός ρόλος που παίζει ο ανθρώπινος παράγοντας και οι σχέσεις αλληλοεξυπηρετήσεων αποτελούν επίσης αίτια έξαρσης της διαφθοράς. Ιδιαίτερα σε κλειστές κοινωνίες είναι σύνηθες το φαινόμενο παροχής διευκολύνσεων σε πρόσωπα τα οποία στο μέλλον ίσως χρειαστεί να ανταποδώσουν την παροχή καθ' οιονδήποτε τρόπο.

Η σύγχυση των εξουσιών και η μειωμένη λαϊκή συμμετοχή σε διαδικασίες που σχετίζονται με τη δημοκρατία και την τήρηση των νόμων αποτελούν λόγους όξυνσης του φαινομένου. Το δημοκρατικό έλλειμμα, η απουσία ισορροπημένης αντιμετώπισης των συγκρουόμενων κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων και τα ισχυρά υφιστάμενα στεγανά κατά την άσκηση εξουσίας, αποτελούν γενεσιουργούς παράγοντες διαφθοράς (Μπιτζιλέκης, 2009, 105 επ.).

Σε κράτη που έχουν βιώσει στην ιστορία τους σημαντικές αλλαγές παρατηρείται αδρανοποίηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, αφού το κράτος σε πολλές περιπτώσεις ουσιαστικά αδιαφορεί για εγκλήματα τελούμενα από τα όργανά του και δείχνει να αποδέχεται την «υψηλή» οικονομική εγκληματικότητα. Παράλληλα, δημιουργήθηκε στους πολίτες ένα αίσθημα αποδοχής των φαινομένων διαφθοράς λόγω της σπανιότητας επιβολής τιμωρίας ουσιαστικής, και όχι επιφανειακής στα εμπλεκόμενα μέρη. Η αποσιώπηση αυτού του είδους εγκληματικότητας και η μη πρόθεση δίωξης ημετέρων καταδεικνύει την ευνοϊκή μεταχείριση των δραστών. Έχουμε πολλές φορές έρθει αντιμέτωποι με την αδράνεια του κρατικού μηχανισμού σε περιπτώσεις εμπλοκής ισχυρών προσώπων η τιμωρία των οποίων αποτελεί εξαίρεση (όπως στην περίπτωση Novartis). Η συγκάλυψη και η αδιαφορία για τις

πολυδιάστατες συνέπειες των εγκλημάτων διαφθοράς χαρακτηρίζουν τον τρόπο λειτουργίας των κρατών αυτών, ευνοώντας την άνθηση αντίστοιχων συμπεριφορών.

Είναι γεγονός πως η εκπαίδευση αποτελεί θεμέλιο λίθο της προόδου μιας κοινωνίας. Η έλλειψη καταρτισμένου προσωπικού σε δημόσιες υπηρεσίες και η μη καθιέρωση ενός αποτελεσματικού συστήματος ελέγχου από ανεξάρτητα όργανα, ευνοεί την ανάπτυξη της διαφθοράς σε κλάδους, όπως η αστυνομία. Η ελλιπής εποπτεία, η αρχειοθέτηση υποθέσεων και η καθυστέρηση απόδοσης ευθυνών, με τη μη ουσιαστική τιμωρία των εμπλεκόμενων αστυνομικών, δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για διαφθορείς και διαφθειρόμενους.

1.2. Μορφές και τύποι της διαφθοράς

Η διαφθορά, ως δυναμικό συστατικό της κάθε κοινωνίας, χαρακτηρίζεται από πολυμορφία και μπορεί να εκδηλωθεί τόσο στην ιδιωτική (κυρίως κατά την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας) όσο και στη δημόσια σφαίρα, και αναπτύσσεται ποικιλοτρόπως ανάλογα με το πεδίο ανάπτυξης, το αντικείμενο και την έκτασή της (Σπυράκη & Σπυράκης, 2011, 283). Μπορεί να εκδηλώνεται στο εσωτερικό μίας χώρας («εσωτερική» διαφθορά) ή, όπως έχει πλέον επικρατήσει, να έχει διεθνικά χαρακτηριστικά («διεθνική» διαφθορά), με υπερεθνικές και παγκόσμιες προεκτάσεις και συνεργασία μεταξύ προσώπων (Ράικος, 2006, 168). Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της συνίσταται στη συχνή συνύπαρξη των διαφόρων τύπων της, η οποία καταδεικνύει τα ισχυρά της ερείσματα, που ξεπερνούν τα ταξικά όρια και οδηγούν στη συνεργασία προσώπων από εντελώς διαφορετικό κοινωνικό υπόβαθρο. Εάν κατά τη διενέργεια οποιασδήποτε συναλλαγής, συμμετέχουν περισσότερα άτομα, κάποια εκ των οποίων προσφέρουν ή παρέχουν και κάποια λαμβάνουν κάποιο αθέμιτο ωφέλημα, διακρίνουμε την ενεργητική και την παθητική μορφή της (Ράικος, 2006, 164). Μπορεί να χαρακτηριστεί ως συστημική («δομική»), η οποία αποτελεί μία διαρκή και μόνιμη συνθήκη, χαρακτηριστικό της οποίας είναι η ύπαρξη ενός συστήματος οικονομικών και κοινωνικών εξαρτήσεων μεταξύ προσώπων. Υπάρχει όμως και η περιστασιακή («σποραδική») διαφθορά, που αναπτύσσεται ως εξαίρεση, ευκαιριακά σε κάποιον συγκεκριμένο τομέα, αναδεικνύει κάποια πλημμέλεια στη λειτουργία των θεσμών και των κρατικών οργάνων, αλλά δεν προκαλεί τη ζημία που επιφέρει η δομική (Δουλαρίδης, 2020).

Η Διεθνής Διαφάνεια αναφέρεται στην κατηγοριοποίηση της διαφθοράς, η οποία χαρακτηρίζεται ως μικρή, μεγάλη ("υψηλή" διαφθορά) και πολιτική διαφθορά. Η «μικρή» διαφθορά («petty corruption») σχετίζεται με ήσσονος σημασίας πράξεις, οι οποίες λαμβάνουν χώρα καθημερινά, κατά τις συναλλαγές των προσώπων με οργανισμούς και φορείς που

προσφέρουν υπηρεσίες και προϊόντα. Παρά τη μικρή της κλίμακα, αποτελεί ένδειξη της ύπαρξης αυτής της διαβρωτικής κουλτούρας στις αναπτυγμένες και μη κοινωνίες (Κουράκης, 2011). Η διαφθορά μεγάλης κλίμακας («grand corruption») αφορά στην «κατάχρηση εξουσίας από πρόσωπα που κατέχουν υψηλές θέσεις εξουσίας», τα οποία δύνανται να επηρεάζουν μέσω αποφάσεών τους τη διενέργεια συναλλαγών μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών (π.χ. κρατικοί αξιωματούχοι και πολιτικοί) ή να πλάθουν αντιλήψεις και να δημιουργούν τάσεις (π.χ. εκδότες, δημοσιογράφοι, επιχειρηματίες των Μ.Μ.Ε.). Η συγκεκριμένη κατηγορία διαφθοράς έχει σημαντικό οικονομικό αντίκτυπο, δεδομένου ότι σχετίζεται συχνά με αναθέσεις δημόσιων έργων, έγκριση επενδύσεων, επιλογή μίας εταιρίας έναντι άλλης σε διαγωνισμό του δημοσίου κ.ά. Η διαφθορά μπορεί να είναι αμιγώς πολιτική («political corruption») και άμεσα συνυφασμένη με τη λειτουργία του κράτους και την ποιότητα του πολιτεύματος. Πρόκειται για την επί δεκαετίες καλλιεργούμενη νοοτροπία των εμπλεκόμενων στην πολιτική ζωή κάθε χώρας, άμεσα ή έμμεσα, οι οποίοι επιδιώκουν την προσωπική τους ανέλιξη, την ενίσχυση του κοινωνικοοικονομικού τους status και την ανάληψη θέσεων (Κουράκης, 2011). Οι παθογένειες της πολιτικής ζωής της χώρας μέσω της ένταξης σε κόμματα και παρατάξεις προς ικανοποίηση συγκεκριμένων συμφερόντων, διαστρεβλώνουν τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Επιτυγχάνεται η σπατάλη δημόσιου χρήματος για τη χρονική συνέχεια ενός κόμματος, τη διατήρηση της ισχύος του ίδιου και των μελών του (βουλευτών, πολιτευτών, υπουργών κ.ά.) και την αύξηση της οικονομικής τους κατάστασης (Ακρίβου, 2020).

Όπως επισημαίνει ο Ράικος (2006, 168), η διαφθορά κατηγοριοποιείται επίσης βάσει της πρόσληψής της και του τρόπου που γίνεται κοινωνικά αντιληπτή. Διακρίνεται έτσι σε «λευκή», η οποία συνίσταται σε μία κοινωνικά ανεκτή διεφθαρμένη συμπεριφορά, κυρίως μικρής κλίμακας, σε «γκρίζα», η οποία λαμβάνει τη μορφή της «ατιμίας», και σε «μαύρη», η οποία αφορά στην ιδιαιτέρως σοβαρή παραβίαση νόμων, αρχών και κανόνων, της οποίας οι συνέπειες είναι αρνητικές και ζημιογόνες.

Κάποιες από τις υποκατηγορίες στις οποίες χωρίζεται η μείζων διαφθορά είναι η διοικητική, η δικαστική (θεσμική), η διαφθορά των αστυνομικών αρχών και η διαφθορά στον κρίσιμο τομέα των δημοσίων συμβάσεων, οι οποίες εκδηλώνονται σε όλο το φάσμα της δημόσιας ζωής.

Όσον αφορά στην τυπολογία του φαινομένου, είναι δυνατό να εκφράζεται ως κατάχρηση εξουσίας δημοσίου αξιώματος ή θέσης εξουσίας με σκοπό την αποκόμιση προσωπικού οφέλους (Della Porta & Vanuzzi, 2012, 3-6, 11-12). Η απάτη, η οποία καθίσταται δυνατή και μέσω άλλων αξιόποινων πράξεων, όπως η πλαστογραφία και η υπεξαίρεση, αφορά στη λήψη με παράνομο τρόπο χρημάτων, περιουσιακών στοιχείων ή άλλης παροχής σε είδος, τα οποία

σχετίζονται με τη θέση που κατέχει κάποιος σε κάποιον οργανισμό ή υπηρεσία, την οποία εν τέλει ζημιώνει. Τα φαινόμενα ευνοιοκρατίας – νεποτισμού υποδαυλίζουν την αξιοκρατία, ιδιαίτερα στο δημόσιο τομέα, καθώς πρόσωπα που λαμβάνουν σοβαρές πολιτικές ή εκτελεστικές αποφάσεις, προωθούν και στελεχώνουν οργανισμούς, υπηρεσίες και φορείς με άτομα του στενού οικογενειακού ή φιλικού τους περιβάλλοντος στα οποία προσφέρουν προνόμια. Διασφαλίζουν, με την τακτική αυτή, τόσο τους ίδιους όσο και τους ευνοούμενους τους, οι οποίοι αναλαμβάνοντας αξιώματα σε κομβικούς τομείς, προωθούν τα συμφέροντα και τις πολιτικές αυτών που τους παρείχαν στήριξη. Ο εκβιασμός αποτελεί επίσης έκφανση του φαινομένου, επιτυγχάνοντας για τον δράστη την απόκτηση οικονομικών κυρίως ανταλλαγμάτων ως αποτέλεσμα της εκβιαστικής απαίτησης αθέμιτης παροχής από τρίτο πρόσωπο. Κυριότερη και ευρέως διαδεδομένη είναι η εν στενή έννοια διαφθορά, η οποία ταυτίζεται με τη δωροδοκία, τον χρηματισμό και την παροχή ή υπόσχεση υλικών, χρηματικών και άλλων ωφελημάτων προς δημόσιο λειτουργό ή άλλο πρόσωπο με εξουσία, ώστε να οδηγηθεί στη λήψη ευνοϊκής απόφασης, ταχύτερης εξυπηρέτησης ή παράκαμψης των διαδικασιών υπέρ του προσώπου που δωροδοκεί. Τα παράγωγα αυτών των παράνομων ενεργειών συσχετίζονται συχνά με τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και το οργανωμένο έγκλημα (Σπυράκη & Σπυράκης, 2011, 286-289).

1.2.1. Διαφθορά και ποινικοκατασταλτικό σύστημα

Στο πλαίσιο διερεύνησης και καταγραφής των μορφών διαφθοράς, κρίνεται χρήσιμο να εστιάσουμε στις μορφές της, οι οποίες συνδέονται με τομείς παραδοσιακά σχετιζόμενους με τη δικαιοσύνη, την επιβολή του δικαίου και την προστασία δικαιωμάτων, ήτοι τη δικαιοσύνη και την αστυνομία. Το ποινικοκατασταλτικό σύστημα και τα πρόσωπα που λαμβάνουν καθοριστικές αποφάσεις στο πλαίσιο εκτέλεσης των καθηκόντων τους, δεν πράττουν πάντοτε απροκατάληπτα. Παρά το γεγονός πως ο ρόλος τους συνεπάγεται την αμεροληψία κατά την κρίση τους επί ενός θέματος, σε κάποιες περιπτώσεις η αντιμετώπιση, το είδος και το βάρος της ποινής κρίνονται με υποκειμενικά κριτήρια, αφού η διαχείριση αυτών των υποθέσεων υπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των δικαστικών ή αστυνομικών αρχών και αποτελούν δείγματα εκφυλισμού της δημόσιας ζωής και της αποδιάρθρωσης των θεσμών (Μπιτζιλέκης, 2009, 97 επ.).

Ειδικοί τύποι - περιπτώσεις «υψηλής» διαφθοράς είναι η δικαστική και η αστυνομική, συνοδευόμενες από αρνητικές συνέπειες που διαταράσσουν την κοινωνική δομή. Το δικαστικό λειτουργήμα διέπεται από κανόνες δεοντολογίας και συνεπάγεται εγγυήσεις για την ορθή

λειτουργία της δικαιοσύνης. Η προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών, όπως κατοχυρώνεται στο κείμενο του Συντάγματος, αποσκοπεί στην παροχή από τα αρμόδια όργανα αμερόληπτης και ανεπηρέαστης από εξωγενείς παράγοντες προστασίας. Ο κρίσιμος για τη δημοκρατία ρόλος τους συνεπάγεται την τήρηση ίσων αποστάσεων από κάθε πρόσωπο που έρχεται αντιμέτωπο με τη δικαιοσύνη (Ζάχου, 2023, 3-4). Αν και στο άρθρο 87Σ, προβλέπεται η υποχρέωση συμμόρφωσής του μόνο με το Σύνταγμα και τους νόμους και η μη εξάρτησή τους από οποιαδήποτε άλλη εξουσία, γίνονται σε κάποιες περιπτώσεις αποδέκτες ωφελημάτων, ώστε να εκδώσουν ευνοϊκές αποφάσεις ή να επιβάλουν ήπιες ποινές σε συγκεκριμένα πρόσωπα που επιλέγουν να τους δωροδοκήσουν. Επιπλέον, η ακεραιότητα και η επιμέλεια που αποτελούν καίριο στοιχείο της ιδιότητάς τους, απαγορεύουν την κατά τη δικαιοδοτική τους κρίση πλημμελή ή μη ορθή εφαρμογή του νόμου. Δεν είναι δυστυχώς σπάνιες οι περιπτώσεις χειραγώγησής τους από ισχυρά πρόσωπα με αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της ανεξαρτησίας τους, ιδίως σε υποθέσεις στις οποίες υπάρχουν υπόνοιες εμπλοκής κραταιών οικονομικά παραγόντων (π.χ. επιχειρηματιών, πολιτικών κ.ά.). Οι πελατειακές και διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ δικαστικών λειτουργών, παραγόντων της οικονομίας και επαγγελματιών (π.χ. δικηγόρων ή λογιστών), που λειτουργούν ως διαμεσολαβητές για τη διευκόλυνση τέλεσης παράνομων οικονομικών συναλλαγών, αυξάνουν τις περιπτώσεις δικαστικής διαφθοράς. Η ποινική δικαιοσύνη επιτρέπει την παράκαμψη άσκησης ελέγχων και διευκολύνει το έγκλημα, σε πολλές περιπτώσεις και το οργανωμένο. Ειδικά στις τοπικές κοινωνίες, καθίσταται ευκολότερη η προσέγγιση και η άσκηση επιρροής στους δικαστικούς λειτουργούς. Η νόθευση της λειτουργίας των θεσμικών οργάνων και η ύπαρξη αδιαφάνειας κατά τη δικαστική κρίση ή την εκτέλεση των δικαστικών καθηκόντων γενικότερα, λαμβάνουν μέσα από τον χρηματισμό και την κατάχρηση εξουσίας προς εξυπηρέτηση ιδίου οφέλους, μεγάλες κοινωνικές προεκτάσεις. Τα συμφέροντα διαδίκων που ανήκουν στο περιβάλλον του δικαστή και χρήζουν προστασίας, οδηγούν στην έξαρση της διαφθοράς στο πεδίο της δικαιοσύνης. Η διακριτική ευχέρεια των δικαστικών λειτουργών να ασκήσουν ή όχι ποινική δίωξη κατά προσώπων, η αυστηρότερη στάση τους απέναντι στους «κοινούς» εγκληματίες και η εκμετάλλευση των αδυναμιών του συστήματος, προσφέρουν διέξοδο στους δράστες αδικημάτων διαφθοράς. Στο πλαίσιο της δικαστικής διαφθοράς εντάσσονται και οι εισαγγελείς, οι ανακριτικοί υπάλληλοι ή και οι δικαστικοί υπάλληλοι, οι οποίοι μπορούν να λειτουργήσουν μεροληπτικά συμμετέχοντας σε αδιαφανείς συναλλαγές. Συχνά η διαφθορά ανιχνεύει και εκμεταλλεύεται τις δυσλειτουργίες του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, επιτυγχάνοντας έτσι την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των οικονομικά ισχυρών. Δέον να επισημανθεί, επίσης, πως η συμμετοχή τους στη νομοθέτηση μέσω της

έκδοσης αποφάσεων ή διατάξεων, που δημιουργούν δεδικασμένο και οδηγούν σε ευνοϊκή ποινική αντιμετώπιση των πράξεων διαφθοράς πολιτικών ή οικονομικών ελίτ, αλλοιώνει ιδιαίτερα το ρόλο τους ως εγγυητών του δικαίου. Η ποινικοποίηση ή αποποινικοποίηση συγκεκριμένων συμπεριφορών και η πίεση που δέχονται από κάποιες ομάδες και πρόσωπα κατά τη συμμετοχή τους σε συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις, αναδεικνύουν τα χρόνια προβλήματα του συστήματος δικαιοσύνης. Στο πεδίο αυτό έχει συμβάλλει διαχρονικά η ύπαρξη νομοθετικών ασαφειών και η προχειρότητα που παρατηρήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες στην παραγωγή νόμων και διατάξεων για την αντιμετώπιση της διαφθοράς, τις οποίες χαρακτήριζε η αποσπασματικότητα και η ανεπάρκεια. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, στις οποίες η σχέση μεταξύ δικαστικής λειτουργίας και δημόσιας διοίκησης παραμένουν ισχυρές, οι δυσλειτουργίες που χαρακτηρίζουν τη διοικητική δράση επηρεάζουν αντανakλαστικά και τη δικαιοσύνη. Οι οικονομικές απολαβές των δικαστικών λειτουργών, η έλλειψη κατάλληλων υποδομών και επικουρικού προσωπικού που θα συνέβαλε στην επιτάχυνση των διαδικασιών απονομής της δικαιοσύνης, λειτουργούν σωρευτικά ευνοώντας την ανάπτυξη διαφθοράς (Κοσμάτος & Λαμπάκης, 2019, 186-187, 191-193, 196-202).

Τα προβλήματα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι καπιταλιστικές κοινωνίες, η όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων, η αύξηση της ανεργίας, η οικονομική δυσπραγία, η έξαρση της βίας και ο κοινωνικός μετασχηματισμός των δεκαετιών του 1960 και 1970, μετέβαλαν σταδιακά και την αντίληψη των πολιτών για το έγκλημα, μεταλλάσσοντας στη συνέχεια και το ρόλο της αστυνομίας, η οποία όφειλε να λειτουργεί ως εγγυητής της ασφάλειας. Η αστυνομία, η αντεγκληματική πολιτική και η γενική θεώρηση του εγκλήματος και του εγκληματία επηρεάστηκαν από την οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα (Βιδάλη, 2007, 141-144). Ο χώρος της αστυνομίας θεωρείται ιδιαίτερα ευάλωτος όσον αφορά στην εμπλοκή των οργάνων της σε εγκληματικές πράξεις. Η συνθετότητα της αστυνομικής δράσης, η ύπαρξη άτυπων κανόνων συμπεριφοράς των αστυνομικών αρχών και η μη άσκηση συχνών και οργανωμένων ελέγχων από τους ανωτέρους τους αλλά και από το κοινωνικό σύνολο, δημιουργούν συνθήκες εκδήλωσης φαινομένων διαφθοράς. Συνδέεται έντονα με τη λειτουργία και τη δομή των θεσμών και αντικατοπτρίζει τις κοινωνικές αντιλήψεις και τάσεις. Οι αστυνομικοί μπορούν εύκολα να διαφθαρθούν, λόγω της θεσμικής τους ισχύος και της ταύτισής τους με τη διαδικασία επιβολής του νόμου. Σε πολλές περιπτώσεις κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους χρησιμοποιούν έκνομες τακτικές, πράττοντας με τρόπο μη σύμφωνο προς τη θέση και το ρόλο τους, αδιαφορώντας ουσιαστικά για τις επιπτώσεις των πράξεών τους στο κοινωνικό πλαίσιο και επιδιώκοντας την προώθηση προσωπικών συμφερόντων. Ο όρος «αστυνομική διαφθορά» χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα ευρύ πεδίο παραβατικών

συμπεριφορών οι οποίες εκδηλώνονται με διάφορους τρόπους. Μπορεί να αφορά σε χρηματισμό των αστυνομικών οργάνων ή σε παροχή απόρρητων πληροφοριών σε ομάδες που σχετίζονται με το οργανωμένο έγκλημα και το «ξέπλυμα μαύρου χρήματος». Η αστυνομική διαφθορά μπορεί να εκφράζεται επίσης μέσω παροχής εξυπηρετήσεων στο πλαίσιο άσκησης των διοικητικών τους αρμοδιοτήτων.

Επιπλέον, συχνά οι αστυνομικοί χρησιμοποιούνται ως μέσο προσέγγισης των δικαστικών αρχών με στόχο να επηρεάσουν την έκβαση μίας υπόθεσης, λόγω της εμπλοκής τους στις διαδικασίες πριν την άσκηση ποινικής δίωξης και την έναρξη της διαδικασίας στο ακροατήριο. Η χρήση βίας, ο εκβιασμός και η κατάχρηση της εξουσίας που συνεπάγεται η θέση τους, αποτελούν συνήθεις μορφές του φαινομένου. Ισχυροί οικονομικά παράγοντες χρησιμοποιούν τα αστυνομικά όργανα προσφέροντάς τους διαφορών ειδών ανταλλάγματα, ώστε να εκτελέσουν καθήκοντα που εμπίπτουν στις αρμοδιότητές τους, χρησιμοποιώντας αθέμιτα μέσα. Η αστυνομική διαφθορά εκτείνεται σε μια γκριζα ζώνη χωρίς να καθίσταται πάντοτε σαφές το περιεχόμενο, η μορφή και οι επιπτώσεις της. Στη διαφθορά αυτής της μορφής έχει επίσης αποδοθεί το περιστασιακό στοιχείο στο παρελθόν, γεγονός που αμφισβητείται λόγω της αδιάλειπτης ανά τις δεκαετίες εμπλοκής και της διαπλοκής των αστυνομικών οργάνων με δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος, επιχειρηματίες και πολιτικούς παράγοντες. Η αυξημένη διακριτική ευχέρεια που συνδέεται με την επαγγελματική νοοτροπία της αστυνομίας και η εξάρτησή της από πολιτικές που εφαρμόζονται σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, της δίνουν χαρακτήρα υποπολιτισμού, δαιμονοποιώντας και διώκοντας πράξεις συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων με κριτήρια ρατσιστικά, ενώ στον αντίποδα οι ισχυροί αντιμετωπίζονται πάντοτε με επιείκεια. Η αποκόμιση οικονομικού οφέλους και η παροχή διευκολύνσεων εκ μέρους των προσώπων που τους δωροδοκούν ή τους υπόσχονται ανταλλάγματα, καθίσταται για πολλούς αυτοσκοπός. Στα παραπάνω έχει συμβάλει αρκετά η αναποτελεσματική και μη ουσιαστική άσκηση ελέγχου από ανώτερα αρμόδια όργανα ή από την ίδια την κοινωνία. Ανάμεσα στα αίτια που λειτουργούν καθοριστικά για την ανάπτυξη αστυνομικής διαφθοράς περιλαμβάνονται οι χαμηλές οικονομικές τους απολαβές, οι οποίες έχουν οδηγήσει στην πεποίθηση πως δεν ανταποκρίνονται στο ρόλο και τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν, με αποτέλεσμα να κανονικοποιούν και να δικαιολογούν σε ένα βαθμό την τέλεση εγκλημάτων από αυτούς. Η ελλιπής και μη ποιοτική εκπαίδευση των αξιωματικών της αστυνομίας και η μη ύπαρξη σαφούς πλαισίου δεοντολογίας και ορίων της εξουσίας τους, αφήνει περιθώριο για υπέρβαση των επιτρεπόμενων και ανάπτυξη παράνομων συμπεριφορών. Επίσης, η ταύτιση της αστυνομίας (και των συναφών επαγγελμάτων που σχετίζονται με την επιβολή της τάξης) με μία επαγγελματική-εργασιακή κουλτούρα και νοοτροπία που επιτρέπει τη διενέργεια πράξεων

βάσει διακριτικής ευχέρειας και φέρει στοιχεία «παντοδυναμίας» του οργάνου, δημιουργεί την πεποίθηση πως ο νόμος δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση τους. Η επίδειξη ανοχής από την κοινωνία για σκάνδαλα που αφορούν στα όργανα επιβολής του νόμου και η ύπαρξη ενός ιδιότυπου κανόνα «σιωπής», ο οποίος εφαρμόζεται στους «κόλπους» της αστυνομίας, ώστε υποθέσεις διαφθοράς οργάνων της να μην γνωστοποιηθούν με στόχο την προστασία της φυσιογνωμίας του ίδιου του σώματος, συμβάλλει επίσης στη διαιώνιση αυτών των φαινομένων (Πανάγος, 2013).

1.3. Σύνδεση της διαφθοράς με τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για την οικονομική εγκληματικότητα

Το φαινόμενο δεν μπορεί να ιδωθεί αυστηρά και μόνο υπό τη νομική ή την οικονομική του διάσταση, χρήζει λοιπόν μελέτης και η εγκληματολογική του διάσταση, όπως αποτυπώνεται στις διατυπωθείσες εγκληματολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες. Η διαφθορά αποτελεί έκφραση της εγκληματικότητας των ισχυρών, ευυπόληπτων πολιτών, οι οποίοι διαθέτουν την κοινωνικοοικονομική δύναμη, τα μέσα και τις ευκαιρίες να τελέσουν οικονομικού περιεχομένου αξιόποινες πράξεις, εφαρμόζοντας αθέμιτες πρακτικές, ιδιαίτερα ζημιογόνες. Τα εγκλήματα των ελίτ απολαμβάνουν μίας ιδιότυπης "ατιμωρησίας" και τιμωρούνται με ηπιότερες ποινές σε σύγκριση με τα «κοινά» εγκλήματα (επιλεκτικότητα στην επιβολή ποινών). Παρατηρείται η συστηματική τακτική «εξαφάνισης» του εγκλήματος του «λευκού περιλαιμίου» και γενικά των εγκλημάτων οικονομικού χαρακτήρα στα οποία εμπλέκονται ισχυροί, με αποτέλεσμα τη μη ταύτισή τους με τη σοβαρή οικονομική εγκληματικότητα και τις παράνομες συμπεριφορές (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, 328 επ.).

Πολλοί επιστήμονες έχουν ασχοληθεί με την οικονομική εγκληματικότητα και τις κοινωνικές της καταβολές. Έχει πολλάκις επισημανθεί η διαταξικότητα του εγκληματικού φαινομένου και η επιρροή του από τις ισχύουσες συνθήκες σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο (Κουλούρης, 2019, 33). Συνέπεια των παραπάνω είναι η ανάγκη εξέτασης κάθε φαινομένου σε άμεση συνάρτηση με το χώρο και τον τόπο στον οποίο εμφανίζεται, στοιχεία βασικά για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με το είδος της εγκληματικότητας αλλά και με το δράστη, το πρόσωπο δηλαδή που επιλέγει να παραβεί το νόμο αποσκοπώντας στην αποκόμιση προσωπικού οφέλους.

Έχουν διαχρονικά αναπτυχθεί πολλές θεωρίες για την οικονομική εγκληματικότητα, με πρωτοπόρο στην προσπάθεια ορισμού της τον Edwin Sutherland, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία

της «διαφορικής συναναστροφής» και έφερε στο προσκήνιο τον οικονομικό εγκληματία, σε αντίθεση με τις προγενέστερα διατυπωθείσες απόψεις που ασχολούνταν μόνο με την «κοινή» εγκληματικότητα (Κουλούρης, 2019, 24-25). Όσο το φαινόμενο εξελισσόταν, περισσότεροι επιστήμονες (κοινωνιολόγοι, νομικοί, εγκληματολόγοι κ.ά.) επιχείρησαν να συμβάλλουν στη διαδικασία κατανόησης του φαινομένου, εκφράζοντας πάντα αντιλήψεις σχετικές με τις ισχύουσες κατά την εποχή τους πεποιθήσεις και τις επιρροές που δέχτηκαν.

Ο William Chambliss, από τη σκοπιά της Κριτικής εγκληματολογίας, έχει αναφερθεί στις κοινωνικές ανισότητες και τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Επηρεασμένος από την μαρξιστική θεωρία και διεξάγοντας εμπειρικές έρευνες στο Σιάτλ της Αμερικής, αποτέλεσε σημαντική προσωπικότητα στην προσπάθεια συστηματικής ανάλυσης των εγκλημάτων των ισχυρών. Η διαφθορά, το οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα είναι προϊόντα των σχέσεων, κατά βάση οικονομικών και πολιτικών, που αναπτύσσονται στις δημοκρατικές κοινωνίες του καπιταλισμού. Η αναγωγή του κέρδους σε ύψιστη επιδίωξη και η δυνατότητα των υψηλά ιστάμενων προσώπων να ασκήσουν πιέσεις στα όργανα επιβολής του νόμου και στους κρατικούς και δικαστικούς λειτουργούς, καταδεικνύουν τη συμβιωτική σχέση νομιμότητας και παρανομίας, τις σχέσεις διαπλοκής και εξάρτησης που δημιουργούνται και τη συμπίεση της δημόσιας εξουσίας, της δικαιοσύνης, της πολιτικής και των οικονομικά ισχυρών (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, 126,129-131 • Chambliss, 1988, 154-155). Ασχολήθηκε επίσης με τη θεωρία των δικτύων, τα οποία αναπτύσσονται με τη συμμετοχή μελών προερχομένων από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά υπόβαθρα, όπως επιχειρηματιών, πολιτικών προσώπων, κρατικών αξιωματούχων, οργάνων επιβολής του νόμου και εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας. Ο καπιταλισμός τροφοδοτεί την επιθυμία του συνόλου της κοινωνίας για απόκτηση και κατανάλωση των παραγόμενων προϊόντων, χωρίς όμως να καθίσταται δυνατή η απόκτησή τους από όλους, λόγω της οικονομικής αδυναμίας ατόμων προερχομένων κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία αντικειμενικά δεν διαθέτουν τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους για την αγορά των συγκεκριμένων αγαθών. Αναπόδραστα, οι κοινωνικές συγκρούσεις που προέκυψαν μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και η συσσώρευση πλούτου στα χέρια λίγων και ισχυρών, επηρέασε τη θέσπιση νόμων, αλλά και την προνομιακή αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ελίτ. Κατ' επέκταση και ο ποινικός νομός δε μένει ανεπηρέαστος από τις κοινωνικές μεταβολές και ανισότητες, επιλέγοντας τον προσδιορισμό μιας συμπεριφοράς ως εγκληματικής μόνο στις περιπτώσεις τέλεσης μιας αξιόποινης πράξης από «κοινούς» εγκληματίες. Τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης διαφυλάσσονται και η προσοχή των μελών των κατώτερων τάξεων στρέφεται σε ζητήματα που αφορούν το βιοπορισμό τους και δευτερευόντως στην ανάπτυξη και εξέλιξη της

οικονομικής εγκληματικότητας. Όσοι έχουν τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, αποκτούν αυτόματα και τον έλεγχο του νόμου, αλλά και της λειτουργίας του κράτους με το οποίο συναλλάσσονται μέσω της συνεργασίας με άτομα ασκούντα εξουσία.

Στην «εγκληματοποίηση», στην απόδοση δηλαδή της εγκληματικής ιδιότητας σε κάποιο πρόσωπο, είχε αναφερθεί και ο Vold, τη δεκαετία του 1960. Επεσήμανε πως, εφόσον οι κοινωνίες είναι συγκρουσιακά δομημένες, η υπάρχουσα κοινωνική ανισότητα, καθόριζε και τον χαρακτηρισμό πράξεων ως εγκληματικών. Οι παρατηρούμενες διαφορές στην κατανομή εξουσίας και η διατάραξη της κοινωνικής ευταξίας, επηρεάζουν, σύμφωνα με τον Αμερικανό, τόσο τη διαδικασία της νομοθέτησης όσο και την τυποποίηση και δίωξη κάποιας συμπεριφοράς (Κουλούρης, 2019, 30-31 • Βιδάλη, 2013, 172). Η επιλεκτικότητα της εφαρμογής του ποινικού νόμου και η «εγκληματοποίηση» συγκεκριμένων πράξεων (κυρίως των εγκλημάτων των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων) επηρεάζει σημαντικά και τα αδικήματα διαφθοράς, των οποίων η στατιστική αποτύπωση ήταν ανέκαθεν δυσχερέστερη και ενίσχυσε διαχρονικά τις επιστημονικές απόψεις περί του «σκοτεινού αριθμού» της οικονομικής εγκληματικότητας (Βιδάλη, Κουλούρης, 2012, 250). Η έννοια της επιλεκτικότητας έγκειται στην άνιση αντιμετώπιση των προσώπων που τελούν μία πράξη, τόσο πρωτογενώς, όσο και δευτερογενώς, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την άσκηση δίωξης ή την επιβολή ποινής ή την αποχή από τις διαδικασίες αυτές.

Ο Η. Becker, ως εκπρόσωπος της σχολής της «κοινωνικής αντίδρασης», εστίασε στην απόδοση του χαρακτηρισμού μίας πράξης ως αποκλίνουσας, μία ξεκάθαρα πολιτική διαδικασία, η οποία εκφράζεται μέσω της εφαρμογής και επιβολής των ποινικών κανόνων (Κουλούρης, 2019, 28-29 • Βιδάλη & Κουλούρης, 2012, 36-38). Οι περιπτώσεις της πολιτικής και της δικαστικής διαφθοράς αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μεροληπτικής αντιμετώπισης του τελούντος κάποιο αδίκημα και καθιστούν απλούστερη την επιβολή τιμωρίας σε αδύναμα μέλη της κοινωνίας, προσφέροντας μία ιδιότυπη προστασία και «αμνηστία» στις περιπτώσεις που το εμπλεκόμενο πρόσωπο ανήκει στην προνομιούχα τάξη. Η διαπιστούμενη σε κάποιες περιπτώσεις άδικη κρίση των δικαστικών, ανακριτικών ή αστυνομικών αρχών, ως υπέρβαση της διακριτικής τους ευχέρειας, εκφράζεται μέσα από την προκατειλημμένη αντιμετώπιση των προσώπων που συμμετέχουν σε πράξεις διαφθοράς (Vegh Weis, 2017, 4-6, 9, 11).

Σημαντική είναι και η συμβολή του R. Merton στην εγκληματολογική σκέψη, ο οποίος εστίασε επίσης στις κοινωνικές «ρίζες» της εγκληματικότητας και όρισε την παρέκκλιση ως κοινωνική διαδικασία. Επικεντρώθηκε επίσης στο χάσμα μεταξύ των πολιτισμικών στόχων και της κοινωνικής δομής, ενός δικτύου εντός του οποίου τα άτομα έχουν ευκαιρίες οικονομικής

επιτυχίας ανάλογα με το status και την κοινωνικοοικονομική τους θέση. Ο πλούτος συνδέεται με την επιτυχία και αποτελεί στόχο των μελών κάθε κοινωνίας. Η κοινωνική θέση αποτελεί τον κύριο παράγοντα που καθορίζει την ύπαρξη ή μη ευκαιριών για πρόσβαση στην επιτυχία. Η «ανομία» κατά τον Merton έγκειται και στην ύπαρξη ασαφών ορίων σχετικά με τη νομιμότητα ή την παρανομία, η οποία γεννά τη φιλοδοξία άμεσης επίτευξης του στόχου. Η ανομική συμπεριφορά, δηλαδή η παρέκκλιση, είναι «κοινωνική κατασκευή» και αποτελεί μία ορθή, «φυσιολογική» απάντηση σε ένα σύστημα που το χαρακτηρίζουν δυσλειτουργίες. Χρησιμοποίησε τον όρο «πολιτική μηχανή» (ή «Boss»), αναφερόμενος στη λανθάνουσα λειτουργία ενός εξωθεσμικού συστήματος που επηρεάζει την κοινωνική δομή και διαμορφώνει νέες ισορροπίες λόγω της ιδιόμορφης «συνεργασίας» μεταξύ νόμου, κράτους και οικονομικά ισχυρών (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, 75 επ.). Η πολιτική μηχανή λειτουργεί άτυπα ως μορφή εξουσίας και αναπτύσσεται μέσω πελατειακών δικτύων, παροχής προνομίων σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, ευνοεί την κοινωνική κινητικότητα και την απόκτηση πρόσβασης στους θεσμούς, εκμεταλλευόμενη κενά και μειονεκτήματα. Ο λαός χρησιμοποιείται από την πολιτική εξουσία, η οποία λαμβάνει ανταλλάγματα και οφέλη από τους ισχυρούς επιχειρηματίες με τους οποίους συναλλάσσεται, στοιχεία που αποτελούν τη βάση της πολιτικής διαφθοράς, όπως αναπτύσσεται και εξελίσσεται στις κοινωνίες του σήμερα. Με γνώμονα το συμφέρον, η άσκηση πολιτικής και η κάθε μορφής οικονομική δραστηριότητα διαμορφώνουν εν τέλει την κοινωνική κατάσταση (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, 75-78, 84-87, 89, 94-99).

1.4. Οι συνέπειες της διαφθοράς

Οι συνέπειες της ανάπτυξης φαινομένων διαφθοράς είναι πολυδιάστατες και συμβάλλουν στη συνεχή εξέλιξη και «μεταμόρφωση» της εγκληματικότητας αυτής της μορφής, κύριοι εκφραστές της οποίας είναι πρόσωπα που κατέχουν υψηλές θέσεις και αξιώματα. Παρά τη δυσχέρεια που έχει παρατηρηθεί ως προς τον προσδιορισμό του μεγέθους της, υπολογίζεται πως κάθε χρόνο κοστίζει στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης περίπου 120 δις ευρώ (Κοινή ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2023, 1-2).

Η ακμάζουσα διαφθορά αποτελεί σοβαρό πλήγμα για την οικονομική ευημερία και ανάπτυξη, καθώς αφορά σε δραστηριότητες που εδραιώνουν ένα παράλληλο σύστημα παραοικονομίας και αδιαφάνειας στις συναλλαγές. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2022 από τη Διεθνή Διαφάνεια Ελλάδας, η σύνδεση διαφθοράς και παραοικονομίας αποδεικνύεται

ιδιαίτερα ισχυρή, γεγονός που αποδεικνύεται από τις καθιερωμένες «πελατειακές σχέσεις και την προσοδοθηρία» ιδίως στον χώρο της πολιτικής (Βουγιατζή et al., 2022, 18-19). Σε εθνικό επίπεδο, υπονομεύει την οικονομική βιωσιμότητα των κρατών, επιβαρύνει τον προϋπολογισμό τους και δεν επιτρέπει τη διάθεση οικονομικών πόρων σε δημόσια έργα μεγάλης αξίας και σημασίας ή επενδύσεις που θα συντελέσουν στη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας και του βιοτικού επιπέδου των πολιτών (Ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου, 2018). Η φορολογική επιβάρυνση των φυσικών ή νομικών προσώπων που καλούνται να ενισχύσουν μέσω έμμεσων και άμεσων φόρων το κράτος στις περιπτώσεις κατασπατάλησης δημόσιου χρήματος από κρατικούς και πολιτικούς αξιωματούχους αποτελεί μία επιπλέον αρνητική της πτυχή. Το επίπεδο των παρεχόμενων από το κεντρικό κράτος υπηρεσιών υποβαθμίζεται και δεν δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για προσέλκυση νέων επενδύσεων, λόγω της επιχειρηματικής κουλτούρας που επικρατεί και των γραφειοκρατικών διαδικασιών που ταυτίζονται με το δημόσιο. Δεν περνά απαρατήρητη η νόθευση του ανταγωνισμού όσον αφορά στον ιδιωτικό τομέα και τη λειτουργία των επιχειρήσεων, οι ιδιοκτήτες των οποίων χρησιμοποιώντας ποικίλες, πλάγιες και αθέμιτες μεθόδους χρηματίζουν τα κατάλληλα πρόσωπα, ώστε να απολαύουν οφέλη και να εξασφαλίζουν την υπεροχή τους έναντι ανταγωνιστών (Ακρίβου, 2020). Επιπρόσθετα, οι επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν τη ρευστότητα και την κακοδιοίκηση κατά την επαφή τους με δημόσιες υπηρεσίες, δείχνουν απροθυμία να επεκτείνουν την οικονομική τους δραστηριότητα και να χαράξουν αναπτυξιακές στρατηγικές, οι οποίες θα λειτουργούσαν προς όφελος των εθνικών οικονομιών.

Η συγκρουσιακή πραγματικότητα, το χάσμα μεταξύ προνομιούχων και μη και η προκατειλημμένη αντιμετώπιση των αδυνάτων σε κάθε έκφανση του δημόσιου βίου, διακινδυνώνει τις ήδη έντονες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες και αποστερεί την πλειοψηφία των πολιτών της δυνατότητας ευκαιριών και κοινωνικής εξέλιξης. Σε κοινωνικό επίπεδο, παρατηρείται επιπλέον, κρίση των ηθών και των αξιών, ενώ παράλληλα κλονίζεται η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στους θεσμούς, τη διοίκηση και τις λειτουργίες της και τα όργανα επιβολής του νόμου. Ενισχύεται η καχυποψία και αυξάνεται το αίσθημα ανασφάλειας και αδικίας στο μεγαλύτερο ποσοστό της κοινωνίας, δεδομένου του ότι η διαφθορά και η σχετιζόμενη με αυτήν μείωση των κρατικών πόρων, οδηγεί σε υποβάθμιση της ποιότητας και της στόχευσης των προγραμμάτων πρόνοιας και παρεμπόδιση των αναδιανεμητικών προσπαθειών των κρατών (Transparency International, 2014, 7).

Αναδεικνύονται οι αδυναμίες και τα τρωτά σημεία του συστήματος, τίθεται σε κίνδυνο ο σεβασμός θεμελιωδών και διεθνώς καθιερωμένων αρχών και πλήττεται η ίδια η δημοκρατία. Αναδύονται περισσότερο συντηρητικές απόψεις σε επίπεδο άσκησης πολιτικής και

αντιμετώπισης του εγκλήματος γενικότερα. Η κρίση που αντιμετωπίζουν τα δημοκρατικά καθεστώτα στα οποία ανθεί η διαφθορά, αφήνουν περιθώρια για έξαρση του λαϊκισμού και δράσης των κυβερνήσεων με τρόπο αυθαίρετο και πολλές φορές μη υποβαλλόμενο σε ουσιαστικό έλεγχο. Απότοκο, επίσης, της εμφάνισης της διαφθοράς είναι η σταδιακή υπονόμευση του ρόλου των οργάνων που αναλαμβάνουν την άσκηση εκτελεστικών ή νομοθετικών καθηκόντων και η πεποίθηση ότι οι οικονομικοί εγκληματίες θα απολαμβάνουν πάντοτε ιδιαίτερων προνομίων (Δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς). Ο περιορισμός των ελευθεριών των πολιτών και η καταπάτηση κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους, που θυσιάζονται στο «βωμό» του κέρδους, αναδεικνύει τα σαθρά θεμέλια πάνω στα οποία έχουν δομηθεί οι σύγχρονες κοινωνίες, εγείροντας το ερώτημα σχετικά με τον βαθμό ετοιμότητάς τους να αντιμετωπίσουν επαρκώς τις οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές. Εν τέλει, η διαφθορά διαρρηγνύει το κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ πολιτών και κυβερνήσεων επιτρέποντας την ολοένα αυξανόμενη κρατική παρεμβατικότητα (Drapalova et al., 2019, 7-9)

Στις περιπτώσεις της δικαστικής διαφθοράς, γεννάται στους πολίτες το αίσθημα μη απόδοσης της δικαιοσύνης, λόγω της ασύδοτης δράσης ορισμένων υψηλά ιστάμενων κρατικών αξιωματούχων και της ακλόνητης από έτερους παράγοντες συνεργασίας μεταξύ δικαιοσύνης, πολιτικής και οικονομικής ελίτ. Τα αργά αντανakλαστικά του δικαστικού συστήματος και οι χρόνιες ανεπάρκειες, αρχικά προκαλούν συναισθηματικά τα μέλη της κοινωνίας, τα οποία αποβλέπουν στην ουσιαστική τιμωρία όσων εμπλέκονται σε τέτοιες υποθέσεις, οδηγούν όμως μακροπρόθεσμα σε αδιαφορία ή συμβιβασμό με την πραγματικότητα, αφού καθίσταται εμφανής η απροθυμία των δικαστικών αρχών να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά τη διαφθορά.

Η διαφθορά που εκδηλώνεται στους κόλπους της αστυνομίας, το έργο της οποίας πρέπει να διέπεται και να προσδιορίζεται από κανόνες ηθικής και δεοντολογίας και να συμμορφώνεται με το Σύνταγμα και τους νόμους, συμβάλλει στην ανάπτυξη κλίματος δυσπιστίας μεταξύ αστυνομικών οργάνων και κοινωνικού συνόλου (Στεργιούλης, 2020). Η διευρυμένη διακριτική ευχέρεια των αστυνομικών και των οργάνων επιβολής του νόμου γενικότερα επιτρέπει την καταστρατήγηση δικαιωμάτων όσων έρχονται αντιμέτωποι με το ποινικοκατασταλτικό σύστημα και πλήττει ανεπανόρθωτα την έννοια της χρηστής διοίκησης. Όπως επισημαίνει και η Βιδάλη (2012), η χειροτέρευση των σχέσεων πολιτών και αστυνομίας οδηγεί τα μοντέλα κοινοτικής αστυνόμευσης των κυβερνήσεων σε αποτυχία. Σε πολλές περιπτώσεις, οι πράξεις που διενεργούν οι αστυνομικοί κατά το προδικαστικό στάδιο, επηρεάζουν τη δικαιοδοτική κρίση και προκαθορίζουν την ποινική αντιμετώπιση του προσώπου. Η διαπλοκή ισχυρών προσώπων και αστυνομικών θέτει επιπλέον σε κίνδυνο την ασφάλεια των πολιτών. Οι διασυνδέσεις της αστυνομίας με το οργανωμένο έγκλημα και την τρομοκρατία προσλαμβάνουν

διεθνείς διαστάσεις με επιπτώσεις για τη διεθνή κοινότητα. Γνωριμίες και συνεργασία με μεγαλοεπιχειρηματίες που πέραν των νόμιμων δραστηριοτήτων τους, αναπτύσσουν παράλληλα παράνομη οικονομική δραστηριότητα (π.χ. εμπόριο ναρκωτικών, όπλων, trafficking κ.ά.), οι οποίες στηρίζονται στις οικονομικές συναλλαγές και στην παροχή ωφελημάτων για αμφότερες τις πλευρές, έχουν σταδιακά ταυτίσει ένα τμήμα της αστυνομίας με το έγκλημα, πλήττοντας σοβαρά το κύρος, το ρόλο και το σκοπό της (Myint, 2000, 45-46). Οι αστυνομικοί που χρηματίζονται κατά την εκτέλεση των διοικητικών τους καθηκόντων, σε μικρή ή μεγάλη κλίμακα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη υπόγειας μορφής οικονομίας, με σημαντικές επιπτώσεις για τα έσοδα του κράτους, όπου η διαφθορά ακμάζει. Τέλος, επισημαίνεται πως η αστυνομική διαφθορά λειτουργεί επίσης επιβαρυντικά για τον κρατικό προϋπολογισμό και διαιωνίζει την άνιση κατανομή πλούτου με απροσδιόριστο αριθμό θυμάτων.

2. Εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς

Η διαφθορά, ως φαινόμενο με ισχυρή παρουσία στις κοινωνίες της παγκοσμιοποίησης, απασχολεί την κοινωνία, την πολιτεία και τα κράτη διεθνώς. Οι προσπάθειες εννοιολογικής προσέγγισής της επιδιώκουν τον προσδιορισμό των στοιχείων που τη συνιστούν. Η προσαρμοστικότητα που εμφανίζει το φαινόμενο και η διείσδυσή του σε ένα ευρύ φάσμα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, καθιστά αναγκαία τη σαφή εννοιολογική του τυποποίηση. Ο προσδιορισμός του εννόμου αγαθού στις περιπτώσεις υψηλής διαφθοράς είναι επίσης σημαντικός. Στο τέλος του 20ου αιώνα, οι προσπάθειες ορισμού της διαφθοράς εντάθηκαν, καθώς κατέστη εμφανής η εξέλιξη και η επέκτασή της σε παγκόσμια κλίμακα μέσω της δημοσιοποίησης μεγάλων οικονομικών σκανδάλων που κλόνισαν τα κράτη στα οποία εμφανίστηκαν.

2.1. Η έννοια της διαφθοράς στα διεθνή κείμενα - προσπάθειες ορισμού και τυποποίησης

Η αύξηση των περιπτώσεων διαφθοράς σε διεθνή κλίμακα και η ανάγκη άμεσης λήψης μέτρων από την παγκόσμια κοινότητα, συνετέλεσε στην προσπάθεια ορισμού της με τρόπο σαφή και συγκεκριμένο από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, των οποίων επιδίωξη ήταν

η ευχερέστερη αναγνώρισή της σε συνδυασμό με την πρόληψη, την αντιμετώπιση και την καταστολή της.

Η Διεθνής Διαφάνεια ορίζει τη διαφθορά ως «κατάχρηση εξουσίας για ιδιωτικό κέρδος», επισημαίνοντας πως έχει τη δύναμη να διαβρώνει την εμπιστοσύνη που είναι συνώνυμη της λειτουργίας οργάνων και θεσμών και να αποδυναμώνει το δημοκρατικό πολίτευμα. Επιπλέον, επιδιώκει να αποτελέσει φορέα ελέγχου των διαφόρων μορφών διαφθοράς (κυβερνητικής, δικαστικής, διοικητικής, εταιρικής, πολιτικής και Μ.Μ.Ε.), με στόχο την ενίσχυση της λογοδοσίας και τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεών της στην οικονομία, το περιβάλλον, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των μελών κάθε κοινωνίας και την όξυνση των ανισοτήτων εν γένει (transparency.org).

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζουν τη διαφθορά ως κατάχρηση εξουσίας για προσωπικό όφελος, η οποία πλήττει τόσο την οικονομική ευημερία, όσο και την ποιότητα ζωής των πολιτών. Όπως αναφέρεται στις εκθέσεις διενέργειας δημοσιονομικών ελέγχων, το φαινόμενο πλήττει καίριες λειτουργίες του δημόσιου τομέα, την είσπραξη φόρων και την ορθή κατανομή των δημοσίων δαπανών. Διευκολύνει με τον τρόπο αυτό την τέλεση αδικημάτων από συγκεκριμένους πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους, με αρωγό το δικαστικό σύστημα και επιφέρει δυσμενείς μακροοικονομικά συνέπειες στη λειτουργία των σύγχρονων κρατών. Οι κυριότερες μορφές έκφρασής της είναι η δωροδοκία και η φοροδιαφυγή, των οποίων χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η διάρκεια στο χρόνο και η διείδυση σε ποικίλες δραστηριότητες οικονομικής υφής, που εγκυμονούν κινδύνους για την κοινωνική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη (International Monetary Fund, 2019, 39-40).

Η Σύμβαση του ΟΟΣΑ (1997), αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή προσπάθεια αντιμετώπισης της διαφθοράς και αφορά στην καταπολέμηση της δωροδοκίας αλλοδαπών αξιωματούχων του δημοσίου τομέα, μέσω της ποινικοποίησης πράξεων που σχετίζονται με την υπόσχεση, προσφορά ή παροχή υλικών, χρηματικών ή άλλων πλεονεκτημάτων στα πρόσωπα αυτά (OECD, Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, 1997). Η συγκεκριμένη Σύμβαση δέχθηκε επικρίσεις από την επιστημονική κοινότητα, λόγω του ότι αφορούσε μόνο σε περιπτώσεις ενεργητικής δωροδοκίας αλλοδαπών δημόσιων λειτουργών, αγνοώντας τις περιπτώσεις παθητικής δωροδοκίας, αλλά και τις σχετικές με αυτήν πράξεις που δεν είχαν διεθνικά χαρακτηριστικά (Φλωρίδης, 2007, 203 επ.). Γίνεται λοιπόν κατανοητή η παροχή περιορισμένης προστασίας, η

οποία δεν καλύπτει με επάρκεια και πληρότητα ένα ευρύτερο φάσμα παραβατικών συμπεριφορών και περιορίζεται στην προστασία του διεθνούς ανταγωνισμού κατά τις διεθνείς επιχειρηματικές συναλλαγές (Καϊάφα-Γκμπάντι, 2014, 679). Δεν πρέπει να παραβλεφθεί παρά ταύτα η συμβολή της στην έναρξη του διαλόγου διεθνώς και στην ανάγκη ρύθμισης καίριων ζητημάτων. Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 2656/1998.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών προχώρησε το 2003 στη σύνταξη ενός κειμένου, μέσω του οποίου επιδίωξε την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της διαφθοράς, σχετικά με την πρόληψη, την ποινικοποίηση και την επιβολή του νόμου, προωθώντας τη διεθνή συνεργασία μεταξύ κρατών για θέματα διαφθοράς, η οποία, όπως αναφέρει, διαβρώνει τις κοινωνίες (Καϊάφα-Γκμπάντι, 2010, 3-4). Η Σύμβαση του ΟΗΕ κατά της διαφθοράς («UNCAC»), αποτέλεσε μία ιδιαίτερα σοβαρή παγκόσμια προσπάθεια, ορίζοντας την έννοια του υπαλλήλου στο άρθρο 2, του προσώπου δηλαδή που έχει αναλάβει στο πλαίσιο άσκησης δημόσιας εξουσίας την άσκηση νομοθετικών, διοικητικών εκτελεστικών ή δικαστικών καθηκόντων ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου ασκεί μόνιμα ή προσωρινά δημόσια καθήκοντα, εκλεγμένο ή μη, έμμισθο ή άμισθο (UNCAC, 2004, 7-8). Στο κείμενο αυτό επισημαίνεται η ανάγκη συμμόρφωσης με τους νόμους και η σημασία ύπαρξης διαφάνειας, ίσης αντιμετώπισης, αντικειμενικότητας και αποτελεσματικότητας για τα δημόσια όργανα, στοιχεία αναγκαία για την κατανόηση και την αντιμετώπιση της διαφθοράς. Παρά τις θετικές ρυθμίσεις που εκτείνονται στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας και την αναφορά στη σύνδεση της διαφθοράς με το «ξέπλυμα μαύρου χρήματος» και την εμπορία επιρροής, η επιλογή υποχρεωτικής ποινικοποίησης μόνο του αδικήματος της ενεργητικής δωροδοκίας των αλλοδαπών δημόσιων λειτουργών και των υπαλλήλων διεθνών οργανισμών (άρθρα 15 και 16), καταδεικνύει και πάλι τη μονόπλευρη προσέγγιση του προβλήματος. Η διακριτική ευχέρεια των κρατών να ποινικοποιήσουν άλλες μορφές διαφθοράς, όπως αυτήν του ιδιωτικού τομέα, οδηγεί σε ημίμετρα που βελτιώνουν εν μέρει την κατάσταση (UNCAC, 2004, 17-18).

Σε ευρωπαϊκό πλαίσιο έγιναν επίσης προσπάθειες αποτελεσματικής αντιμετώπισης του φαινομένου, αρχικά με το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης PIF («Convention relative à la protection des intérêts financiers des Communautés européennes»), το 1996, το οποίο αφορούσε στην προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ίδιας της Ε.Ε. Οι μη νόμιμες και μελλοντικές πράξεις διαφθοράς, και συγκεκριμένα η δωροδοκία και δωροληψία, όπως αναφερόταν στα άρθρα 2 και 3, κρίνονταν ως αξιόποινες στην περίπτωση που έθιγαν ή εδύναντο να βλάψουν τα οικονομικά συμφέροντα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Καϊάφα-

Γκμπάντι, 2015). Το Πρωτόκολλο προχώρησε σε ορισμό της έννοιας του «κοινοτικού υπαλλήλου» και κυρώθηκε από τη χώρα μας με το νόμο 2803/2000 (Μουζάκης, 2024).

Το 1997, η Ευρωπαϊκή Ένωση προχώρησε με τη «Σύμβαση για την καταπολέμηση της δωροδοκίας υπαλλήλων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή των κρατών που είναι μέλη της», σύμφωνα με την οποία η πρόκληση ζημίας δεν ήταν απαραίτητη για τη στοιχειοθέτηση του αξιοποιίνου. Βάσει αυτής, η δωροδοκία διώκεται μόνο για μελλοντικές, μη νόμιμες πράξεις και όχι για αυτές που έχουν ήδη τελεσθεί (Καϊάφα-Γκμπάντι, 2015). Η Σύμβαση αυτή κυρώθηκε στη χώρα μας με το νόμο 2802/2000.

Επίσης, στις 27/01/1999 συνήφθη η «Σύμβαση ποινικού δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη διαφθορά», η οποία προέβλεπε την ανάληψη υποχρέωσης εκ μέρους των κρατών να ποινικοποιήσουν πράξεις ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας οργάνων (εθνικών ή αλλοδαπών) του δημοσίου τομέα, δωροδοκίας των μελών εθνικών και αλλοδαπών κοινοβουλίων, υπαλλήλων διεθνών οργανισμών και δικαστικών λειτουργών και υπαλλήλων. Καινοτομία αποτέλεσε η, για πρώτη φορά, ποινικοποίηση της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα, λόγω της ανάγκης καθορισμού ορθών επιχειρηματικών πρακτικών, στο πλαίσιο της νομιμότητας (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2012, 39). Η επιχειρηματική δραστηριότητα που εκδηλώνεται στο πλαίσιο της οικονομικής ζωής κάθε κράτους, αποτελεί απαραίτητο συστατικό για την επίτευξη της πολυπόθητης ανάπτυξης. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις έχουν υποκαταστήσει, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, τον δημόσιο τομέα, αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο και καθιστώντας επιτακτική την εξεύρεση λύσεων και τη χάραξη αποδοτικών στρατηγικών για την αντιμετώπιση της διαφθοράς. Η επιχειρηματική – επιχειρησιακή κουλτούρα που διαμορφώθηκε και καθορίστηκε από ένα μίγμα παραγόντων, κυρίως κοινωνικών και πολιτικών, επιτρέπει την εμπλοκή ισχυρών προσώπων σε πράξεις διαφθοράς. Επομένως, η Σύμβαση αυτή περιλάμβανε το αίτημα ποινικοποίησης, αλλά επέτρεπε τη διατύπωση επιφυλάξεων από τα κράτη τα οποία προσχώρησαν σε αυτήν, στη διακριτική ευχέρεια των οποίων ήταν η υιοθέτηση των συγκεκριμένων ρυθμίσεων συνολικά ή εν μέρει. Η δυνατότητα αυτή προκαλεί ερωτήματα σχετικά με την επιλεκτική λειτουργία των νομοθετικών ρυθμίσεων σχετικά με τα αδικήματα διαφθοράς διεθνώς και συντελεί στην ενίσχυση της αντίληψης περί ατιμωρησίας συγκεκριμένων προσώπων. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η σύσταση της «GRECO», αρμοδιότητα της οποίας αποτελεί βάσει του άρθρου 24 της Σύμβασης, η εποπτεία και η εφαρμογή της από τα κράτη που την κύρωσαν. Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση με το νόμο 3560/2007.

Τέλος, με την Απόφαση – Πλαίσιο 2003/568/ΔΕΥ (22/07/2003), η Ε.Ε. έκανε ένα επιπλέον βήμα στην προσπάθεια καταπολέμησης της δωροδοκίας στον ιδιωτικό τομέα, καλώντας τα κράτη-μέλη να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για την ποινικοποίηση τόσο της ενεργητικής όσο και της παθητικής μορφής της. Ρύθμισε ουσιαστικά στο δεύτερο άρθρο της την «υπόσχεση, προσφορά ή παροχή» με αθέμιτο τρόπο ωφελήματος σε πρόσωπο που εργάζεται ή διοικεί ιδιωτικό φορέα, άμεσα ή έμμεσα (μέσω τρίτου προσώπου). Προέβλεπε συμπληρωματικά τη δυνατότητα ευθύνης νομικών προσώπων, στην περίπτωση που η ωφέλεια στηριζόταν και απέρρεε από τη θέση του προσώπου που την έλαβε στο νομικό αυτό πρόσωπο (έχοντας π.χ. εξουσία άσκησης εποπτείας, λήψης αποφάσεων κ.ά.).

2.2. Η έννοια της διαφθοράς στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα – Δωροδοκία και δωροληψία δικαστή και αστυνομικού

Η μεταδικτατορική Ελλάδα επηρεάστηκε σαφώς από τη διεθνοποίηση του φαινομένου της διαφθοράς, ενώ ταυτόχρονα διαφάνηκε η αδυναμία της ποινικής δογματικής να την αντιμετωπίσει και να εναρμονιστεί αποτελεσματικά με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις. Οι πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές, η ανάδειξη πολιτικών κομμάτων και ιδεολογιών και η επίφαση ευημερίας που υπήρχε στο τέλος του προηγούμενου και έως την αρχή του 21^{ου} αιώνα, ανέδειξε σοβαρά οικονομικά σκάνδαλα με τη συμμετοχή πολιτικών και δημόσιων αξιωματούχων και τη συνδρομή της δικαιοσύνης, όπως στις υποθέσεις Siemens, Novartis και στο παραδικαστικό κύκλωμα (Γασπαρινάτου, 2019, 158-159 • Βιδάλη, 2017, 149). Οι προσπάθειες του εθνικού νομοθέτη να συμβαδίσει με τις διεθνείς επιταγές, να συμμορφωθεί με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές συμβάσεις και οδηγίες και να ακολουθήσει τις μεταβολές που προέκυψαν κυρίως με τη μεταστροφή της οικονομίας και την αλματώδη τεχνολογική ανάπτυξη, εκσυγχρονίζοντας την εθνική νομοθεσία, δεν στέφθηκαν από απόλυτη επιτυχία και αποτελεσματικότητα. Παράλληλα, επικρίθηκαν από τμήματα του επιστημονικού κόσμου, μέσω επισημάνσεων και παρατηρήσεων που εκφράζονταν σχετικά με παρατηρούμενες ελλείψεις και αστοχίες.

Στην εθνική έννομη τάξη η διαφθορά ταυτίζεται κυρίως με εγκλήματα σχετικά με τη δωροδοκία ή με τις περιπτώσεις κατάχρησης εξουσίας. Σκοπός των εγκλημάτων διαφθοράς είναι η αποκόμιση προσωπικού οφέλους, υλικού ή άυλου, και η εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων. Ο Έλληνας νομοθέτης έχει προβεί σε αποσπασματικές και μη ορθολογικές προσπάθειες αντιμετώπισης του φαινομένου, όπως αυτή του νομοθετικού διατάγματος

1234/1972, το οποίο ανεπιτυχώς εισήγαγε ρυθμίσεις, όπως η τιμωρία της παθητικής δωροδοκίας δικαστικού λειτουργού, η οποία εξομοιωνόταν με τη λήψη ωφελημάτων από οποιονδήποτε υπάλληλο, ή την επιβολή ηπιότερης τιμωρίας για την ενεργητική δωροδοκία δικαστικού λειτουργού σε σχέση με την τιμωρία της κοινής ενεργητικής δωροδοκίας. Οι παλινωδίες του νομοθετικού μας συστήματος συνεχίστηκαν και με την τυποποίηση εγκλημάτων σχετικών με την εμπορία επιρροής με το «νόμο περί μεσαζόντων», μέσω της χρήσης συμπληρωματικών διατάξεων για την αντιμετώπιση αντίστοιχων φαινομένων (νόμος 3213/2003). Η σύγχυση εντάθηκε διαχρονικά δημιουργώντας την αίσθηση ανετοιμότητας του ελληνικού νομοθετικού συστήματος να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά πράξεις διαφθοράς.

Οι συχνές τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα και η προσπάθεια προσδιορισμού με σαφήνεια των αδικημάτων που τελούνται από δημοσίους υπαλλήλους ή δικαστικούς λειτουργούς, επιχειρούν διαχρονικά την πληρέστερη τυποποίηση και πρόβλεψη των μορφών που λαμβάνει το έγκλημα. Ο νόμος 4254/2014 προχώρησε σε περιορισμό της έννοιας του δημοσίου υπαλλήλου, επιλογή η οποία αναιρέθηκε άμεσα με μεταγενέστερο νόμο. Με το νόμο του 2014, καθιερώθηκε ο όρος «δωροληψία», αντικαθιστώντας τον προϋπάρχοντα όρο «παθητική δωροδοκία». Όπως προέβλεπαν τα άρθρα 235 και 236 ΠΚ, η πράξη ή η παράλειψη του υπαλλήλου θεωρούνταν ποινικά κολάσιμη, εάν απλά βρισκόταν σε σχέση με την άσκηση των καθηκόντων του. Στην Εισηγητική Έκθεση του ν. 4254/2014 διαφαίνεται η αστοχία του νομοθέτη να διαχωρίσει τα εγκλήματα διαφθοράς στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, παρά τον ισχυρισμό που προβλήθηκε περί κοινών χαρακτηριστικών τους (Εισηγητική έκθεση, 2014, 58-59).

Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας εστιάζει στα αδικήματα που αφορούν στη δωροδοκία ως μορφή διαφθοράς, τυποποιώντας στο άρθρο 159 τις περιπτώσεις δωροληψίας και στο άρθρο 159^A τις περιπτώσεις δωροδοκίας πολιτικών προσώπων. Θα εστιάσουμε στη συνέχεια στις περιπτώσεις τυποποίησης της δικαστικής και αστυνομικής διαφθοράς, και συγκεκριμένα στη μορφή της δωροδοκίας.

Μεταξύ των τροποποιήσεων που επέφερε ο νόμος 4254, ήταν και ο χαρακτηρισμός της δωροδοκίας και δωροληψίας δικαστικών λειτουργών ως διακεκριμένων κακουργημάτων (Χατζηκώστας, 2016, 369-370). Η ιδιαίτερη σημασία που προσδίδει ο νομοθέτης στη διακεκριμένη αυτή μορφή του βασικού εγκλήματος, ερείδεται στη θέση που τα πρόσωπα αυτά κατέχουν και στον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν στην απονομή της δικαιοσύνης και κατ' επέκταση στο σεβασμό του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η αναίρεση της αμεροληψίας, της οποίας η διασφάλιση είναι προϋπόθεση της ορθής δικαιοδοτικής κρίσης, καθιστά τα αδικήματα αυτά ιδιαίτερα σοβαρά (Χατζηκώστας, 2016, 375-376).

Στο άρθρο 237 ΠΚ τυποποιούνται τα εγκλήματα της δωροδοκίας και δωροληψίας δικαστικών λειτουργών, ως επιβαρυντικής μορφής των αντίστοιχων εγκλημάτων δωροδοκίας υπαλλήλου. Αφορούν στην ύπαρξη σχέσης μεταξύ δικαστή και δωροδοκούντα, αντικείμενο της οποίας είναι μία συναλλαγή, η οποία φέρει αθέμιτα χαρακτηριστικά. Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου προβλέπεται η τιμωρία με κάθειρξη και χρηματική ποινή, όταν ο εκτελών δικαστικά καθήκοντα ή ο διαιτητής, ζητά, λαμβάνει ή αποδέχεται την υπόσχεση παροχής αθέμιτου ωφελήματος οποιασδήποτε μορφής (χρηματικό, υλικό ή άυλο), άμεσα ή μέσω τρίτου προσώπου, ώστε να επωφεληθεί ο ίδιος ή άλλο πρόσωπο. Η παροχή αυτή συνδέεται άμεσα με πράξη ή παράλειψη, τετελεσμένη ή μελλοντική, η οποία αφορά στα καθήκοντα που εκτελεί ο δικαστικός λειτουργός, σύμφωνα με το ρόλο του στη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης. Πρόκειται για γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα, το οποίο τελείται στο πλαίσιο της ανεξαρτησίας που υφίσταται στο πρόσωπο του δικαστή, ως κρίνοντος πρόσωπο. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, προβλέπεται το αδίκημα της δωροδοκίας του δικαστικού λειτουργού, το οποίο τιμωρεί το πρόσωπο που υπόσχεται ή παρέχει τα παραπάνω αναφερθέντα αθέμιτα ωφελήματα, με ποινή κάθειρξης έως δέκα έτη και χρηματική ποινή. Η δωροδοκία και δωροληψία του άρθρου 237 ΠΚ, δεν περιορίζεται μόνο σε πράξεις που σχετίζονται με την έκδοση καταδικαστικής ή αθωωτικής απόφασης, αλλά διευρύνονται σε πράξεις του δικαστή που προηγούνται της κρίσης του. Οι πράξεις αυτές αφορούν και προδικαστικά ζητήματα ή καθήκοντά του που σχετίζονται με την άσκηση ή όχι ποινικής δίωξης, με τη διενέργεια ανακριτικών πράξεων, τη σύνθεση του δικαστηρίου και άλλες κομβικές για την αντιμετώπιση κάποιου προσώπου πράξεις, υπό οποιαδήποτε ιδιότητα (υπόπτου, κατηγορουμένου, μάρτυρα), από τη δικαιοσύνη και τους λειτουργούς της (Μαργαρίτης & Μαργαρίτη, 2020, 681 επ.). Συχνά τα αδικήματα της δωροδοκίας και δωροληψίας δικαστικού λειτουργού συνδέονται και συρρέουν με αυτό της εκβίασης, λόγω του ότι ο δικαστής ή ο ιδιώτης προβαίνουν στη χρήση απειλών, ώστε να εξαναγκάσουν το αντισυμβαλλόμενο μέρος σε ενέργεια ή παράλειψη. Η εκβίαση εμπεριέχει το στοιχείο της απειλής με απώτερο σκοπό τη λήψη παράνομου οφέλους (Δημήτραινας, 2016, 357 επ.).

Τα παραπάνω αδικήματα πλήττουν ανεπανόρθωτα το ρόλο της δικαιοσύνης στις σύγχρονες κοινωνίες και θέτουν σε κίνδυνο την κοινωνική σταθερότητα. Η αυστηρότερη τιμωρία που προβλέπεται για αυτά, είναι άμεσα συνυφασμένη με την έννοια του προστατευόμενου αγαθού. Το «αχρημάτιστο», όπως λέγεται, και η εμπιστοσύνη των πολιτών κάθε κράτους στη λειτουργία των θεσμών, αποτελούν κομβικά στοιχεία ενίσχυσης της αξίας της ορθής, απροκατάληπτης και αντικειμενικής απονομής της δικαιοσύνης, από όλα τα πρόσωπα που εμπλέκονται κατά την έκδοση απόφασης και κατά τη δικαιοδοτική κρίση,

δημιουργώντας δεδικασμένο και καθορίζοντας την έννοια του νόμιμου και του παράνομου, του δικαίου και του αδικού. Κατά την άποψη της γράφουσας, ο χρηματισμός των δικαστικών λειτουργών αποτελεί καίριο πλήγμα για την ίδια την ύπαρξη του ατόμου, ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, καθώς αντιπροσωπεύουν, στην αντίληψη του μέσου πολίτη, την ύστατη μορφή ασφάλειας έναντι κάθε είδους αυθαιρεσιών. Ο χρηματισμός, σύμφωνα με τους Goodie και Stasavage, κατέχει την πλέον περίοπτη θέση στο σύνολο των αδικημάτων διαφθοράς και πρέπει να διαχωρίζεται από κάθε πράξη πατρωνίας, ευνοιοκρατίας ή πελατειακών σχέσεων, εστιάζοντας στην έννοια του οικονομικού οφέλους (Λάζος, 2005, 57-58). Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί πως η ίδια η θέση του δικαστικού λειτουργού, λόγω της άσκησης δικαστικής εξουσίας, και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πωλούμενης ή εξαγοραζόμενης πράξης ή παράλειψης στο πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων του, νοθεύουν την ακεραιότητα και την εικόνα του κλάδου.

Τα όργανα επιβολής του νόμου και η εμπλοκή τους σε υποθέσεις διαφθοράς έχουν, επίσης, στην πλειοψηφία τους οικονομικό περιεχόμενο και αποσκοπούν στον προσπορισμό αθέμιτου οικονομικού οφέλους. Η έννοια του υπαλλήλου παίζει καθοριστικό ρόλο στις περιπτώσεις δωροδοκίας ή δωροληψίας αστυνομικού οργάνου, η οποία συνδέεται με την εκτέλεση των καθηκόντων του. Το έγκλημα της δωροληψίας υπαλλήλου είναι επίσης γνήσιο ιδιαίτερο, αφού προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένης ιδιότητας (Χατζηκώστας, 2014, 599-601). Περιλαμβάνει ένα σύνολο πράξεων, οι οποίες αφορούν σε παράνομες αμοιβές, αθέμιτα ανταλλάγματα, εξυπηρετήσεις και παροχές που ζητά ή αποδέχεται (ρητά ή άρρητα) ο υπάλληλος, ώστε να προχωρήσει σε πράξη ή παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας, στο πλαίσιο της σχέσης του με κάποιο τρίτο πρόσωπο, το οποίο του προσφέρει τις παραπάνω παροχές, προς όφελός του ή λειτουργώντας ως μεσολαβητής, υπέρ τρίτου (Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση του Ποινικού Κώδικα», 48). Το αθέμιτο ωφέλημα που αποτελεί αντικείμενο του αδικήματος, είναι δυνατό να αφορά χρηματική ή άλλη περιουσιακή παροχή, η οποία μεταβιβάζεται από το δότη στο λήπτη (Χατζηκώστας, 2014, 602). Πρόκειται για τη μη σύννομη χρήση της θέσης του, η οποία διαστρεβλώνει την έννοια της ορθής λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας, ειδικά στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου, βάσει της οποίας οι πράξεις του οργάνου αντίκεινται στα οριζόμενα καθήκοντα που αναλαμβάνει. Τα αστυνομικά όργανα απολαμβάνουν ιδιαίτερων προνομίων, καθώς οι εκτελεστικές τους αρμοδιότητες πολύ συχνά έχουν έντονο το στοιχείο της διακριτικής ευχέρειας. Οι αποφάσεις που λαμβάνουν συντελούν αποφασιστικά στην αντιμετώπιση μίας συγκεκριμένης κατάστασης και των εμπλεκόμενων σε αυτήν προσώπων. Όσον αφορά στην υποκειμενική υπόσταση του

εγκλήματος, αρκεί να υπάρχει ενδεχόμενος δόλος εκ μέρους του δράστη στο πλαίσιο της ανταλλακτικής του σχέσης με το δότη του ωφελήματος (Χατζηκώστας, 2014, 607-608).

Το έγκλημα του άρθρου 236 ΠΚ, η τέλεση του οποίου καλύπτεται επίσης από τον ενδεχόμενο δόλο του δράστη, είναι κοινό και υπαλλακτικά μικτό και αφορά στη δωροδοκία, δηλαδή «την προσφορά, υπόσχεση ή παροχή αθέμιτου ωφελήματος από κάποιο πρόσωπο προς υπάλληλο (στην περίπτωση που εξετάζουμε αστυνομικό), η οποία τελείται άμεσα ή μέσω τρίτου προσώπου για κάποια ενέργεια ή παράλειψη που έχει ήδη ολοκληρωθεί ή πρόκειται να ολοκληρωθεί μελλοντικά (Χατζηκώστας, 2014, 620-621). Η ωφέλεια, που αποτελεί το αντικείμενο της συναλλαγής αυτής, προορίζεται για τον ίδιο το δράστη ή τρίτο και αλλοιώνει την ποιότητα και την πορεία των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η δωροδοκία τιμωρείται ηπιότερα από τη δωροληψία, λόγω της υποχρέωσης του οργάνου να δρα πάντοτε αμερόληπτα και σύμφωνα με τους νόμους και τους κανόνες. Και τα δύο εγκλήματα προβλέπουν τον ποινικό κολασμό και την επιβολή των ίδιων ποινών, εκτός των εθνικών αστυνομικών οργάνων, και των προσώπων που προβλέπονται στα άρθρα 235 §5 και 236 §4 (π.χ. λειτουργούς ή υπαλλήλους οργάνου της Ε.Ε. που εδρεύει στην Ελλάδα, διεθνούς οργανισμού ή φορέα του οποίου η χώρα μας είναι μέλος, πρόσωπα που ασκούν δημόσια υπηρεσία για κάποια ξένη χώρα κ.ά.).

Το ποσοστό των διώξεων που ασκούνται εν τέλει κατά καταγγελλόμενων αστυνομικών για το αδίκημα της δωροληψίας, σύμφωνα με τις Απολογιστικές Εκθέσεις της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας, είναι μικρό συγκριτικά με άλλα τελούμενα από αυτούς αδικήματα, όπως η πρόκληση σωματικών βλαβών, τα βασανιστήρια ή πράξεις σχετικές με την παραβίαση του νόμου «περί όπλων και εκρηκτικών»¹. Παρατηρείται μάλιστα η άσκηση δίωξης για το αδίκημα της παράβασης καθήκοντος του άρθρου 259 ΠΚ, το οποίο εμπεριέχει μεν την έννοια του προσπορισμού οφέλους, τιμωρείται όμως γενικότερα με ηπιότερες ποινές (φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή). Πρόκειται συνεπώς για πολυδιάστατο φαινόμενο που δεν περιορίζεται μόνο στις πράξεις δωροδοκίας, του οποίου όμως συστατικό στοιχείο είναι η παροχή αχρεώστητου οφέλους προς κάποιο πρόσωπο (Γιαρένη, 2005, 674).

3. Η έννοια του κράτους δικαίου

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται αναφορά στην έννοια του κράτους δικαίου και τα βασικά χαρακτηριστικά της, τα οποία λειτουργούν καταλυτικά στη διαμόρφωση

¹ Βλέπε Απολογιστική Έκθεση της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας, 2023, σελ. 50-53.

και την ορθή λειτουργία των σύγχρονων κρατών και στη συσχέτισή της με τα φαινόμενα διαφθοράς σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Θέματα όπως η ποιότητα και η βιωσιμότητα του κράτους δικαίου, αναδεικνύουν τις προκλήσεις που γεννώνται σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο σκηνικό (π.χ. εξέλιξη τεχνολογίας, πολυνομία κ.ά.), στο οποίο τα πάντα εναλλάσσονται με ταχύτατους ρυθμούς (Παπαδοπούλου, 2022, 10).

3.1. Το κράτος δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Τα μέτρα προάσπισής του

Το κράτος δικαίου, αποτελεί αξία αναγνωρισμένη από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. και λειτουργεί ως έννοια-«ομπρέλα», υπό την οποία εντάσσονται κάποια τυπικά και ουσιαστικά στοιχεία, τα οποία τυγχάνουν ευρείας εφαρμογής και δεν περιορίζονται μόνο σε εθνικό επίπεδο (Χρυσομάλλης, 2018, 29 επ.). Αφορά στο νομοθετικό και πολιτικό πλαίσιο άσκησης πολιτικής, αντικατοπτρίζοντας τη δυναμική και συνεχώς εξελικτική του πορεία σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως επισημαίνει η Πρεβεδούρου (2021), «η ίδια η Ε.Ε. διαμορφώνεται ως ένωση δικαίου, αλλά και ως οργανισμός που απαρτίζεται από κράτη που υποχρεούνται στον σεβασμό της έννοιας αυτής». Είναι μία θεμελιώδης νομική έννοια από την οποία εκπορεύονται συγκεκριμένα πρότυπα που συμβάλλουν στην κατά το δυνατό καλύτερη ερμηνεία διαφόρων θεμάτων. Όπως επισημαίνεται στους ορισμούς που δίνονται στην προσπάθεια προσέγγισης της ιδιαίτερα σημαντικής αυτής έννοιας, πρόκειται για ένα σύστημα νόμων, κανόνων, θεσμών και δεσμεύσεων, το οποίο συνεπάγεται την ύπαρξη λογοδοσίας, προσβάσιμης από όλους και αμερόληπτης δικαιοσύνης, την «ανοιχτή» διακυβέρνηση και την εφαρμογή δίκαιων νόμων, που αντανακλούν την αντικειμενικότητα, τον σεβασμό στοιχειωδών δικαιωμάτων και αρχών και την αποδοτικότητα του συστήματος (World Justice Project). Μολονότι τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. έχουν διαφορετικές παραδόσεις και ταυτότητα και δομούνται βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τα προσδιορίζουν, το κράτος δικαίου λειτουργεί ως μέσο διασφάλισης της δημοκρατίας, της ελευθερίας και του σεβασμού αξιών και ιδεών που υπερβαίνουν την άσκηση εσωτερικής πολιτικής από τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Διαθέτει τόσο τυπικές όσο και ουσιαστικές διαστάσεις, με αποτέλεσμα την οικουμενική χροιά του, παρά τη δυσκολία εύρεσης ενός πλήρους και καθολικά αποδεκτού ορισμού του. Ως προς την παρατηρούμενη αυτή δυσκολία, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως ταυτίζεται με το φαινόμενο της διαφθοράς, λόγω του εύρους και της πολυσημίας αυτών των εννοιών. Η διαφορετική προσέγγιση του ορισμού του κράτους δικαίου οφείλεται σε τρεις κύριες επιρροές, το «État de droit» της Γαλλίας, το «Rule of Law» του αγγλικού δικαίου και το «Rechtsstaat» της Γερμανίας (Pech,

2009, 22-23). Οι δύο βασικοί πυλώνες πάνω στους οποίους δομείται η έννοια «κράτος δικαίου», είναι η αρχή της νομιμότητας, δηλαδή η ψήφιση και εφαρμογή κανόνων που είναι απαραίτητο να τηρούνται από τα όργανα του κάθε κράτους και η θεσμοθέτηση ειδικών μηχανισμών στις περιπτώσεις που το κράτος δικαίου και τα επιμέρους στοιχεία του τίθενται σε κίνδυνο στις εθνικές έννομες τάξεις (Παπαδοπούλου, 2023, 18 επ.).

Στο άρθρο 2 της Συνθήκης της Ε.Ε., γίνεται σαφής αναφορά στην υποχρέωση εκ μέρους των κρατών να σέβονται το κράτος δικαίου και τις συναφείς με αυτό έννοιες, οι οποίες αποτελούν θεμέλια της εύρυθμης λειτουργίας των σύγχρονων κοινωνιών. Σημαντικότερες εξ αυτών είναι η ισότητα, η ελευθερία, η δημοκρατία και ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μέσω της μη καταπάτησης θεμελιωδών δικαιωμάτων (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M002>). Εγγυάται την ομοιόμορφη εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου και την εφαρμογή καθολικά εφαρμοζόμενων κανόνων. Η ισότητα κάθε πολίτη έναντι του νόμου χωρίς διακρίσεις και το σαφές πλαίσιο προστασίας τους από κάθε είδους αυθαιρεσίες, λειτουργούν καταλυτικά νοσηματοδοτώντας την έννοια. Στο άρθρο 7 της Συνθήκης για την Ε.Ε., προβλέπεται επίσης η δυνατότητα του Συμβουλίου, αφού αιτιολογημένα προταθεί από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Επιτροπή ή κράτος-μέλος της Ένωσης, να απευθύνει συστάσεις, όταν διαπιστώνει την ύπαρξη σοβαρών παραβιάσεων του άρθρου 2 από κάποιο κράτος. Επιπροσθέτως, το άρθρο 6 της αυτής Συνθήκης, αναφέρει την αναγνώριση από την Ε.Ε. των δικαιωμάτων και ελευθεριών που προβλέπονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της, τα οποία είναι αποτέλεσμα των «κοινών συνταγματικών παραδόσεων» των κρατών της Ένωσης. Η κωδικοποίηση του κράτους δικαίου αναδεικνύει τον δεσπόζοντα χαρακτήρα του, ο οποίος εκτείνεται υπερεθνικά. Σε περιόδους έντονης κρατικής παρέμβασης και διόγκωσης του κρατισμού στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, μέσω των διαφορετικά εκφραζόμενων εθνικών πολιτικών, η διασφάλισή του μέσω του αντικατοπτρισμού του στα εθνικά συνταγματικά κείμενα, εξασφαλίζει την προστασία, την ασφάλεια δικαίου και τη σταθερότητα που εγγυώνται την ιστορική συνέχεια των κρατών (Pech, 2009, 50). Τα στοιχεία που αναδεικνύουν την τάση σημαντικής υποχώρησής του στην Ευρώπη τα τελευταία έτη, εδράζονται στην επιλογή των κυβερνήσεων να απενεργοποιήσουν τους κάθε μορφής επιβεβλημένους ελέγχους όσων ασκούν εξουσία, και στην προσπάθεια εδραίωσης καθεστώτων που εκλέγονται μεν δημοκρατικά, δρουν όμως αυταρχικά και με τρόπο που πλήττει τις κοινές αρχές της Ένωσης (Pech & Kochenov, 2019).

Επιπλέον στα άρθρα 258-260 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ε.Ε., διασφαλίζεται η δυνατότητα της Επιτροπής να παρέμβει στην περίπτωση που κάποιο κράτος παραβιάσει κάποια εκ των υποχρεώσεών του που απορρέουν από τη Συνθήκη, αλλά και η δυνατότητα κάθε

κράτους να προσφύγει στο Δ.Ε.Ε., εάν κρίνει πως έχει τελεσθεί η συγκεκριμένη παραβίαση. Συνεπώς, η διαπίστωση εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου μη τήρησης των προβλεπόμενων στη Συνθήκη, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και το κράτος δικαίου, του δίνει άμεσα τη δυνατότητα να ζητήσει από το κράτος αυτό τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη συμμόρφωσή του και, στην περίπτωση που αυτή δεν επέλθει, η Επιτροπή δύναται να προσφύγει κατά του κράτους ενώπιον του Δικαστηρίου, το οποίο μπορεί να επιβάλλει την καταβολή χρηματικής ποινής ή κάποιου κατ' αποκοπή ποσού. Οι πιέσεις που δέχεται το κράτος δικαίου στην Ευρώπη υπαγορεύουν την ισότιμη προστασία όλων των πολιτών και την ενίσχυση του πλαισίου λογοδοσίας, ώστε να αποτρέπονται η αυθαιρεσία και η αδιαφάνεια στο σύνολο των διαδικασιών και ιδιαίτερα στα ζητήματα της δικαστικής προστασίας. Είναι δεδομένο πως εγγυάται την ασφάλεια δικαίου και τη διενέργεια πράξεων βάσει ενός ορισμένου πλαισίου. Αξίζει, επιπλέον, να αναφερθούμε στις αδυναμίες και τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ε.Ε. στο σύνολο των κρατών που την απαρτίζουν και στην ανάγκη προάσπισης του ρόλου του για την επίτευξη δικαιοσύνης και ευημερίας.

Το κράτος δικαίου, το οποίο συνδέεται άμεσα με τη δικαστική ακεραιότητα, αποτελεί βασική αξία του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η δόλια, αθέμιτη και εκτός ορίων νομιμότητας συμπεριφορά των δικαστικών λειτουργών είναι επιζήμια για κάθε κράτος και η μη διασφάλιση ύπαρξης πλήρους διαφάνειας σε κάθε περίπτωση, θίγει την αξιοπιστία και την αντικειμενικότητα των θεσμών εν γένει. Το Δικαστήριο της Ε.Ε. είναι επιφορτισμένο με την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της Ε.Ε. από όλα τα κράτη-μέλη της και τον έλεγχο συμμόρφωσης των εθνικών εννόμων τάξεων σύμφωνα με τα καθορισμένα δικαιικά πρότυπα. Σύμφωνα με τα άρθρα 47-49 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. παρέχεται το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων κάθε προσώπου του οποίου δικαιώματα και ελευθερίες θίχτηκαν, τα οποία τελούν υπό την προστασία της Ένωσης. Διασφαλίζεται επίσης το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και η τήρηση των αρχών της αναλογικότητας και της νομιμότητας, ως θεμελιωδών και απαραβίαστων. Ολοένα συχνότερα, υποθέσεις σχετικές με την παραβίαση των αρχών του κράτους δικαίου, καταλήγουν ενώπιον των Ανωτάτων Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, συμπεριλαμβανομένων περιπτώσεων που αφορούν στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της δικαιοσύνης στα κράτη-μέλη, στην κατάσταση των δικαστικών λειτουργών και στη διασφάλιση του ρόλου τους κατά τη λήψη αποφάσεων και την ορθή απονομή του δικαίου. Σε κράτη όπως η Πολωνία, η Ρουμανία και η Ουγγαρία, παρατηρούνται έντονοι κλυδωνισμοί σε καίριους τομείς και κυρίως σε ζητήματα σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης τα τελευταία χρόνια, που καθιστούν αναγκαία την προώθηση μεταρρυθμίσεων, ώστε να αντιμετωπιστούν προβλήματα κατά την προδικασία και την κύρια

διαδικασία και να παταχθούν φαινόμενα διαφθοράς και αυθαιρεσίας που έχουν έντονα επισημανθεί (Πρεβεδούρου, 2021).

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η πολιτικοποίηση του συστήματος δικαιοσύνης στη Πολωνία, το οποίο, το 2015, με την επικράτηση του κόμματος «Νόμος και δικαιοσύνη», φαίνεται να ελέγχεται σε μεγάλο βαθμό από την κυβέρνηση, δεσμευόμενο άμεσα από την κυβερνητική βούληση. Η ακραία εθνικιστική, παρεμβατική πολιτική που εφαρμόστηκε, σε συνδυασμό με τον έλεγχο του Συνταγματικού Δικαστηρίου της χώρας από το κυβερνών κόμμα, έθεσε επί πολλά έτη σε κίνδυνο τη δικαστική ανεξαρτησία και το ίδιο το κράτος δικαίου. Υπήρξε μάλιστα ειδική νομοθετική διάταξη βάσει της οποίας μειώθηκαν τα όρια συνταξιοδότησης των δικαστικών λειτουργών στα εξήντα πέντε έτη, δίνοντας στον Πρόεδρο της χώρας τη δυνατότητα να μεταβάλλει τα όρια αυτά, κατά βούληση, για όποιον το επιθυμούσε. Κατανοούμε λοιπόν πως η χειραγώγηση της δικαιοσύνης είναι, σε πολλές χώρες, άμεσα συνυφασμένη με την κρατική εξουσία, γεγονός που οδήγησε στην καταδίκη του Πολωνικού κράτους με την υπ' αριθμόν C-19/2018 απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη δυνατότητα επιστροφής των δικαστών, των οποίων τα δικαιώματα παραβιάστηκαν, στην υπηρεσία τους (Ντόκα, 2020).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή των Ετήσιων Εκθέσεων της Επιτροπής για το κράτος δικαίου, μέσω των οποίων αντλούνται από το 2020 χρήσιμες πληροφορίες για την ποιότητά του και τους κινδύνους που προκύπτουν σε κάθε κράτος της Ε.Ε., στην προσπάθεια παρακολούθησης του φλέγοντος αυτού ζητήματος (Στάγκος, 2024). Εφόσον το κράτος δικαίου συνδέεται με τη δημοκρατία, τη νομιμότητα, την ελευθερία του ατόμου, την ισότητα και την αποχή από πράξεις που συνιστούν κατάχρηση εξουσίας για προσωπικό όφελος, αποτελεί αναπόφευκτα προϋπόθεση της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας και ευταξίας εντός των κρατών (European Commission). Οι Εκθέσεις μελετούν τέσσερις ιδιαίτερα σημαντικούς για το κράτος δικαίου πυλώνες: το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, το πλαίσιο κατά της διαφθοράς που εφαρμόζει η κάθε χώρα, τον πλουραλισμό των Μ.Μ.Ε. και άλλα θεσμικά θέματα που αφορούν στους ελέγχους και τις ισορροπίες, λειτουργούν δηλαδή ως «θεσμικά αντίβαρα» απέναντι σε οποιασδήποτε μορφής κυβερνητική εξουσία.

Στην προσπάθεια προστασίας της έννοιας αυτής, έχουν εκδοθεί επίσης κανονισμοί, οι οποίοι αναφέρονται στο κράτος δικαίου ως σημαντική παράμετρο με πολυεπίπεδες επιπτώσεις. Στην υπ' αριθμόν 2020/2092 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «περί του γενικού καθεστώτος αιρεσιμότητας για την προστασία του προϋπολογισμού της Ε.Ε.», δίνεται επίσης ο ορισμός του κράτους δικαίου (άρθρο 2) και γίνεται ενδεικτική αναφορά σε κάποιες από τις μορφές που λαμβάνουν οι παραβιάσεις του. Η διακινδύνευση της ανεξαρτησίας του

θεσμού της δικαιοσύνης και η μη λήψη μέτρων για την πρόληψη, τη διόρθωση ή την τιμωρία πράξεων και αποφάσεων των αρχών επιβολής του νόμου ή των δημόσιων οργάνων, λειτουργούν ως τροχοπέδη στη γενικότερη ανάπτυξη.

Σημαντικό μέσο παρακολούθησης των κρατών της Ε.Ε., στο επίπεδο σεβασμού του κράτους δικαίου, είναι, επίσης, ο πίνακας αποτελεσμάτων της Ένωσης που αφορά στον τομέα της δικαιοσύνης, με έμφαση στην αποτελεσματικότητα, την ποιότητα και την ανεξαρτησία, κατά τη λειτουργία τους, των οργάνων της. Στις χώρες με έντονα ανεπτυγμένη διαφθορά, επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό οι πράξεις των δικαστικών αρχών, η διαχείριση των καταγγελιών, η ταχύτητα και ο ρυθμός επίλυσης των πολιτικών και ποινικών υποθέσεων και ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων².

3.2. Η αρχή του κράτους δικαίου στο Σύνταγμα της Ελλάδας

Η έννοια του κράτους δικαίου συνδέεται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη μίας χώρας, η οποία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πλήττεται από φαινόμενα διαφθοράς. Κρίνεται έτσι λυσιτελής η αναφορά στην τόσο σύνθετη αυτή έννοια στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας και της ελληνικής έννομης τάξης. Από θεσμικής άποψης, παρέχει τα εχέγγυα ρυθμίζοντας με σαφήνεια και επάρκεια τις λειτουργίες του δημόσιου τομέα. Στις παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες η αποτελεσματικότητά του αμφισβητείται, ιδιαίτερα λόγω της πρόταξης του οικονομικού κέρδους έναντι των νόμων και της ορθής διοικητικής λειτουργίας. Είναι συχνή η καταστρατήγηση του δικαίου μέσω της προσαρμογής των πραγματικών και των νομικών περιστατικών προς το επιθυμητό, για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, αποτέλεσμα. Οι ομάδες αυτές εκμεταλλεύονται τα "παραθυράκια" και την κακονομία, οδηγώντας σε αύξηση της παραβατικότητας και υποβάθμιση του ποινικού νόμου και του πραγματικού του σκοπού (Κουράκης, 2023, 308).

Το κράτος δικαίου είναι η αρχή σύμφωνα με την οποία όλοι, συμπεριλαμβανομένων των κρατικών φορέων, υπόκεινται στους νόμους που εφαρμόζονται δίκαια και αμερόληπτα. Εγγυάται τη διαφάνεια, την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τη διάκριση των εξουσιών. Βασίζεται σε ισχυρούς θεσμούς που εξασφαλίζουν ότι η νομοθεσία εφαρμόζεται ορθά και ότι οι πολίτες προστατεύονται από αυθαιρεσίες. Αποτελεί καίριο στοιχείο για τη δημοκρατία και την εμπέδωση της εμπιστοσύνης στους θεσμούς.

² Βλ. π.χ. «The 2024 EU Justice Scoreboard», Publications Office of the European Union.

Στην Ελλάδα, το κράτος δικαίου διασφαλίζεται μέσω του Συντάγματος, του θεμελιώδους κειμένου που ρυθμίζει, στη βάση της, τη λειτουργία της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε εξουσία που απορρέει από την έννοια του κράτους, οργανώνεται και ασκείται βάσει θεσπισμένων κανόνων δικαίου, οι οποίοι δημιουργούνται σύμφωνα με καθορισμένες διαδικασίες. Συνδέεται με τον φιλελευθερισμό και αφορά στη συνύπαρξη και αποσαφήνιση εννοιών ιδιαίτερης βαρύτητας, όπως ο νόμος, η εξουσία και τα δικαιώματα. Στο άρθρο 25Σ, κατοχυρώνεται η αρχή του κράτους δικαίου και συγκεκριμένα του κοινωνικού κράτους δικαίου. Όπως αναφέρει η Παπαδοπούλου (2015, 85-87), το κράτος δικαίου είναι συνταγματικό κράτος και δεν περιορίζεται μόνο σε έλεγχο της νομιμότητας των διοικητικών ενεργειών, αλλά και στην άσκηση ελέγχου στη νομοθετική εξουσία. Εφόσον το Σύνταγμα αποτελεί τον ύψιστο νόμο του κράτους, ο οποίος έχει αυξημένη τυπική ισχύ, και σε αυτόν υπόκεινται όλα τα κρατικά όργανα κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, όπως προβλέπει το είδος της εξουσίας που ασκούν, εύλογα, κάθε πράξη, απόφαση και κρίση των οργάνων αυτών υπόκειται στο Σύνταγμα. Το κράτος δικαίου διακρίνεται από το «αστυνομικό κράτος», του οποίου οι ασκούσες την εξουσία αρχές έχουν τη δυνατότητα επιβολής στους πολίτες κάθε μέτρου, το οποίο κρίνουν αναγκαίο για την επίτευξη των σκοπών τους. Η υπερβολική εξουσία που αποκτούν αντιδιαστέλλεται με τη δράση τους στην περίπτωση τήρησης και προάσπισης των αρχών που υπάγονται στο κράτος δικαίου, το οποίο αντιστέκεται στον ασκούμενο κρατικό καταναγκασμό και την υπέρβαση των ορίων του νόμου, δίνοντας έμφαση στα τέσσερα δομικά στοιχεία της δικαιοκρατικά οργανωμένης εξουσίας, όπως αναφέρει ο Μανιτάκης (1994, 123)³.

Το κράτος δικαίου διακρίνεται σε τυπικό και ουσιαστικό. Σύμφωνα με την τυπική έννοιά του, κάθε ενέργεια διοικητικού, δικαστικού ή άλλου οργάνου, ελέγχεται βάσει της αρχής της νομιμότητας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, καμία πράξη δεν μπορεί να αντίκειται στο σύνταγμα και τους νόμους, οι οποίοι επίσης ελέγχονται δικαστικά ως προς τη συνταγματικότητα τους. Αλληλένδετη με την αρχή της νομιμότητας είναι και η έννοια της δικαιοσύνης, ήτοι της ασφάλειας και της βεβαιότητας δικαίου, η οποία παρέχει τα εχέγγυα σε κάθε πολίτη σχετικά με την προστασία του από κάθε είδους αυθαιρεσίες, στηριζόμενη στην ανεξαρτησία και την αμεροληψία της δικαιοσύνης. Η αρχή του κράτους δικαίου θεμελιώνεται μέσω της οριοθέτησης των εξουσιών, όπως αυτές καθορίζονται συνταγματικά, και καθίσταται δυνατή βάσει της αρχής της διάκρισης των λειτουργιών (άρθρο 26Σ). Δεν επιτρέπεται να παρεμβάλλονται άλλα πρόσωπα στη διαχείριση υποθέσεων, στις αποφάσεις και τις ενέργειες, οι οποίες υπάγονται στην αρμοδιότητα των αρχών στις οποίες ανατέθηκαν (νομοθετική,

³ Πρόκειται για τη διάκριση των εξουσιών, τη νομιμότητα, την κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων και την ύπαρξη ενός ασφαλούς και δίκαιου συστήματος δικαστικής προστασίας των ατόμων.

εκτελεστική, δικαστική). Η νομιμότητα οφείλει να διαπερνά τις ενέργειες όσων ασκούν δημόσια εξουσία, την οποία δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν καταχρηστικά. Εξετάζοντας την επεκτατικότητα του φαινομένου της διαφθοράς και την επιρροή του στην κοινωνία, κατανοούμε τη βαρύτητα που δικαιολογημένα έχει το κράτος δικαίου ως έννοια διεθνώς, αλλά και εθνικά. Το περιεχόμενο της κάθε εξουσίας που σχετίζεται με το κράτος και οι πράξεις της, πρέπει να είναι σαφές, ώστε να μην προκύπτουν ευκαιρίες για ανάπτυξη σχέσεων διαπλοκής. Η εκτελεστική εξουσία εφαρμόζει τους νόμους που θεσπίζει η νομοθετική και η δικαστική επιλύει διαφορές και ζητήματα που προκύπτουν βάσει των νόμων (Παπαδοπούλου, 2015, 92-94).

Περιπτώσεις μεροληπτικής, καθ' οιονδήποτε τρόπο, αντιμετώπισης συγκεκριμένου προσώπου, αποτελούν πλήγμα για την ίδια την έννοια του κράτους δικαίου, επιτάσσοντας έτσι την ύπαρξη αιτιολογίας κάθε πράξης κρατικού οργάνου, η οποία δέον να συμμορφώνεται και με την αρχή της αναλογικότητας, της στάθμισης δηλαδή των υπό κρίση έννομων αγαθών. Απόρροια της αναλογικότητας είναι η λήψη της κατάλληλης και προσφορότερης απόφασης, η οποία δεν θα ξεπερνά τα κατά νόμο επιτρεπτά και προκαθορισμένα όρια. Η αξία του κράτους δικαίου διαχρονικά στο πλαίσιο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων υπήρξε καθοριστική. Τόσο σε επίπεδο νομοθέτησης όσο και κατά τη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, οι συνταγματικά προβλεπόμενες αρχές διαδραματίζουν κομβικό ρόλο, υπαγορεύοντας τη σύννομη δράση του κρατικού οργάνου.

Όσον αφορά στην ουσιαστική έννοια του κράτους δικαίου, αυτή συμβάλλει στην προστασία των ατόμων από άδικες παρεμβάσεις του ίδιου του κράτους, οι οποίες αντίκεινται στην προσωπική τους ελευθερία. Πρόκειται για καθολικά αποδεκτές αξίες, οι οποίες τίθενται υπό τη σκέπη του Συντάγματος και των νόμων, με γνώμονα την προστασία κάθε φορέα ατομικού και κοινωνικού δικαιώματος. Αφορά στο σεβασμό της ελευθερίας των πολιτών και στην ισότητα όλων απέναντι στο νόμο (άρθρα 4 και 5 Σ), που υπαγορεύει την αποτροπή αδικιών και εφαρμογής δυσανάλογων μέτρων εις βάρος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Μέσω της εφαρμογής των νομοθετικών κανόνων καθίσταται δυνατή η επίτευξη διαφάνειας και η πάταξη φαινομένων διαφθοράς. Η αξιοκρατία και η απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης έχουν δεσπόζουσα θέση στα δημοκρατικά κράτη. Το ουσιαστικό περιεχόμενο του κράτους δικαίου αφορά άμεσα και τον τρόπο αντιμετώπισης του εγκληματία στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, με κριτήρια αντικειμενικά, σαφή και αιτιολογημένα. Η επίτευξη της πολυπόθητης ισότητας των πολιτών απέναντι στο νόμο, το κράτος και τα όργανά του, αλλά και τους υπόλοιπους πολίτες, αποκτά πραγματικό νόημα μέσω της έννοιας του κράτους δικαίου. Οι αρχές στις οποίες συνίσταται, αποτελούν τα «όπλα» του δικαστή, ο οποίος διασφαλίζει μέσω της κρίσης του την

απόδοση του δικαίου και τον καθοδηγούν, ώστε να αξιολογεί κάθε πράξη και να της αποδίδει τον χαρακτηρισμό «νόμιμη η παράνομη», ακολουθώντας πάντα όσα επιτάσσει η αρχή της αναλογικότητας. Ως μέσο ελέγχου των νομοθετικών και διοικητικών οργάνων, τα οποία διαθέτουν την εξουσία και την ευχέρεια λήψης μέτρων που περιορίζουν, επιτρεπτά ή υπέρμετρα, κατοχυρωμένα δικαιώματα, η αρχή αυτή επιβάλλει την ίση αντιμετώπιση όλων, χωρίς διακρίσεις ή πρόθεση ευνοϊκής μεταχείρισης συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων (Παπαδοπούλου, 2015, 89).

Σε περιόδους κρίσεων και μεταβολών, αλλά και σε κράτη όπου τα πολιτικά δίπολα δεσπόζουν, η διάκριση των λειτουργιών καθίσταται δυσχερέστερη, ως αποτέλεσμα της παρέμβασης της πολιτικής σε κάθε άλλη εξουσία. Οι διοικητικές λειτουργίες εκφράζουν συγκεκριμένες ιδεολογίες και αναδεικνύονται σχέσεις συνεργασίας μεταξύ κρατικών φορέων και κυβερνήσεων. Παρατηρείται ακόμη η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και επηρεάζεται σημαντικά ως προς το περιεχόμενό της η παραγωγή νομοθετικών διατάξεων. Η ύπαρξη πολυνομίας και η προσπάθεια ταχείας προσαρμογής του ίδιου του νόμου στις κοινωνικές μεταβολές, ασκεί επιρροή στο δίκαιο και στη ρύθμιση σοβαρών ζητημάτων. Η συμβολή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας στη θεσμοθέτηση και η συνεχής παραγωγή νέων κανονισμών ή οδηγιών με στόχο τη βελτίωση και την ομοιογενή αντιμετώπιση υποθέσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δύναται να διαιωνίσει την πολυνομία, η οποία ευνοεί τα φαινόμενα αυθαιρεσίας και τις ασάφειες, πλήττοντας τον πυρήνα του κράτους δικαίου και τον σεβασμό δικαιωμάτων (Μαντζούφας, 2018, 38-40).

4. Ανεξάρτητες Αρχές

Οι Ανεξάρτητες Αρχές, όπως αυτές θεσπίζονται στο άρθρο 101^A Σ , αποτελούν σημαντικά μέσα του κάθε κράτους κατά την αδιάλειπτη προσπάθεια αντιμετώπισης αδικιών, κακονομίας και κάθε είδους παθογένειας του συστήματος. Συνδέονται άμεσα με την έννοια του κράτους δικαίου και τη διασφάλιση σεβασμού θεμελιωδών αρχών. Οι συγκεκριμένες ανεξάρτητες οντότητες διέπονται από συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας και συμβάλλουν μέσω της άσκησης συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων στην προστασία δικαιωμάτων και κεκτημένων στο πλαίσιο κάθε κοινωνίας. Ο τρόπος επιλογής των μελών τους, η αδιάβλητη κρίση των οργάνων τους και η μη εξάρτησή τους, οικονομικά ή ιεραρχικά από οποιαδήποτε άλλη αρχή, καλλιεργούν, ή τουλάχιστον επιδιώκουν, την καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ των πολιτών και του κράτους (Πρεβεδούρου, 2023). Στη συνέχεια θα κάνουμε αναφορά

σε δύο εξ αυτών, των οποίων η συμβολή στην πρόληψη, την αντιμετώπιση και την παροχή επαρκούς προστασίας στα μέλη των σύγχρονων κοινωνιών, χαρακτηρίζεται καίρια.

4.1. Ο ρόλος της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας στην καταπολέμηση της διαφθοράς

Η Εθνική Αρχή Διαφάνειας είναι η ενιαία, ανεξάρτητη αρχή που ασκεί τις αρμοδιότητές της στο σύνολο της επικράτειας, επιδιώκοντας την ύπαρξη διαφάνειας, την εμπέδωση της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στη δημόσια διοίκηση και τις λειτουργίες της, διενεργώντας ελέγχους στους φορείς και τις υπηρεσίες της Γενικής Κυβέρνησης (όπως Ν.Π.Δ.Δ., Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού, δημόσιες επιχειρήσεις, Ν.Π.Ι.Δ. υπό κρατική εποπτεία) και σε ιδιωτικούς φορείς και επιχειρήσεις που συνάπτουν συμβάσεις με δημόσιους φορείς. Ιδρύθηκε με το νόμο 4622/2019 για το «επιτελικό κράτος, ώστε να αναχαιτίσει τη σύσταση μεγάλου αριθμού σωμάτων επιφορτισμένων με την άσκηση ελέγχων σε διάφορους φορείς. Ως ανεξάρτητη αρχή, διαθέτει οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια, και το προσωπικό της επιλέγεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και διαδικασιών (Σωτηρόπουλος, 2019). Εντούτοις, η τελική επιλογή των επικεφαλής γίνεται από την εκάστοτε κυβέρνηση, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τη σύστασή της, ως ανεξάρτητης αρχής, και εγείρει ζητήματα περί της ουσιαστικής αμεροληψίας των προσώπων που ασκούν αρμοδιότητες που τους ορίζει η Αρχή.

Στις αρμοδιότητες της Αρχής περιλαμβάνεται ο καθορισμός του πλαισίου εφαρμογής των αναγκαίων πολιτικών και στρατηγικών που λειτουργούν καθοριστικά με σκοπό την ακεραιότητα των δημοσίων λειτουργών και την ενίσχυση των αρχών της δημοκρατίας και της νομιμότητας. Η προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία που συνεπάγεται η ανάληψη υπηρεσίας στην ΕΑΔ και η ελευθερία δράσης των οργάνων της, εκφράζεται άμεσα μέσα από τον συντονισμό, την ενίσχυση και την αξιολόγηση του έργου των μηχανισμών ελέγχου και λογοδοσίας των προσώπων που διαχειρίζονται δημόσιους πόρους, τη διενέργεια ελέγχων και την υποβολή προτάσεων βελτίωσης της ισχύουσας κατάστασης. Η Αρχή υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο και σε συγκεκριμένα ασυμβίβαστα, ώστε να μην υπάρχει περιθώριο αμφισβήτησης της ακέραιης και ανεπηρέαστης λειτουργίας της (Αιτιολογική έκθεση ν. 4622/2019, 75-76).

Στο πλαίσιο του ελεγκτικού της χαρακτήρα η ΕΑΔ, συνεργάζεται άμεσα με τη Γενική Γραμματεία Καταπολέμησης της Διαφθοράς, αλλά και με διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, με απώτερο σκοπό την πάταξη φαινομένων και πρακτικών που ευνοούν την

ανάπτυξη και άνθηση της διαφθοράς. Μέσω της αξιοποίησης των οργάνων και του δυναμικού της, η Αρχή επιδιώκει τον εντοπισμό των μειονεκτημάτων που υφίστανται κάθε χρονική περίοδο, συμμορφούμενη με αντίστοιχους διεθνείς φορείς με όμοιους σκοπούς, καθώς και με τη διεθνή και ευρωπαϊκή νομοθεσία στο πλαίσιο της πρόληψης, της καταστολής και της ευαισθητοποίησης των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και της κοινωνίας των πολιτών σχετικά με το διαχρονικά σημαντικό φαινόμενο της διαφθοράς και τη διαχείριση των δυσμενών συνεπειών του (Αιτιολογική έκθεση ν. 4622/2019).

Μέσω της σύνταξης εκθέσεων, η ΕΑΔ επισημαίνει τις αδυναμίες που παρατηρούνται στην εκτέλεση των καθηκόντων των αστυνομικών και των δικαστικών στη χώρα μας, προτείνοντας βελτιώσεις και ενθαρρύνοντας την υποβολή καταγγελιών από τα θιγόμενα πρόσωπα. Η πρότερη απουσία σύγχρονων και αποδοτικών ελεγκτικών φορέων και η σύγχυση αρμοδιοτήτων που παρατηρήθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες, οδήγησε σε αναποτελεσματικές ενέργειες και σε σπασμωδική διαχείριση υποθέσεων διαφθοράς, στο πλαίσιο της γενικότερης εννοιολογικής ασάφειας που συνοδεύει την έννοια. Όπως ορίζεται στο άρθρο 83 ν. 4622/2019, η Αρχή αναλαμβάνει επίσης τη σύνταξη, εποπτεία και αξιολόγηση του «Εθνικού Στρατηγικού Στοιχείου κατά της διαφθοράς», το οποίο καλύπτει συγκεκριμένη χρονική περίοδο και θέτει στόχους προς επίτευξη. Καθοριστική είναι η διενέργεια ελέγχων από τα αρμόδια όργανα στις δηλώσεις της περιουσιακής κατάστασης κρατικών και δημόσιων οργάνων, μέσω των οποίων διαπιστώνονται περιπτώσεις αδικαιολόγητου πλουτισμού ή η άσκηση έργων που είναι δυνατό να συνδέονται με κάποια εκ των μορφών της διαφθοράς⁴.

4.2. Ο ρόλος και οι αρμοδιότητες του Συνηγόρου του Πολίτη στην προάσπιση του κράτους δικαίου

Ο Συνήγορος του Πολίτη, ως μονοπρόσωπη ανεξάρτητη αρχή, συνταγματικά κατοχυρωμένη (άρθρο 103§9 Σ), ασκεί, όπως προβλέπει ο σχετικός νόμος 2477/1997, ελεγκτικές και διαμεσολαβητικές αρμοδιότητες (Πρεβεδούρου, 2023). Με το νόμο 3051/2002 επετεύχθη η διασφάλιση του κύρους και της ανεξαρτησίας του ως ανεξάρτητης αρχής, μέσω ρυθμίσεων που αφορούσαν στην τετραετή διάρκεια και τη δυνατότητα ανανέωσης μία μόνο φορά της θητείας του, στην αυτοδιοίκησή της και στην αναγνώριση των κανονιστικών της αρμοδιοτήτων (Νομικό πλαίσιο και λειτουργία της Αρχής, 2004, 19). Τον επικουρούν στο έργο

⁴ Βλ. π.χ. την Ετήσια Έκθεση Απολογισμού της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας για το 2023, διαθέσιμη στο: <https://aead.gr/images/essays/2023-ekthesi-apologismou.pdf>.

του έξι βοηθοί Συνήγοροι, στο πρόσωπο των οποίων ισχύει επίσης το ακαταδίωκτο για κάθε κρίση ή πράξη τους στο πλαίσιο άσκησης των αρμοδιοτήτων τους. Λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ πολιτών και δημοσίου, προστατεύοντας τα δικαιώματα των πρώτων. Επιπλέον, ελέγχει κατόπιν υποβληθεισών καταγγελιών τις περιπτώσεις κακοδιοίκησης και αυθαιρεσιών, οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις ταυτίζονται με τη διαφθορά. Τα θέματα με τα οποία ασχολείται άπτονται της λειτουργίας φορέων του δημοσίου, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των υπόλοιπων Ν.Π.Δ.Δ. και των Ν.Π.Ι.Δ., στα οποία μετέχει το δημόσιο. Διερευνά επίσης ατομικές διοικητικές παραλείψεις ή πράξεις που θίγουν έννομα συμφέροντα κάποιου προσώπου, φυσικού ή νομικού. Μέσω των εκθέσεων που συντάσσει παρατηρούνται, εκτός των άλλων, αδυναμίες και προβλήματα στα σώματα ασφαλείας και στα καταστήματα κράτησης με στόχο την προστασία προσώπων που έρχονται αντιμέτωπα με κάποιας μορφής βία ή κατάχρηση εξουσίας. Διασφαλίζει, ως ανεξάρτητος μηχανισμός, την εμπέδωση της παροχής σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες, χωρίς διακρίσεις, αμερόληπτης και αποτελεσματικής νομικής προστασίας. Επιδιώκει τον εκσυγχρονισμό και την αποτελεσματικότητα διεξαγωγής των πάσης φύσεως ερευνών από τα αρμόδια αστυνομικά όργανα με γνώμονα την τήρηση της νομιμότητας.

Ειδικότερα, διασφαλίζει την ύπαρξη διαφάνειας κατά τη διενέργεια κάθε πράξης από τους κρατικούς υπόλογους και εξετάζει κάθε αναφορά μέσω της οποίας οι πολίτες καταγγέλλουν περιστατικά κατάχρησης εξουσίας. Βασικός σκοπός της ανεξάρτητης αυτής Αρχής, είναι η εδραίωση ορθών πρακτικών χρηστής διοίκησης και η αποτροπή μελλοντικών παραβιάσεων στοιχειωδών κανόνων. Με το νόμο 3094/2003 τυποποιείται η υποχρέωση του Συνηγόρου να μεριμνά για την ίση μεταχείριση όλων αδιακρίτως των πολιτών, χωρίς να παρεμβαίνει επί των υποθέσεων που υπόκεινται σε δικαστική έρευνα και κρίση. Έχει, εκτός των λοιπών αρμοδιοτήτων του, ανατεθεί στον ΣτΠ η διερεύνηση περιστατικών αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας, αποσκοπώντας στον έλεγχο των οργάνων επιβολής του νόμου και όσων απασχολούνται στα καταστήματα κράτησης, δεδομένων των πολλών προνομίων που απολαύουν και της αυξημένης διακριτικής τους ευχέρειας κατά την άσκηση των εκτελεστικών και διοικητικών τους καθηκόντων. Δεν αποτελεί σπάνιο φαινόμενο η υποκειμενική κρίση των οργάνων αυτών, με αποτέλεσμα τη δυσμενέστερη αντιμετώπιση ατόμων που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και την προνομιακή αντιμετώπιση ισχυρών προσώπων. Ο Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας έχει αναλάβει από το 2016 τη διερεύνηση τέτοιων περιστατικών, τα οποία καταγγέλλονται από πολίτες και πλήττουν την αρχή του κράτους δικαίου και την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας. Κάθε ευνομούμενη πολιτεία δέον να σέβεται και να προωθεί την τήρηση των αρχών της νομιμότητας,

της αναλογικότητας και της ασφάλειας δικαίου, παρέχοντας ουσιαστικές εγγυήσεις και επιχειρώντας τη μεταβολή εδραιωμένων πρακτικών και νοοτροπιών, οι οποίες λειτουργούν ως τροχοπέδη στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού της λειτουργίας του δημόσιου τομέα και της αποτελεσματικότητάς του κατά τη διαχείριση οποιουδήποτε περιστατικού. Ο Συνήγορος του Πολίτη, ως αρχή-αρωγός κάθε μέλους της κοινωνίας, συμβάλλει, στο πλαίσιο του ρόλου του, στην εμπέδωση της εμπιστοσύνης προς το κράτος, μέσα από διαφανείς έρευνες και ελέγχους. Καίρια είναι η συμβολή του στην προστασία του ατόμου, μέσω της διασφάλισης σύννομης δράσης και συμπεριφοράς των αστυνομικών οργάνων και η αποχή από βλαπτικές εναντίον τους πράξεις ή παραλείψεις που θέτουν σε κίνδυνο δικαιώματα και εγείρουν υποψίες σχετικά με τη λειτουργία τους (Ετήσια Έκθεση Ε.ΜΗ.ΔΙ.ΠΑ., 2022, 5, 92).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΚΡΑΤΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΕ ΤΡΙΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΡΑΤΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα προχωρήσουμε σε καταγραφή των πορισμάτων των Εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφορικά με την κατάσταση του κράτους δικαίου σε τρία ευρωπαϊκά κράτη κατά την τελευταία τριετία, ήτοι από το 2022 έως το 2024. Τα κράτη που έχουν επιλεγεί είναι η Δανία, η Βουλγαρία και η Ελλάδα. Απώτερος σκοπός της διαδικασίας αυτής, μέσω της αναφοράς στις Εκθέσεις και την επισκόπηση του περιεχομένου τους, είναι να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη σύνδεση κράτους δικαίου και διαφθοράς σε χώρες με διαφορετικά συστήματα διακυβέρνησης, κουλτούρες, οικονομική κατάσταση και λειτουργία των θεσμών, στο πλαίσιο μίας οργανωμένης κοινωνίας, τα οποία αναπόφευκτα θα αναδείξουν τις υπάρχουσες διαφορές, αλλά θα επιβεβαιώσουν και τα κοινά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης μορφής εγκληματικότητας.

Κατά την επεξεργασία της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θεωρήθηκε ενδιαφέρουσα η εξέταση των Εκθέσεων των χωρών αυτών, λόγω των διαφορών που αυτές παρουσιάζουν σε επίπεδο πολιτισμικό, οικονομικό, αλλά και χωρικό, εντός της μεγάλης ευρωπαϊκής «οικογένειας». Τίθεται βέβαια εν αμφιβόλω η αποτελεσματική λειτουργία της Ένωσης αυτής,

και γεννάται το ερώτημα εάν εν τέλει υφίστανται συστήματα διακυβέρνησης δύο ή και τριών ταχυτήτων στην Ε.Ε. Η επιλογή χωρών, στις οποίες η νοοτροπία και η κουλτούρα διαφέρει σημαντικά, είναι ενδεικτική της διαφοροποίησης που υφίσταται, τόσο αναφορικά με τη διαφθορά και το έγκλημα, όσο και με τη χρηστή λειτουργία των σύγχρονων κοινωνιών. Παρά το γεγονός ότι η Δανία δεν είναι ανεπηρέαστη από τη διαφθορά, εμφανίζει ισχυρή απόδοση σε διεθνή μέτρα διαφθοράς και οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν στο ότι ο δημόσιος τομέας της επιδεικνύει υψηλό επίπεδο ακεραιότητας. Ταυτόχρονα διαθέτει ένα καλά εδραιωμένο σύστημα για την αποτροπή, τον εντοπισμό και την επιβολή κυρώσεων στη διαφθορά. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα κενά στο νομοθετικό πλαίσιο, τα οποία εξακολουθούν να γεννούν προκλήσεις στην προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου (Transparency International, 2025). Αδιαμφισβήτητα, ο υψηλός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και η σταθερή αύξηση του ΑΕΠ της, την καθιστούν σταθερή και αξιόλογη δύναμη του ευρωπαϊκού βορρά (tradingeconomics, 2024).

Επιπλέον, τα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης και θεσμικής ποιότητας μεταξύ της βορειοευρωπαϊκής χώρας, και της Βουλγαρίας, ως αντιπροσωπευτικής χώρας των Βαλκανίων, καθιστούν ενδιαφέρουσα τη μελέτη και την ανάδειξη των διαφορών τους. Η διαμορφωθείσα πολιτική κουλτούρα της Βουλγαρίας, η οποία προέρχεται από την πρώην σοσιαλιστική Ανατολική Ευρώπη, εμφανίζει έντονη διάσταση με τις σκανδιναβικές χώρες, οι οποίες είναι συνδεδεμένες με υψηλά επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης και πολιτικής σταθερότητας. Η διαφθορά στη Βουλγαρία είναι αποτέλεσμα ενός συνδυασμού πολιτικής αστάθειας, αδύναμων θεσμών δημόσιας διακυβέρνησης και κοινωνικοπολιτισμικών παραγόντων που ενισχύουν τις διεφθαρμένες πρακτικές. Οι πολιτικές αναταράξεις και το αδύναμο κράτος δικαίου στη χώρα, η οποία ταλανίζεται δυσκολεύει τη μακροπρόθεσμη καταπολέμηση της διαφθοράς. Συμπληρωματικά, η πλημμελής εφαρμογή των νόμων και η έλλειψη ανεξάρτητης δικαιοσύνης επιτρέπουν στα δίκτυα διαφθοράς να επιβιώνουν. Υπάρχει μεγάλη ανοχή προς τη διαφθορά, καθώς θεωρείται συχνά «αναπόφευκτη» ή «αναγκαία», ώστε να πετύχει κανείς στην κοινωνία. Η πολιτική προσωποποίηση (δηλαδή η εξάρτηση της εξουσίας από συγκεκριμένα άτομα παρά από θεσμούς) ενισχύει τα φαινόμενα πελατειακών σχέσεων (Ganchev et al., 2024, 590-592).

Σκοπό, λοιπόν, της καταγραφής των συμπερασμάτων στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, αποτελεί η παρατήρηση, εκτός των άλλων, της επιρροής των οικονομικών και γεωπολιτικών συνθηκών στην ακμή του συγκεκριμένου εγκλήματος, σε χώρες όπως η Βουλγαρία (αλλά και οι όμορες αυτής), της οποίας η ιστορική σύνδεση με τη Ρωσία και η επιρροή της δεύτερης σε οικονομικούς και πολιτικούς κύκλους της πρώτης, ενισχύει ένα

περιβάλλον όπου η διαφθορά ανθεί. Αξίζει επίσης να επισημανθεί πως οι δομές διακυβέρνησης της χώρας δεν έχουν ακόμη προσαρμοστεί πλήρως στα ευρωπαϊκά πρότυπα διαφάνειας, παρά την ένταξή της στην Ε.Ε (Ganchev et al., 2024, 593).

Η Ελλάδα, κράτος του ευρωπαϊκού νότου, κινείται πάντοτε μεταξύ ανατολικής και δυτικής Ευρώπης. Οι παλινωδίες του παρελθόντος, που ανέδειξαν τα ισχυρά θεμέλια της διαφθοράς στη χώρα (όπως η υπόθεση Siemens), λειτουργούν προς επίρρωση της παράδοσης της διαφθοράς στη χώρα, στο πλαίσιο ενός συστήματος αλληλοεξυπηρετήσεων.

Για την ορθότερη κατανόηση των Εκθέσεων που ακολουθούν, είναι λυσιτελές να αναφερθούμε στην κατηγοριοποίηση στην οποία προβαίνει η Επιτροπή, ώστε να καταγράψει την κατάσταση του κράτους δικαίου σε κάθε χώρα. Αυτή αφορά σε τέσσερις κομβικούς τομείς: α) στο δικαστικό σύστημα, β) στο εφαρμοζόμενο πλαίσιο κατά της διαφθοράς, γ) στην πολυφωνία και την ελευθερία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και τέλος δ) σε άλλα θεσμικά ζητήματα σχετικά με τους ελέγχους και τις ισορροπίες, που λειτουργούν αντισταθμιστικά έναντι της κρατικής αυθαιρεσίας.

5.1. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία κατά τα έτη 2022-2024

5.1.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία⁵

Η Δανία, μία χώρα που ανήκει στον ανεπτυγμένο βορά της Ευρώπης, διαθέτει ένα ισχυρό σύστημα απονομής δικαιοσύνης, αποτελούμενο από 24 περιφερειακά δικαστήρια, αντίστοιχα των πρωτοδικείων, δύο εφετεία, ένα Ανώτατο Δικαστήριο και δύο Ειδικά Δικαστήρια⁶. Ειδικός και ανεξάρτητος φορέας έχει επιφορτιστεί με ζητήματα σχετικά με τη διαχείριση και βελτίωση της κατάστασης των δικαστηρίων, των υποδομών και των συστημάτων πληροφόρησής τους. Η ανεξαρτησία των εισαγγελικών λειτουργών, των οποίων προΐσταται ο Γενικός Εισαγγελέας, είναι κατοχυρωμένη και βρίσκεται υπό την προστασία του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

⁵ Βλ. 2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Denmark.

⁶ Αρμόδια για την εκδίκαση θαλάσσιων και εμπορικών διαφορών.

Το επίπεδο ανεξαρτησίας του δικαστικού συστήματος στη χώρα, κατά το έτος 2022, ήταν ιδιαίτερα υψηλό, βάσει της αντίληψης τόσο των πολιτών όσο και των εταιριών, συνεχίζοντας τη θετική πορεία που καταγράφει ετησίως από το έτος 2016. Επισημαίνεται η ύπαρξη ορισμένων ελλείψεων όσον αφορά στην ψηφιοποίηση των διαδικασιών κίνησης και παρακολούθησης των διοικητικών και ποινικών υποθέσεων. Σε αυτό συνετέλεσε η εφαρμογή δικονομικών κανόνων για τη χρήση ψηφιακών μέσων σε ορισμένες μόνο υποθέσεις που οδηγούνται ενώπιον των δικαστικών αρχών. Παρά την εισαγωγή μίας ψηφιακής βάσης δεδομένων και τη λήψη χρηματοδότησης για τη δημιουργία νέου συστήματος διαχείρισης ποινικών υποθέσεων, οι περιορισμένοι πόροι (σε εξοπλισμό, εγκαταστάσεις κ.ά) και ο μικρός αριθμός δικαστών, πλήττουν την ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης και αυξάνουν το φόρτο εργασίας των δικαστηρίων, όπως έχει επισημανθεί και από τη Δανική Ένωση Δικαστικών. Οι δαπάνες του ΑΕΠ το 2022 για τον δικαστικό κλάδο παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα (όπως και το 2021). Απόρροια των παραπάνω αποτέλεσαν οι καθυστερήσεις έκδοσης αποφάσεων και η αύξηση των εκκρεμών υποθέσεων σε αστικές και ποινικές υποθέσεις. Σε επίπεδο αποτελεσματικότητας, παρατηρείται αύξηση του μέσου χρόνου διεκπεραίωσης υποθέσεων στα δικαστήρια, αλλά και των εκκρεμών ποινικών υποθέσεων, παρά τα μέτρα που έχουν ληφθεί από την κυβέρνηση. Από το 2018 υφίσταται νόμος, ο οποίος προβλέπει την αποστέρηση δυνατότητας του πολίτη να επιλέγει δικηγόρο σε ορισμένες υποθέσεις ποινικού περιεχομένου, εάν τοιουτοτρόπως κρίνεται πως επιβραδύνεται η διαδικασία έκδοσης απόφασης. Η συγκεκριμένη απόφαση αντιμετωπίστηκε με καχυποψία και επιφυλακτικότητα, δεδομένων των περιορισμών που επιβάλλει στο δικαίωμα του κατηγορουμένου να επιλέγει ελεύθερα τον δικηγόρο που θα τον υπερασπιστεί. Παράλληλα, κατατέθηκε τον Απρίλιο του 2022 πρόταση, σύμφωνα με την οποία η αστυνομία, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε δεδομένα σχετικά με κάποιον ύποπτο χωρίς προηγούμενη δικαστική εντολή, γεγονός που ελλοχεύει κινδύνους και επιτρέπει καταχρηστικές συμπεριφορές.

Το πλαίσιο κατά της διαφθοράς στηρίζεται σε γενικούς κανόνες ακεραιότητας και ηθικής και στο δημόσιο έλεγχο. Μεταξύ των αρμόδιων για την πρόληψη περιστατικών διαφθοράς και τη συμμόρφωση της διοίκησης με τους νομοθετικούς κανόνες αρχών, βρίσκεται η «Εθνική Υπηρεσία Ελέγχου». Επιχειρείται, επίσης, μέσω ειδικής υπηρεσίας και του «Γραφείου του Πρωθυπουργού», η προώθηση της ακεραιότητας των υπαλλήλων του δημόσιου τομέα αλλά και των υπουργών. Το 2022, η «Εθνική Μονάδα Ειδικού Εγκλήματος» και η «Εισαγγελία Ειδικού Εγκλήματος» αντικατέστησαν τον «Εισαγγελέα σοβαρού οικονομικού και διεθνούς εγκλήματος». Στο πλαίσιο αυτό, η πρώτη εκ των δύο αναφερόμενων, είναι αρμόδια για

ζητήματα που άπτονται της διενέργειας έρευνας και δίωξης, και η δεύτερη ασκεί εποπτεία, διενεργεί έλεγχο νομιμότητας και προσφεύγει ενώπιον των ανώτατων δικαστηρίων. Η αντίληψη σχετικά με το επίπεδο της διαφθοράς στη Δανία, όπως άλλωστε αποδεικνύουν και οι επίσημοι δείκτες, την κατατάσσουν πρώτη, ως λιγότερο διεφθαρμένη τόσο στην Ευρώπη όσο και διεθνώς. Μόνο το 16% των ερωτηθέντων πολιτών θεωρεί πως η διαφθορά είναι διαδεδομένη στη χώρα τους, έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο οποίος φτάνει το 68% (Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 2022). Στον επιχειρηματικό κλάδο, το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 18% έναντι του ευρωπαϊκού 63%. Επιχειρήθηκε επιπλέον, η δημιουργία μίας νέας εθνικής ομάδας ερευνών για σοβαρά εγκλήματα, μεταξύ των οποίων και υποθέσεων διαφθοράς. Σύνθετες υποθέσεις που αφορούν σε δωροδοκίες, οι οποίες αποτελούν τη βασική μορφή έκφρασης διαφθοράς, αντιμετωπίζονται προσηκόντως, παρά την έλλειψη ειδικής στρατηγικής για την καταπολέμησή της. Επισημαίνεται η αδυναμία διασφάλισης της ακεραιότητας υπουργών και ανώτατων στελεχών, λόγω της έλλειψης σαφούς πλαισίου δεοντολογίας και ακεραιότητας. Ως εκ τούτου, η μη διενέργεια επαρκών ελέγχων και η ανυπαρξία του κατάλληλου μηχανισμού παρακολούθησης αυτών των υποθέσεων, καθιστά δυσχερή την αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης. Συμπληρωματικά, η μη δέσμευση της χώρας για έλεγχο του «lobbying» και η μη εφαρμογή νομοθεσίας για την αποτροπή του φαινομένου των «περιστρεφόμενων θυρών», καταδεικνύει την αδιαφορία της κυβέρνησης για ρύθμιση αυτών των κρίσιμων θεμάτων και ευνοεί την άσκηση πίεσης από ομάδες συμφερόντων σε πρόσωπα που κατέχουν θέσεις εξουσίας. Τέθηκε επίσης το ίδιο έτος σε διάλογο η λήψη πρόσθετων, ποινικών μέτρων αναφορικά με τη διαφάνεια στο επίπεδο της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων μέσω δωρεών. Η συμβολή των καταγγελιών των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε υποθέσεις διαφθοράς είναι καθοριστική. Για το λόγο αυτό η Δανία στο τέλος του 2021, προχώρησε στην υιοθέτηση νέας νομοθεσίας μέσω της δημιουργίας νέων διαύλων αναφοράς (εσωτερικών και εξωτερικών) και καταγγελιών, ώστε να προωθηθεί η συγκεκριμένη διαδικασία, με την ταυτόχρονη παροχή εγγυήσεων προστασίας των καταγγελλόντων.

Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης, η οργανωτική δομή και ο κανονισμός της «Εθνικής Ρυθμιστικής Αρχής» των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης κατοχυρώνονται συνταγματικά αλλά και δευτερογενώς, με ειδικούς νόμους. Δεν υφίσταται νομοθεσία σχετική με το ιδιοκτησιακό καθεστώς των μέσων ενημέρωσης, την ανεξαρτησία του τύπου για τη διαφάνεια, η οποία πρέπει να καλύπτει τα συγκεκριμένα ζητήματα. Τον Μάιο του 2022 υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση η νέα πολιτική συμφωνία για τα μέσα ενημέρωσης, η οποία αφορά στα έτη 2022-2025. Συζητήθηκε η πιθανότητα σύστασης ενός νέου θεσμού, του

ανεξάρτητου από την κυβερνητική βούληση και επιρροή «Διαμεσολαβητή των Μ.Μ.Ε.», ο οποίος θα μπορούσε μέσω της δράσης του να συμβάλλει στην καλλιέργεια ορθών δημοσιογραφικών πρακτικών, ως αποτέλεσμα συζητήσεων σχετικά με τη δεοντολογία που πρέπει να τηρείται από τα Μ.Μ.Ε. Η ανεξαρτησία του τύπου έχει ισχυρά θεμέλια στη χώρα αυτή, παρόλο που δεν υφίσταται συγκεκριμένη νομοθετική κατοχύρωση της έννοιας σε οποιαδήποτε μορφή ενημέρωσης (τύπος, διαδίκτυο, τηλεόραση κ.ο.κ.). Η πλειοψηφία των εφημερίδων στη Δανία ανήκουν σε ιδρύματα, τα οποία εγγυώνται την προστασία έναντι πιέσεων από επιχειρηματικούς παράγοντες. Η ανεξαρτησία των δημόσιων μέσων ενημέρωσης είναι επίσης νομοθετικά κατοχυρωμένη, επιτυγχάνοντας την αποτροπή κρατικών παρεμβάσεων στο πρόγραμμα, τη διοίκηση και τη διαχείριση των μέσων αυτών. Κάθε σχέση εξάρτησης μεταξύ πολιτικών και των δημοσίων φορέων ενημέρωσης απαγορεύεται, ενισχύοντας την ακεραιότητα και την αλήθεια της είδησης που έχει ως αποδέκτη τον κάθε πολίτη. Η αλματώδης ψηφιακή και τεχνολογική εξέλιξη αποτελεί πρόκληση και καθιστά αναγκαίο τον ψηφιακό μετασχηματισμό και την άμεση προσαρμογή στις νέες συνθήκες. Οι δύο δημόσιοι ραδιοτηλεοπτικοί φορείς βρίσκονται υπό την εποπτεία του «Συμβουλίου Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης». Η πιθανή αναθεώρηση του νόμου για την πρόσβαση του κοινού και των δημοσιογράφων σε συγκεκριμένα κυβερνητικά και διοικητικά έγγραφα, αποτέλεσε επίσης θέμα συζήτησης, λόγω των περιορισμών που εξακολουθούσαν να υφίστανται το έτος 2022. Επιπλέον, δρομολογήθηκε το σχέδιο δράσης σχετικά με την ασφάλεια των δημοσιογράφων και η τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα, με την πρόβλεψη αυστηρότερων ποινών στις περιπτώσεις ύπαρξης απειλών σχετικών με την ελευθερία της έκφρασης. Μέσω των παραπάνω ρυθμίσεων, η χώρα οχυρώνεται αποτελεσματικά έναντι ενδεχόμενων κινδύνων για τους ασκούντες το δημοσιογραφικό επάγγελμα.

Τέλος, παρατηρείται η προσπάθεια της Δανίας να εφαρμόσει ταχέως τις διαδικασίες αντιμετώπισης κρίσεων, με έμφαση, το εξεταζόμενο έτος, στις δυσκολίες που επέφερε η πανδημία COVID-19 σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Στην Έκθεση γίνεται αναφορά στην αποτελεσματική συνεργασία του κοινοβουλευτικού διαμεσολαβητή και του «Δανικού Ινστιτούτου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» σε περιπτώσεις που αφορούσαν καθυστερήσεις στη διεκπεραίωση υποθέσεων ή στην πρόσβαση σε δημόσια έγγραφα. Οι εκκρεμείς υποθέσεις της Δανίας ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ανέρχονταν τον Ιούλιο του 2022 σε τρεις. Η κοινωνία των πολιτών στη χώρα εξακολουθεί να διαθέτει ισχυρά ερείσματα, στοιχείο που αποδεικνύεται από τη συμφωνία των κυβερνητικών σχηματισμών να

ενισχύσουν οικονομικά την κοινωνική πολιτική στρατηγική για την περίοδο 2022-2025.

5.1.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία⁷

Η Έκθεση του 2023 επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα του προηγούμενου έτους σχετικά με το υψηλό επίπεδο δικαστικής ανεξαρτησίας στη Δανία, η οποία αντικατοπτρίζεται στην αντίληψη της δικαστικής λειτουργίας ως «αρκετά ή πολύ καλής» (86% του γενικού πληθυσμού και 85 % των επιχειρήσεων). Ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, γίνεται αναφορά στην προώθηση ενός νέου πληροφοριακού συστήματος διαχείρισης ποινικών υποθέσεων, με την ικανοποιητική πορεία της ψηφιοποίησης να παρατηρείται στις αστικές υποθέσεις και περιορισμένα αποτελέσματα για τις διοικητικές και ποινικές διαδικασίες. Η σταδιακή αντικατάσταση, έως το 2026, του προϋπάρχοντος πληροφοριακού συστήματος προχωρά με κύρια επιδίωξη την ταχύτερη, αποδοτικότερη και ασφαλέστερη διαχείριση των υποθέσεων που καλείται να αντιμετωπίσει το δικαστικό σύστημα της Δανίας. Σημειώθηκε πρόοδος στον τομέα της διασφάλισης ικανοποιητικών πόρων και επαρκούς ανθρώπινου δυναμικού, καταγράφηκαν παρά ταύτα τα προβλήματα καθυστερήσεων και ελλειπών χρηματοδότησης της δικαιοσύνης από το κράτος, συντελώντας στην καθυστέρηση των διαδικασιών και στην αύξηση των εκκρεμών δικών, παρά την πρόσθετη οικονομική ενίσχυση από την κυβέρνηση έως την εξεύρεση μόνιμης λύσης. Έρευνα που διεξήχθη από το «Συμβούλιο του Δικηγορικού Συλλόγου» και την Ένωση Δικαστών, έκρινε αναγκαία την πρόσθετη χρηματοδότηση και την αύξηση του αριθμού των δικαστικών λειτουργών για την αντιμετώπιση των καθυστερήσεων έως το έτος 2030, ενέργειες που σε συνδυασμό με την απλοποίηση των διαδικασιών, αποτελούν κοινό στόχο των κυβερνητικών μερών. Ανησυχία εγείρει η συνεχώς αυξητική τάση του μέσου χρόνου διεκπεραίωσης αστικών και ποινικών υποθέσεων (κυρίως των σοβαρών) ως απότοκο του ιδιαίτερα μικρού αναλογικά αριθμού δικαστών σε σχέση με τον πληθυσμό. Αντιδράσεις και ανησυχία ως προς την προστασία του κράτους δικαίου προκάλεσε, επίσης, η επιλογή της κυβέρνησης να εισάγει νόμο σχετικά με την ιεράρχηση υποθέσεων, θέτοντας ως προτεραιότητα τις ποινικές, οι οποίες αφορούσαν σε βλαπτικές συμπεριφορές προς πρόσωπα, έναντι των αστικών υποθέσεων, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές σε πολλές περιπτώσεις.

⁷ Βλ. 2023 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Denmark.

Η αντίληψη των επιχειρήσεων και των ειδικών σχετικά με τα επίπεδα διαφθοράς στη Δανία το 2023 και ο Δείκτης Αντίληψης Διαφθοράς, ανέδειξαν και αυτή τη χρονιά τη χώρα ως τη λιγότερο διεφθαρμένη. Σύμφωνα με το ειδικό Ευρωβαρόμετρο, μόνο 21% των ερωτηθέντων και 19% των επιχειρήσεων έκριναν πως το φαινόμενο της διαφθοράς είναι διαδεδομένο στη χώρα, το 27% πως τα μέτρα αποτροπής της διαφθοράς είναι αρκετά αποδοτικά και το 51% των επιχειρήσεων πως οι περιπτώσεις δωροδοκίας ανώτατων αξιωματούχων από φυσικά ή νομικά πρόσωπα τιμωρούνται κατάλληλα (έναντι 30% του ευρωπαϊκού μέσου όρου). Οι συντονισμένες δράσεις κατά της διαφθοράς λαμβάνουν χώρα κυρίως μέσω γραπτών διαβουλεύσεων, παρά τη δέσμευση της νέας κυβέρνησης για ενίσχυση του πλαισίου διαφάνειας. Θετικό βήμα, σύμφωνα με την Έκθεση, συνιστά η επιτυχημένη προσπάθεια αντιμετώπισης του σοβαρού οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος από τις νεοσυσταθείσες μονάδες (Ειδική Εθνική Μονάδα Εγκλήματος και Κρατική Μονάδα Ειδικού Εγκλήματος) με τη συνδρομή επαρκών και εκπαιδευμένων αρχών επιβολής του νόμου. Η περιορισμένη στατιστική καταγραφή αδικημάτων διαφθοράς και η εστίαση σε υποθέσεις δωροδοκίας, συνεχίζει να αποτελεί ψεγάδι του συστήματος, λόγω της έλλειψης ειδικού μηχανισμού υποβολής αναφορών. Η θέση σε λειτουργία ενός μηχανισμού παρακολούθησης και υποβολής καταγγελιών αποτέλεσε μέρος των συστάσεων του ΟΟΣΑ για την αντιμετώπιση της διαφθοράς στη Δανία. Το ίδιο έτος κρίθηκαν 68 υποθέσεις σχετικές με πράξεις ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας, ενώ επισημάνθηκε η ανάγκη εφαρμογής προληπτικών διαδικασιών ελέγχου υποθέσεων δωροδοκίας αλλοδαπών υπαλλήλων, οι οποίες δημοσιεύθηκαν από τα Μ.Μ.Ε. Η αξιολόγηση του ΟΟΣΑ περιλάμβανε την ανεπάρκεια σε επίπεδο έρευνας και δίωξης των περιπτώσεων δωροδοκίας αλλοδαπών και αξιολόγησης των καταγγελιών, σε συνδυασμό με τη μη εκμετάλλευση από τα αρμόδια όργανα των διαθέσιμων μέσων για την αντιμετώπιση αυτών των περιπτώσεων. Το πλαίσιο εταιρικής ευθύνης των δανικών εταιριών δεν εφαρμόζεται πλήρως και τα όργανα επιβολής του νόμου δεν ερευνούν αποτελεσματικά τις περιπτώσεις δωροδοκίας αλλοδαπών, αναδεικνύοντας τις δυνατότητες εκδήλωσης παράνομων συμπεριφορών. Προβλέφθηκε, συμπληρωματικά, η θέσπιση νέου νόμου σχετικά με την πολιτική χρηματοδότηση μόνο όσων παρατάξεων εκλέγονται ή βρίσκονται ποσοστιαία πολύ κοντά στην εκλογή και η επιβολή ποινικών κυρώσεων σε όσες δεν υποβάλλουν δηλώσεις της οικονομικής τους κατάστασης. Προωθήθηκε η συζήτηση σχετικά και με την ιδιωτική χρηματοδότηση των κομμάτων στο πλαίσιο της γενικότερης νομοθετικής μεταβολής βάσει και των συστάσεων διεθνών φορέων και οργανισμών (όπως η GRECO). Δεν υπήρξε πρόοδος στα ζητήματα διαφάνειας της δράσης υψηλά ιστάμενων πολιτικών αξιωματούχων και στον έλεγχο του «lobbying». Αντίθετα, το νέο σύστημα προστασίας μαρτύρων που τέθηκε σε ισχύ από το

2021, υποστηρίζει το νέο νομοθετικό πλαίσιο, αν και ο αριθμός των υποβαλλόμενων καταγγελιών παραμένει χαμηλός.

Στον κλάδο του μιντιακού πλουραλισμού και της ελευθερίας της έκφρασης δεν παρατηρήθηκαν σοβαρές μεταβολές, καθώς συνεχίζει να θεωρείται ιδιαίτερα χαμηλή η πιθανότητα δημιουργίας σχέσεων εξάρτησης μεταξύ μέσων ενημέρωσης και οικονομικών ή πολιτικών παραγόντων. Υπάρχει βέβαια περιθώριο μεταρρυθμίσεων και βελτιώσεων σχετικά με τους κανόνες δεοντολογίας του τύπου υπό συνθήκες έντονης τεχνολογικής ανάπτυξης, οι οποίες συνδυαστικά με την άρση περιορισμών πρόσβασης σε διοικητικά και δημόσια έγγραφα, θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας των μέσων και των εργαζόμενων σε αυτά, όπως επισημαίνουν και οι ενώσεις δημοσιογράφων της χώρας. Η δημοσιογραφία στη χώρα απολαμβάνει ισχυρών διασφαλίσεων μέσω ισχυρών συνδικάτων και ενός εδραιωμένου δικτύου κοινωνικής ασφάλισης.

Η κυβερνητική δέσμευση για την προώθηση του ελέγχου του Κοινοβουλίου και οι διασφαλίσεις ύπαρξης πολιτικής συναίνεσης, αποτελούν στοιχείο της πολιτικής κουλτούρας της χώρας. Ο προσανατολισμός κάθε κυβέρνησης της Δανίας προς την εμπέδωση της εμπιστοσύνης και η προσπάθεια άσκησης ελέγχου στις σχέσεις μεταξύ ισχυρών πολιτικών προσώπων και δημόσιων λειτουργών, αναδεικνύουν τη δημοκρατική κουλτούρα της χώρας. Σε αυτό συνηγορούν και η ιδιαίτερα ισχυρή στη Δανία εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και η δράση του «Ινστιτούτου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα», η οποία επέστησε την προσοχή στη χρήση της τεχνολογίας κατά τις αστυνομικές έρευνες, η οποία θέτει προκλήσεις αναφορικά με τα ζητήματα της ελευθερίας της έκφρασης, αλλά και στους περιορισμούς, ως αποτέλεσμα γραφειοκρατικών διοικητικών διαδικασιών. Οι υποθέσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου παρέμειναν τρεις κατά το 2023 και ο μέσος χρόνος εκκρεμοδικίας έφτανε το ένα έτος και έξι μήνες. Στο πλαίσιο ευαισθητοποίησης των νέων αλλά και του ενήλικου πληθυσμού, δημιουργήθηκαν ψηφιακά μαθήματα ενημέρωσης σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος δικαιοσύνης, ενώ προάγεται και ο δημόσιος διάλογος μέσω συμμετοχής σε συζητήσεις και εικονικές δίκες, που αφορούν σε θέματα σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών.

5.1.γ. Έκθεση του 2024 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Δανία⁸

Στην Έκθεση για το κράτος δικαίου στη Δανία το 2024, αντικατοπτρίζεται το υψηλό επίπεδο ανεξαρτησίας της δικαστικής λειτουργίας (83% του γενικού πληθυσμού και 88 % των επιχειρήσεων). Κατατέθηκε πρόταση από την κυβέρνηση στο Κοινοβούλιο με σκοπό την ενίσχυση της αντίληψης των πολιτών για την ανεξαρτησία στο πρόσωπο του Γενικού Εισαγγελέα, η οποία αφορούσε στον περιορισμό της θητείας του, με ανώτερο δυνατό όριο τα δέκα έτη και τη μη δυνατότητα ανανέωσής της. Η συγκεκριμένη θέση προϋποθέτει την έγκριση τόσο από το βασιλιά, όσο και από την αρμόδια Επιτροπή Προσλήψεων με εισήγηση του Υπουργού Δικαιοσύνης, γι' αυτό και η επιβολή συγκεκριμένων περιορισμών δημιουργεί τις προϋποθέσεις ανεξάρτητης και αμερόληπτης δράσης του για συγκεκριμένο διάστημα. Ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, επισημαίνεται η ικανοποιητική πορεία της ψηφιοποίησης σε αστικές και εμπορικές αστικές υποθέσεις και η ύπαρξη ορισμένων κενών στις διοικητικές και ποινικές διαδικασίες. Ιδιαίτερα στις ποινικές υποθέσεις, δεν έχει επιτευχθεί πρόοδος σχετικά με την ψηφιακή διεξαγωγή και παρακολούθηση υποθέσεων και την παραγωγή δικαστικών αποφάσεων, αναγνώσιμων με ψηφιακά μέσα. Η χώρα εξασφάλισε το 2024 επαρκείς οικονομικούς πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, στο πλαίσιο συμμόρφωσης με ευρωπαϊκά πρότυπα και αποφασίστηκε από τις πολιτικές παρατάξεις η επιπλέον χρηματοδότηση του δικαστικού συστήματος την τριετία 2024-2027, προσδοκώντας τη βέλτιστη δυνατή διαχείριση υποθέσεων από τα δικαστήρια και τη δημιουργία τεχνολογικών υποδομών, εφαρμόζοντας πλήρως τις συστάσεις της Έκθεσης του 2023. Η απλούστευση των δικονομικών διαδικασιών μέσω του εξορθολογισμού τους, με επίκεντρο τις ποινικές και αστικές υποθέσεις προωθήθηκε στο πλαίσιο αυτό. Κάποιες από τις καινοτομίες που εισήχθησαν (π.χ. καταδίκη σε περίπτωση μη εμφάνισης του εναγομένου στο δικαστήριο ή επανεξέταση των ορίων προσφυγής σε ποινικές υποθέσεις) αντιμετωπίστηκαν με επιφύλαξη από μερίδα των εμπλεκόμενων μερών, λόγω της περιορισμένης μέσω αυτών πρόσβασης των πολιτών στη δικαιοσύνη. Οι καθυστερήσεις και η αύξηση του όγκου και του χρόνου εκδίκασης υποθέσεων σε πρώτο βαθμό έχουν επίσης προκαλέσει προβληματισμούς.

Αναφορικά με το πλαίσιο κατά της διαφθοράς, η χώρα παραμένει σταθερά η λιγότερο διεφθαρμένη στην Ε.Ε. και διεθνώς με βαθμολογία 90/100. Μόνο το 26% των ερωτηθέντων και το 17% των επιχειρήσεων θεωρούν πως η διαφθορά είναι διαδεδομένο φαινόμενο στη

⁸ Βλ. 2024 Rule of Law Report - Country Chapter Denmark.

Δανία, ενώ η αντίληψη για την αποτελεσματικότητα σε επίπεδο πρόληψης και την άσκηση διώξεων ή την επιβολή ποινών συνεχίζει να έχει θετικό πρόσημο συγκριτικά με τα ισχύοντα στην Ευρώπη. Στο πλαίσιο του Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, εγκρίθηκε το πρώτο πρόγραμμα καταπολέμησης του φαινομένου της διαφθοράς και εισήχθη από το Υπουργείο Οικονομικών ένας νέος «οδικός χάρτης» διενέργειας εσωτερικών ελέγχων για την αντιμετώπιση της απάτης και της διαφθοράς. Η σημαντική πρόοδος στον τομέα της συλλογής δεδομένων για τη διενέργεια ερευνών και την άσκηση διώξεων από όλες τις αστυνομικές περιφέρειες της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων διαφθοράς, μέσω του συστήματος «POLSAS», επιβεβαιώνει την προσπάθεια αντιμετώπισής τους τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

Τον Ιανουάριο του 2024 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος για την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, ενώ δεν υπήρξε, παρά τις διαρκείς διαβουλεύσεις, πρόοδος στο ζήτημα της μεταπήδησης πολιτικών προσώπων ή κρατικών αξιωματούχων σε θέσεις υψηλού κύρους του ιδιωτικού τομέα (π.χ. σε επιχειρήσεις του ενεργειακού κλάδου, σε φαρμακευτικές κ.ά.). Επισημάνθηκε ο υψηλός κίνδυνος σύγκρουσης συμφερόντων και η καλλιέργεια ευνοϊκών συνθηκών για ανάπτυξη του «lobbying», λόγω των ανεπαρκών ελέγχων. Συνεχίζουν να υφίστανται ελλείψεις σχετικά με την εφαρμογή ενός κώδικα δεοντολογίας και ακεραιότητας στο κοινοβούλιο, ενώ οι καταγγελίες των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος δεν σχετίζονται σε καμία εκ των περιπτώσεων με τη διαφθορά.

Η πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης, ως απαραίτητο χαρακτηριστικό ενός δημοκρατικού κράτους δικαίου, οδήγησε στην αναθεώρηση των οδηγιών για εφαρμογή ορθών πρακτικών στον τύπο. Έχει τεθεί προς συζήτηση η δημιουργία ενός νέου θεσμού, του «Διαμεσολαβητή για τα θέματα των Μ.Μ.Ε.», με στόχο την προσαρμογή στις ψηφιακές μεταβολές και την άνοδο της τεχνητής νοημοσύνης. Συνεχίζεται η προσπάθεια για περιορισμό στο ελάχιστο των πολιτικών παρεμβάσεων μέσω αλλαγών στο διοικητικό συμβούλιο του κρατικού ραδιοφωνικού σταθμού. Οι μεταρρυθμίσεις σχετικά με την πρόσβαση σε έγγραφα προωθήθηκαν μέσω μίας ειδικής επιτροπής, η οποία συστάθηκε, ώστε η χώρα να συμμορφωθεί με τις ευρωπαϊκές επιταγές, μέσω της τροποποίησης του νομοθετικού πλαισίου. Τέλος, η κυβέρνηση εστίασε στην οικονομική στήριξη των τοπικών και περιφερειακών μέσων, παρά τη μη καταγραφή και ύπαρξη σαφών στοιχείων που αφορούν σε περιπτώσεις απειλών ή άλλων πιέσεων προς δημοσιογράφους.

Οι διεργασίες σχετικά με το πλαίσιο ελέγχου της κυβέρνησης από το Κοινοβούλιο βρίσκονται ακόμη σε πρώιμο στάδιο, λόγω των πολλών «ανοιχτών μετώπων», που αφορούν στο ρόλο ανώτατων αξιωματούχων σε θέματα άμυνας, παροχών και στην ποιότητα των ρυθμίσεων που προσπαθούν να ενισχύσουν τη διαφάνεια και τη νομιμότητα. Το «Δανικό Ινστιτούτο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» τροποποίησε τον εσωτερικό κανονισμό του για να διασφαλίσει την ανεξαρτησία στο πρόσωπο των μελών του διοικητικού του συμβουλίου. Παρατηρήθηκαν ορισμένα εμπόδια στην ελευθερία δράσης των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, κυρίως σε επίπεδο διοικητικό και διαχειριστικό (όπως στο άνοιγμα τραπεζικών λογαριασμών), τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα την υποβολή προτάσεων για θέσπιση νέων κανόνων διευκόλυνσης της ακώλυτης λειτουργίας τους.

5.2. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία κατά τα έτη 2022-2024

5.2.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία⁹

Είναι σκόπιμο να αναφέρουμε πως για την ομαλή μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος της Βουλγαρίας, κρίθηκε απαραίτητη η θέσπιση του μηχανισμού συνεργασίας και επαλήθευσης, ο οποίος ήταν αρμόδιος για τη διαπίστωση πλήρωσης των προϋποθέσεων προσχώρησης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το δικαστικό σύστημα της Βουλγαρίας αποτελείται από 182 δικαστήρια, τόσο τακτικά όσο και ειδικά (στρατοδικεία και διοικητικά δικαστήρια). Υπάρχει επίσης το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο και το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο. Υφίσταται ο θεσμός της Εισαγγελίας, η οποία διευθύνεται από τον Γενικό Εισαγγελέα, και το Συνταγματικό Δικαστήριο που ελέγχει τη συνταγματικότητα των νόμων και τους ερμηνεύει. Το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο αποτελεί την υψηλότερη διοικητική αρχή της Βουλγαρίας και είναι αρμόδιο για την ορθή λειτουργία και τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας του δικαστικού συστήματος.

Το επίπεδο της αντιλαμβανόμενης ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών στη Βουλγαρία είναι χαμηλό, με μόλις το 31% του πληθυσμού και το 28% των εταιριών να το

⁹ Βλ. 2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria.

χαρακτηρίζει ως «αρκετά ή πολύ καλό». Στο πλαίσιο του Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, γίνεται προσπάθεια ψήφισης διατάξεων με στόχο την αποτελεσματική λογοδοσία και την ποινική ευθύνη του εισαγγελέα και των αναπληρωτών του. Τα έως σήμερα εμπόδια διενέργειας έρευνας σχετικά με τη δράση του Γενικού Εισαγγελέα, εγείρουν προβληματισμούς σχετικά με το βαθμό επιρροής του στο Ανώτατο, αλλά και στα τακτικά δικαστήρια. Υπάρχουν, επίσης, αυξανόμενες ανησυχίες για τη λειτουργία και τη σύνθεση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, καθώς και για την Επιθεώρηση σε αυτό. Η κυβέρνηση δεσμεύτηκε να θεσπίσει διαδικασίες ακρόασης του γενικού εισαγγελέα και να του επιβάλλει την υποχρέωση υποβολής ετήσιας αναφοράς περιπτώσεων διαφθοράς. Δεσμεύτηκε, επιπρόσθετα, να εισάγει έναν μηχανισμό δικαστικού ελέγχου των αποφάσεων των εισαγγελέων, οι οποίοι έκριναν την έναρξη ή όχι έρευνας επί ενός θέματος. Η ρύθμιση των ζητημάτων σχετικά με τον αυξανόμενο φόρτο εργασίας των δικαστηρίων και των εισαγγελέων αποτέλεσε επίσης πρόβλεψη και επιδίωξη του κράτους. Διεθνείς οργανισμοί, αλλά και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έχουν εκδώσει επανειλημμένα αποφάσεις σχετικά με τη δυνατότητα του Ανώτατου Δικαστηρίου να παρεμβαίνει σε διαδικασίες και να θέτει περιορισμούς στο δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης των δικαστών, θέτοντας εν κινδύνω την ανεξαρτησία τους. Οι εκφραζόμενες ανησυχίες σχετικά με την άσκηση πολιτικής επιρροής προς το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο και τη λειτουργία του σώματος επιθεώρησης συνεχίζουν να ενισχύουν την αντίληψη σχετικά με την κρίση του δικαστικού συστήματος αναφορικά με ζητήματα ακεραιότητας. Καταβλήθηκε προσπάθεια από το Υπουργείο Δικαιοσύνης για υποβολή προτάσεων από αντιπροσώπους του δικαστικού σώματος, νομικούς, οργανισμούς και μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, με κύρια επιδίωξη τη βελτιστοποίηση της οργάνωσης και της δραστηριότητας των ανωτάτων δικαστηρίων, με προσαρμογή τους σε ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα.

Η ανεπαρκής προκήρυξη διαγωνισμών για προαγωγές δικαστών, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη χρήση αποσπάσεων, θέτει σε κίνδυνο την ανεξαρτησία και την αποδοτικότητά τους. Παράλληλα, μια νομοθετική μεταρρύθμιση επιδίωξε να θέσει τέλος στο ειδικό καθεστώς προαγωγών των δικαστών, ενώ παράλληλα εγκρίθηκαν μέτρα σχετικά με την παροχή πρόσθετων αμοιβών στους δικαστές, ώστε να περιοριστεί η καταχρηστική τους δράση βάσει της διακριτικής τους ευχέρειας. Κατά το έτος 2022, προβλέφθηκαν βελτιώσεις σχετικά με τη νομική συνδρομή, τα δικαστικά τέλη και τη δυνατότητα εναλλακτικής επίλυσης διαφορών. Συνέχισαν να υφίστανται προβλήματα στο ενοποιημένο πληροφοριακό σύστημα των δικαστηρίων, το οποίο χαρακτηρίστηκε δυσκίνητο, περίπλοκο και χρονοβόρο, στερώντας από

τους πολίτες και τις επιχειρήσεις τη δυνατότητα να έχουν γρήγορη και άμεση πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

Στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών επισημάνθηκε η δυνατότητα εφαρμογής βελτιώσεων στην περίπτωση της εξ αποστάσεως εργασίας και η περιορισμένη πρόσβαση των δικηγόρων σε ηλεκτρονικά εργαλεία. Η βελτίωση στον τομέα της ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης, αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους του κράτους, μέσω της ευρύτερης χρήσης της τεχνολογίας σε διαδικαστικές πράξεις, όπως η έκδοση εγγράφων ή η πληρωμή τελών.

Στον τομέα της καταπολέμησης της διαφθοράς, η «Επιτροπή Καταπολέμησης της Διαφθοράς» συνεχίζει τις δραστηριότητές της, με μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της ικανότητάς της κατά τη διερεύνηση υποθέσεων. Η αντίληψη του υψηλού επιπέδου της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα, επιβεβαιώνεται από το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό των ερωτώμενων, ήτοι το 88% των πολιτών και το 87% των επιχειρήσεων, που κρίνουν το φαινόμενο ως ιδιαίτερα διαδεδομένο και ζημιογόνο για την κοινωνία και την οικονομική ανάπτυξη. Η αναδιοργάνωση της «Επιτροπής Καταπολέμησης της Διαφθοράς» και η πρόβλεψη μεταρρυθμίσεων σχετικών με τον εξορθολογισμό των εργασιών και την εξουσία της κατά την πραγματοποίηση ερευνών, σε συνδυασμό με την πρόσληψη επιπλέον προσωπικού και τη συνεργασία με αλλοδαπούς αντίστοιχους μηχανισμούς, δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για την καταγγελία περιπτώσεων διαφθοράς. Η εθνική στρατηγική για την πρόληψη και την καταπολέμηση της διαφθοράς στους τομείς της δημόσιας διοίκησης και των δικαστικών λειτουργιών εφαρμόστηκε ικανοποιητικά. Ωστόσο, παραμένει ανεπαρκής ως προς το ιστορικό τελικών καταδικών σε περιπτώσεις υψηλού επιπέδου διαφθοράς. Επίσης, τα μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση του επιπέδου ακεραιότητας συγκεκριμένων τομέων της δημόσιας διοίκησης, συμπεριλαμβανομένης της αστυνομίας και της δικαιοσύνης, συνεχίζουν να εφαρμόζονται. Πραγματοποιήθηκαν έλεγχοι σχετικά με τις περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων και δόθηκε βαρύτητα και σχετικές οδηγίες για τη διαμόρφωση ενός κώδικα δεοντολογίας στα σώματα επιβολής του νόμου και στο δικαστικό σώμα. Παρόλο που η στρατηγική κατά της διαφθοράς ήταν ήδη σε ισχύ, οι κανονισμοί για το «lobbying» και την προστασία πληροφοριοδοτών δεν εφαρμόζονται πλήρως. Η διενέργεια ελέγχων σχετικά με τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων και την χρηματοοικονομική τους δραστηριότητα αποσκοπεί στην πρόληψη και αποφυγή αυθαιρεσιών. Η χώρα κατήργησε το σύστημα ιθαγένειας επενδυτών λόγω των έντονων ανησυχιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ το 2022

συνέχισαν να υφίστανται συγκεκριμένοι κίνδυνοι διαφθοράς (π.χ. σχετικοί με τη διαχείριση κονδυλίων), λόγω της ιδιαίτερης συγκυρίας και των επιπτώσεων της πανδημίας διεθνώς.

Το νομικό πλαίσιο για τα μέσα ενημέρωσης στη Βουλγαρία περιλαμβάνει συνταγματικές ρυθμίσεις και νομοθετικά μέτρα, όπως ο νόμος για την «Πρόσβαση στη Δημόσια Πληροφόρηση» και ο νόμος για την «Κατάθεση αντιγράφων έντυπων και άλλων έργων», που ρυθμίζουν θέματα σχετικά με τη διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων ενημέρωσης. Παρά τις νομοθετικές διατάξεις για την ανεξαρτησία των μέσων και την ύπαρξη διαφάνειας, ο καταμερισμός κρατικής διαφήμισης παραμένει προβληματικός, ενώ οι διαφημίσεις μέσω μεσαζόντων («media agencies») στερούνται ρύθμισης. Σύμφωνα με την «Εκθεση Παρακολούθησης Πολυφωνίας των Μέσων», η διαχείριση πόρων και η κρατική υποστήριξη προς τα μέσα αξιολογούνται ως τομείς που πλήττουν την ύπαρξη της διαφάνειας στην πράξη. Η ανυπαρξία ειδικών νόμων, που να θέτουν περιορισμούς στον έλεγχο των μέσων από συγκεκριμένα πρόσωπα-ιδιοκτήτες, ενισχύει την κατοχή και την εξάρτησή τους από οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Η ανεξαρτησία των δημόσιων μέσων υπονομεύεται λόγω ανεπαρκούς χρηματοδότησης και άλλων διοικητικών κυρίως διαδικασιών, οι οποίες εκθέτουν τους οργανισμούς σε πολιτική επιρροή. Μια αναθεώρηση του νόμου βρίσκεται υπό εξέταση για την ενίσχυση της ανεξαρτησίας και της χρηματοδότησής τους. Το επαγγελματικό περιβάλλον για τους δημοσιογράφους έχει βελτιωθεί ελαφρώς σε σύγκριση με προηγούμενα έτη, αλλά εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις, όπως η περιορισμένη πρόσβαση στη δημόσια πληροφόρηση, οι κακές συνθήκες εργασίας, η άσκηση πίεσης, οι επιθέσεις και οι αγωγές κατά δημοσιογράφων.

Η Βουλγαρία διαθέτει δύο εθνικούς οργανισμούς ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έναν ανεξάρτητο Διαμεσολαβητή εκλεγμένο από την εθνοσυνέλευση και την «Επιτροπή για την προστασία από τις διακρίσεις», οι οποίοι λειτουργούν στο πλαίσιο της προώθησης και προστασίας σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των κατοχυρωμένων ελευθεριών. Η σύσταση ενός Συμβουλίου συντονισμού και συνεργασίας, επιφορτισμένου με την παρακολούθηση της προόδου στον κλάδο των δικαστικών μεταρρυθμίσεων και της καταπολέμησης της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος, αποτελεί θετική εξέλιξη και κυβερνητική δέσμευση. Εγκρίθηκαν, το έτος αυτό, νέοι κανόνες για τη βελτίωση της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας. Η Βουλγαρία το 2022 είχε 97 εκκρεμείς αποφάσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με το μέσο χρόνο διεκπεραίωσης αυτών να υπερβαίνει τα έξι έτη. Τέλος, η δημιουργία Συμβουλίου για την

ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί αρωγό στην προσπάθεια χάραξης εθνικής στρατηγικής σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια ζωή.

5.2.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία¹⁰

Το επίπεδο της αντιλαμβανόμενης ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών στη Βουλγαρία το 2023 παρέμεινε χαμηλό, με μόλις το 30% του πληθυσμού και το 33% των εταιριών να το χαρακτηρίζει ως «αρκετά ή πολύ καλό». Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Πίνακα Αποτελεσμάτων για τη δικαιοσύνη, η σταθερή ετήσια μείωση επηρεάζει τόσο τους πολίτες όσο και τις επιχειρήσεις. Θετική εξέλιξη αποτέλεσε η έγκριση νόμου για την ουσιαστική λογοδοσία και την ποινική ευθύνη του Γενικού Εισαγγελέα, μέσω της εδραίωσης ενός ειδικού μηχανισμού. Στο πλαίσιο συζητήσεων και προτάσεων διεθνών και εθνικών φορέων για το κράτος δικαίου, την επιλογή και τη δράση του Γενικού Εισαγγελέα, τέθηκαν ζητήματα συνταγματικότητας, τερματίστηκε εν τέλει η θητεία του και αντικαταστάθηκε από αναπληρωτή του. Το βουλγαρικό Κοινοβούλιο ενέκρινε το νόμο για το δικαστικό έλεγχο των αποφάσεων σχετικά με έρευνες για την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων, μεταξύ των οποίων και εγκλημάτων διαφθοράς, ο οποίος όμως είχε περιορισμένη εφαρμογή. Δεν υπήρξε καμία πρόοδος αναφορικά με τη σύνθεση και την ανεξάρτητη λειτουργία του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου. Συνέχισε να υφίσταται έντονος προβληματισμός σχετικά με θέματα σύγκρουσης συμφερόντων και άσκησης πολιτικής επιρροής σε κάθε βαθμίδα της δικαιοσύνης, αλλά και με την επέκταση της θητείας των μελών του σώματος Επιθεώρησης του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου. Σημαντικές ήταν οι εξελίξεις αναφορικά με την ολοκλήρωση των διαγωνισμών προαγωγής των δικαστικών λειτουργών και την αποφυγή μακροχρόνιων και αναιτιολόγητων αποσπάσεων τους, ώστε να επιτευχθεί η εναρμόνισή τους με διεθνή πρότυπα. Οι προσπάθειες πλήρους ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης απέδωσαν καρπούς, παρά την επισήμανση ατελειών των πληροφοριακών και ηλεκτρονικών συστημάτων από τους δικαστικούς λειτουργούς και τους επαγγελματίες που έρχονται σε επαφή με το δικαστικό σύστημα.

Στον τομέα της καταπολέμησης της διαφθοράς, η Επιτροπή καταπολέμησής της και κατάσχεσης παρανόμων περιουσιακών στοιχείων, συνεχίζει να είναι υπεύθυνη για τη λήψη προληπτικών μέτρων και τη δίωξη αδικημάτων «υψηλής» διαφθοράς. Το Ειδικό

¹⁰ Βλ. 2023 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria.

Ευρωβαρόμετρο για τη Διαφθορά και ο Δείκτης της Διεθνούς Διαφάνειας, κατατάσσουν τη χώρα στην 26^η θέση στην Ε.Ε. και στην 72^η διεθνώς. Έχουν επιπλέον εκφραστεί κυβερνητικές ανησυχίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα της δράσης της λειτουργούσας «Επιτροπής κατά της διαφθοράς», με αίτημα την προώθηση σχετικών νομοθετικών μεταρρυθμίσεων. Η αδιαφάνεια στις διαδικασίες αντιμετώπισης της διαφθοράς μεγάλης κλίμακας πλήττει ιδιαίτερα την εμπιστοσύνη των πολιτών προς την επιτροπή, γεγονός που οδήγησε και τον ΟΟΣΑ στη διατύπωση συστάσεων για την ενίσχυση της ακεραιότητας και τη δημιουργία κωδίκων ηθικής και δεοντολογίας. Η «Εθνική Επιτροπή κατά της διαφθοράς» τόνισε την αυξημένη αποτελεσματικότητά της κατά το ίδιο έτος, στηριζόμενη στην αυξητική τάση των αναφορών και των διαδικασιών που σχετίζονται με σύγκρουση συμφερόντων, στοιχείο που αμφισβητήθηκε από τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Η δυσκολία ελέγχου της ετήσιας προόδου της Βουλγαρίας εξακολουθεί να υφίσταται λόγω της μη έναρξης υποβολής σε ετήσια βάση εκθέσεων σχετικά με την εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής πρόληψης και καταπολέμησης της διαφθοράς και της πολιτικής κατάστασης της χώρας, η οποία εντείνει την ανασφάλεια και την αδιαφάνεια. Η απουσία επαρκών στοιχείων και οι συνεχείς μεταρρυθμίσεις δεν παρέχουν πληροφόρηση σχετικά με τα αποτελέσματα των εισηγμένων μέτρων για την πάταξη της «μεγάλης» διαφθοράς. Τα ασαφή και αντικρουόμενα στοιχεία για τη διαφθορά, κοινή και υψηλή, τα οποία γνωστοποιούνται από τη Γενική Εισαγγελία και το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, συνηγορούν στην εδραίωση της αντίληψης περί αναποτελεσματικών διώξεων και μη αποδοτικών ερευνών στις σχετικές υποθέσεις. Οι εισαγγελείς επισημαίνουν πως τα περιορισμένης έκτασης θετικά αποτελέσματα συνδέονται άμεσα με την κατάργηση ειδικών δικαστικών αρχών και την πολυνομία. Η GRECO, έχει επίσης αναδείξει την ανάγκη εντατικοποίησης και βελτίωσης των διεξαγόμενων ερευνών και διώξεων, με την ταυτόχρονη άρση των διαδικαστικών εμποδίων και την επιβολή κυρώσεων ή την καταδίκη βάσει της αρχής της αναλογικότητας και της αντικειμενικής αντιμετώπισης των ισχυρών δραστών εγκλημάτων διαφθοράς μεγάλης κλίμακας. Μολονότι σε πρόσωπα με ενεργό ή παρελθούσα συμμετοχή στην πολιτική ζωή της Βουλγαρίας επιβλήθηκαν το 2023 κυρώσεις από τρίτες χώρες, στο εσωτερικό της συνεχίζουν να εγείρονται προβληματισμοί για τη μη δίωξη ή καταδίκη τους για ιδιαίτερα σοβαρές υποθέσεις διαφθοράς.

Ο αντίκτυπος της παύσης λειτουργίας εξειδικευμένων δικαστικών αρχών δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί ικανοποιητικά. Οι προσπάθειες διευκόλυνσης της συνεργασίας των εθνικών αρχών με την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία δεν αποδεικνύονται ιδιαίτερα καρποφόρες, λόγω των επισημάνσεων της ίδιας της EPPO, που θίγουν τα χρόνια προβλήματα έλλειψης

ανεξαρτησίας, κακοδιοίκησης και γενικών εργασιακών συνθηκών στη χώρα. Συνεχίζονται οι μεταρρυθμίσεις για την αλλαγή του πλαισίου σχετικά με τη δωροδοκία αλλοδαπών και έχει επιτευχθεί κάποια πρόοδος στο επίπεδο λήψης μέτρων, με στόχο την ενίσχυση του επιπέδου ακεραιότητας, με έμφαση στη δικαιοσύνη και την αστυνομία, τομείς στους οποίους ανακύπτουν διαχρονικά θέματα ανεξαρτησίας, επιχειρησιακής συμπεριφοράς και εφαρμογής ειδικών τακτικών κατά της διαφθοράς. Η «Επιθεώρηση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου» ανέδειξε μέσω των αναλύσεών της την ανάγκη ενίσχυσης της αμεροληψίας των δικαστικών λειτουργών, με τρεις εκ των δώδεκα ελέγχων που διενεργήθηκαν να οδηγούν σε πειθαρχικές διαδικασίες. Ελλείψεις και κενά παρατηρούνται, επιπλέον, στον τομέα σύναψης δημοσίων συμβάσεων, όπου η ακμή της διαφθοράς επηρεάζει την ανάθεση έργων και καλλιεργεί τις πρακτικές αποκλεισμού και άνισης αντιμετώπισης των ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Παράλληλα, υπάρχει περιθώριο βελτίωσης της διαδικασίας δημοσιοποίησης των περιουσιακών στοιχείων δημόσιων λειτουργών και της διαδικασίας άσκησης ελέγχων κατά τις ανώτατες εκτελεστικές λειτουργίες και τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε αυτές. Το «lobbying» και η μη ρύθμισή του εξακολουθούν να ανησυχούν τους διεθνείς οργανισμούς, δεδομένης της μη υιοθέτησης μέτρων για τις επαφές μεταξύ των δημόσιων οργάνων και των ασκούντων επιρροή σε φορείς της πολιτείας. Οι έλεγχοι της οικονομικής κατάστασης των πολιτικών κομμάτων και των διαχειριστικών τους ζητημάτων (όπως δαπάνες, έσοδα κ.ά.) επηρεάζονται από την πολιτική αστάθεια και τις συνεχείς εκλογικές αναμετρήσεις, οι οποίες «δοκιμάζουν» τις αντοχές του συστήματος ελέγχων.

Η χώρα στο πλαίσιο προσέλκυσης ξένων επενδύσεων, χορηγούσε μέσω ενός ιδιότυπου συστήματος, ιθαγένεια στους επενδυτές, τακτική που ανακλήθηκε λόγω της εγγενούς της σχέσης με τη διαφθορά. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός της απόλυσης του επικεφαλής της βουλγαρικής «Υπηρεσίας Επενδύσεων», ο οποίος εισηγήθηκε την εφαρμογή του συστήματος χορήγησης ιθαγένειας και κατηγορήθηκε για κατάχρηση εξουσίας. Υιοθετήθηκε το ίδιο έτος από το Κοινοβούλιο νομοθεσία σχετικά με την προστασία των «whistleblowers», σε συμμόρφωση με τη σχετική Ευρωπαϊκή Οδηγία, και επιφορτισμένη με τη λήψη καταγγελιών είναι η «Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων», η οποία θεωρείται παρά ταύτα επιρρεπής σε πολιτικές παρεμβάσεις.

Η πολυφωνία και η ανεξαρτησία των μέσων ενημέρωσης παραμένουν περιορισμένες και το 2023. Παρά την ύπαρξη μητρώων, δεν εφαρμόζεται πλήρως η νομιμότητα. Πολλά μέσα, ειδικά διαδικτυακά, δεν δηλώνουν τους πραγματικούς ιδιοκτήτες τους, ενισχύοντας την

αντίληψη επικράτησης της αδιαφάνειας. Η κατανομή της κρατικής διαφήμισης στερείται, επίσης, της απαραίτητης διαφάνειας και επισημαίνονται προβλήματα λόγω της εμπλοκής μεσαζόντων στις διαδικασίες. Η άσκηση πολιτικής επιρροής και η έλλειψη εγγυήσεων σχετικά με την ανεξαρτησία και την οικονομική υποστήριξη των μέσων, δημιουργούν εύφορο έδαφος για καλλιέργεια σχέσεων εξάρτησης και διαπλοκής μεταξύ παραγόντων των Μ.Μ.Ε. και ισχυρών οικονομικών και πολιτικών παραγόντων. Η ανεπιτυχής απόπειρα αλλαγής διοικήσεων στα εθνικά συμβούλια τηλεόρασης και ραδιοφώνου επηρεάζει αρνητικά την κατάσταση. Οι κίνδυνοι με τους οποίους έρχονται αντιμέτωποι οι δημοσιογράφοι, κατέστησαν αναγκαία τη λήψη μέτρων και τη νομοθετική βελτίωση, ώστε να περιορίζονται οι παρεμβάσεις στο έργο τους σε κρίσιμες χρονικά περιόδους, όπως αυτή της δημοσιογραφικής κάλυψης του Ρωσοουκρανικού πολέμου.

Η δέσμευση της κυβέρνησης για τη δικαστική μεταρρύθμιση με στόχο την πάταξη της διαφθοράς και της οργανωμένης εγκληματικότητας, οδήγησε στη σύσταση του «Μηχανισμού για το κράτος δικαίου» με την παράλληλη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του «Συμβουλίου για το κράτος δικαίου», στο οποίο συμμετέχουν μέλη των δικαστικών αρχών, του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου, αλλά και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών μέσω εκπροσώπων τους. Παρατηρούνται καθυστερήσεις στην ανανέωση των εντολών προς τις ανεξάρτητες ρυθμιστικές αρχές, λόγω της συχνής μεταβολής του πολιτικού σκηνικού, αυξάνοντας τον κίνδυνο λήψης αποφάσεων υπό καθεστώς επιρροής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η λειτουργία της «Επιτροπής Προστασίας κατά των διακρίσεων», της οποίας τα μέλη ασκούν αρμοδιότητες παρά τη λήξη της θητείας τους. Στο μέσο του έτους, η Βουλγαρία είχε 96 εκκρεμείς υποθέσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και αυξημένη χρονικά μέση διάρκεια σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος.

Το «Συμβούλιο για την Ανάπτυξη της Κοινωνίας των πολιτών» ξεκίνησε τη λειτουργία του, ενώ οι εκφραζόμενες ανησυχίες για το σχέδιο νόμου που υποβλήθηκε, το οποίο επέβαλε την καταγραφή σε ειδικό μητρώο των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που λάμβαναν οικονομική χρηματοδότηση από το εξωτερικό μεγαλύτερη των πεντακοσίων ευρώ, είχαν ως αποτέλεσμα τη μη έγκρισή του, λόγω του στιγματισμού που θα συνεπαγόταν για τις ενώσεις αυτές.

5.2.γ. Έκθεση του 2024 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στη Βουλγαρία¹¹

Η Έκθεση του 2024 για το Κράτος Δικαίου στη Βουλγαρία παρέχει επίσης μια λεπτομερή αξιολόγηση της κατάστασης στους τομείς της δικαιοσύνης, της καταπολέμησης της διαφθοράς, της ελευθερίας των μέσων ενημέρωσης και των θεσμικών ελέγχων και ισορροπιών. Τον Σεπτέμβριο του 2023, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκλεισε επίσημα τον Μηχανισμό Συνεργασίας και Ελέγχου (CVM) για τη Βουλγαρία, αναγνωρίζοντας την ικανοποιητική εκπλήρωση όλων των κριτηρίων και των συστάσεων που είχαν προηγηθεί.

Το επίπεδο ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης το 2024 παρέμεινε ιδιαίτερα χαμηλό, όπως αποδεικνύει η Έκθεση, βάσει της οποίας μόνο το 24% του γενικού πληθυσμού και το 25% των επιχειρήσεων, το αντιλαμβάνεται ως «αρκετά ή πολύ καλό». Επικρατεί η αντίληψη πως συγκεκριμένοι κυβερνητικοί και πολιτικοί παράγοντες μεν, οικονομικά και άλλα συμφέροντα δε, παρεμβαίνουν εντόνως στη δικαστική εξουσία. Η συνταγματική μεταρρύθμιση, η οποία διευκρινίζει, πως μόνο τα εθνικά δικαστήρια αποτελούν φορείς της δικαστικής εξουσίας και περιορίζει τις εξουσίες και τις αρμοδιότητες του Γενικού Εισαγγελέα, αλλά και του Προέδρου της Δημοκρατίας, έλαβε υπόψιν τις συστάσεις της Επιτροπής της Βενετίας, αμφισβητήθηκε όμως ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Βουλγαρίας. Ο Γενικός Εισαγγελέας δεν είναι πλέον το ιεραρχικά ανώτερο όργανο όλων των διοικητικών οργάνων και των εισαγγελέων και η εξουσία του περιορίζεται μόνο στην Εισαγγελία του Ανωτάτου Δικαστηρίου και του επικεφαλής της. Καθιερώθηκε ένας νέος μηχανισμός λογοδοσίας και ποινικής ευθύνης του Γενικού Εισαγγελέα και των αναπληρωτών του, ο οποίος ενσωματώθηκε στο Σύνταγμα. Παρότι έχει τεθεί σε ισχύ, εκφράζονται ανησυχίες για την αποτελεσματικότητα και την ορθή εφαρμογή του, λόγω των έντονων αντιδράσεων που έχει προκαλέσει στο εσωτερικό της χώρας.

Οι εισαγγελικές αποφάσεις σχετικά με τη μη διεξαγωγή ή έναρξη ερευνών υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο, όπως επίσης και οι έρευνες για αδικήματα χωρίς θύματα, όπως τα εγκλήματα διαφθοράς, των οποίων ο αντίκτυπος αφορά το σύνολο της κοινωνίας. Έχουν επίσης εκφραστεί προβληματισμοί σχετικά με τη δομή για τις έρευνες που διενεργούνται από την Εισαγγελία της Σόφιας, εφόσον ένα μόνο τμήμα της είναι αρμόδιο και εξειδικευμένο στο χειρισμό υποθέσεων που αφορούν στους δικαστικούς λειτουργούς. Ο διορισμός των δικαστών στη συγκεκριμένη υπηρεσία γίνεται βάσει ασαφών κριτηρίων και δύναται να γεννά προβληματισμούς σχετικά με την αυτονομία τους, οι οποίοι επιλέγονται εν τέλει από τον διοικητικό προϊστάμενο της

¹¹ Βλ. 2024 Rule of Law Report - Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria.

Εισαγγελίας. Θετική εξέλιξη αποτελεί η πλήρης εφαρμογή των συστάσεων περί της σύνθεσης του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου και ο διαχωρισμός του σε δύο συμβούλια, εκ των οποίων το ένα (με 15 μέλη) είναι αποκλειστικά υπεύθυνο για τους δικαστές, και το έτερο (το Ανώτατο Εισαγγελικό Συμβούλιο με 10 μέλη) είναι αρμόδιο για τους εισαγγελείς και τους ανακριτές. Το νέο σχέδιο μεταρρυθμίσεων παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις σχετικά με τη διαδικασία εκλογής των μελών του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, λόγω της αδιαφάνειας που παρατηρήθηκε στο παρελθόν κατά την ηλεκτρονική διεξαγωγή της ψηφοφορίας. Διαπιστώθηκε πρόοδος στα θέματα άσκησης πολιτικής επιρροής, στη λειτουργία της «Επιθεώρησης του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου» και στον περιορισμό της μακροχρόνιας απόσπασης δικαστικών λειτουργών για την πλήρωση κενών θέσεων.

Συστάθηκαν συγκεκριμένες επιτροπές για τη διερεύνηση περιπτώσεων εκφοβισμού δικαστών και πιθανής παρέμβασης σε δικαστικές υποθέσεις, λόγω πληροφοριών για παρεμβάσεις του οργανωμένου εγκλήματος, μέσω της συνεργασίας μελών του με πρώην ή εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς.

Η διαδικασία ψηφιοποίησης της δικαιοσύνης προχωρά με την εφαρμογή ηλεκτρονικών διαδικασιών, διευκολύνοντας την πρόσβαση και επιταχύνοντας τις διαδικασίες, παραμένουν όμως κάποια προβλήματα, ιδίως στη διαχείριση των ποινικών υποθέσεων. Εφαρμόζονται αρκετά νέα τεχνολογικά εργαλεία, τα οποία διευκολύνουν τις συναλλαγές με τη δικαιοσύνη και έχει ξεκινήσει η συζήτηση για τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης, μέσω της εφαρμογής συστήματος που μετατρέπει τον ήχο σε κείμενο στις συζητήσεις ενώπιον των δικαστηρίων.

Αναφορικά με το πλαίσιο κατά της διαφθοράς, κατόπιν της μεταρρύθμισης, η «Επιτροπή Καταπολέμησης της Διαφθοράς και Δήμευσης Παράνομων Περιουσιακών Στοιχείων» χωρίστηκε σε δύο ξεχωριστά όργανα, στην «Επιτροπή κατά της Διαφθοράς» και στην «Επιτροπή Δήμευσης Παράνομων Περιουσιακών Στοιχείων». Η χώρα κατατάσσεται στην 26^η θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην 67^η θέση διεθνώς, με το 85% των ερωτώμενων να θεωρεί τη διαφθορά ιδιαίτερα διαδεδομένη εντός της χώρας. Η Εθνική Στρατηγική Πρόληψης και Καταπολέμησης της διαφθοράς εξετάζεται από μία ομάδα εργασίας ως προς τα αποτελέσματά της για το έτος 2022, η οποία έχει επίσης αναλάβει μεσοπρόθεσμα την αναθεώρηση της ήδη εφαρμοζόμενης στρατηγικής. Αμφισβητείται από τα εμπλεκόμενα μέρη η ικανότητα και η επάρκεια προετοιμασίας της Επιτροπής κατά της διαφθοράς να συνεχίσει τις έρευνες που διεξάγονταν πριν την ανάληψη του έργου της και να προχωρήσει σε νέες, στις οποίες ενδέχεται εμπλοκή υψηλόβαθμων κρατικών οργάνων.

Τα περιφερειακά και δευτεροβάθμια δικαστικά όργανα έχουν αναλάβει την εκδίκαση των υποθέσεων διαφθοράς, ενώ με πρωτοβουλία του Υπουργείου Εσωτερικών, συνήφθη συμφωνία

με την ΕΡΡΟ, επιδιώκοντας την ανεξάρτητη πρόσβασή της σε εξειδικευμένους αστυνομικούς ερευνητές. Οι μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη βελτίωση της ακεραιότητας σε τομείς της δημόσιας διοίκησης, στους οποίους εντάσσεται η δικαιοσύνη και η αστυνομία (κυρίως οι συνοριοφύλακες), προχωρούν, με την οργάνωση ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και άλλων διαδικασιών ενίσχυσης των εφαρμοζόμενων πρακτικών από το ίδιο υπουργείο. Η εφαρμογή ενός πλήρους και συγκεκριμένου κώδικα δεοντολογίας για την αντιμετώπιση περιπτώσεων έλλειψης ακεραιότητας έχει ξεκινήσει, ενώ δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στα τυχόν ασυμβίβαστα προσώπων που απασχολούνται στα γραφεία μελών της κυβέρνησης (ιδίως των υπουργών). Τα ζητήματα αδιαφάνειας, που πολλάκις έχουν παρατηρηθεί στη λειτουργία οργάνων επιθεώρησης και άσκησης εποπτείας, αναδεικνύουν τον βαθιά συστημικό χαρακτήρα της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα της Βουλγαρίας. Δεν προκύπτουν επαρκή και αξιόπιστα αποτελέσματα, ούτε οι αντίστοιχες κυρώσεις στην περίπτωση διαπίστωσης παράβασης της νομοθεσίας σχετικά με τη δήλωση περιουσιακών στοιχείων των δημοσίων υπαλλήλων, αναδεικνύοντας την επιβάρυνση λόγω όγκου και έλλειψης πόρων της αρμόδιας «Επιτροπής καταπολέμησης της διαφθοράς» και του κατακερματισμού του μηχανισμού ελέγχων.

Τέλος, τροποποιήθηκε η νομοθεσία για τον έλεγχο του φαινομένου των «περιστρεφόμενων θυρών», με κύριο αίτημα την εμπέδωση της διαφάνειας. Οι έλεγχοι της πολιτικής χρηματοδότησης συνεχίζονται σε ένα ευρύ φάσμα, το οποίο αφορά στα έσοδα, τα έξοδα και τη διαχείριση της περιουσίας τους, παρά το «κλείσιμο» δεκατριών εκ των συνολικά διπλάσιων υποθέσεων που εξετάζονται ποινικά. Ο τομέας των δημοσίων συμβάσεων παραμένει ιδιαίτερα γόνιμος για ανάπτυξη διαφθοράς μεγάλης κλίμακας, ενώ οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την προστασία των «whistleblowers» εφαρμόζονται με ασαφή προς το παρόν αποτελέσματα.

Εξακολουθούν να υφίστανται ανησυχίες για την έλλειψη επαρκών εγγυήσεων που να διασφαλίζουν την ανεξαρτησία του ρυθμιστικού φορέα των μέσων ενημέρωσης. Παρά την ύπαρξη πολλαπλών μητρώων για την ιδιοκτησία των μέσων, υπάρχουν ελλείψεις στην επιβολή των υποχρεώσεων διαφάνειας. Έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος όσον αφορά τη διαφάνεια στην κατανομή της κρατικής διαφήμισης στο ραδιόφωνο, την τηλεόραση και σε υπηρεσίες «on demand». Παρόλο που υπάρχουν νομικές διασφαλίσεις για την ανεξαρτησία του τύπου και των εκδόσεων, εξακολουθούν να υπάρχουν ενδείξεις πολιτικής και οικονομικής επιρροής στα μέσα, όπως αποδεικνύεται και από το υψηλό ποσοστό (50%) κινδύνου της έκθεσης του φορέα ελέγχου της πολυφωνίας στα μέσα. Η κυβέρνηση έχει επανεκκινήσει τις διαδικασίες για ένα σχέδιο νόμου που θα ενισχύσει την ανεξαρτησία των δημόσιων μέσων, ενώ ο ρυθμιστικός φορέας των μέσων δεν έχει ακόμη διορίσει νέο Γενικό Διευθυντή της εθνικής τηλεόρασης. Η

θετική τάση όσον αφορά την πρόσβαση στη δημόσια πληροφόρηση συνεχίζεται, αν και παραμένουν ορισμένα εμπόδια, όπως η άρνηση των διοικητικών αρχών να παράσχουν πληροφορίες σχετικές με την άσκηση βίας σε δημοσιογράφους. Ενώ η κυβέρνηση έχει λάβει μέτρα για την προστασία των δημοσιογράφων από την άσκηση αγωγών εναντίον τους, εξακολουθούν να παρατηρούνται δυσκολίες και απειλές κατά την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας.

Το 2024, οι θεσμικοί μηχανισμοί ελέγχου ενισχύθηκαν, με προτάσεις για βελτιώσεις σε κρίσιμους τομείς. Το «Συμβούλιο ελέγχου της δικαστικής μεταρρύθμισης» συγχωνεύθηκε με το «Συμβούλιο για το κράτος δικαίου», διευκολύνοντας την ευρύτερη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών. Η συνταγματική μεταρρύθμιση περιόρισε τις εξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας στη διαδικασία διορισμού της προσωρινής κυβέρνησης και διευκόλυνε την πρόσβαση στη συνταγματική δικαιοσύνη. Βελτιώθηκε η διαδικασία θέσπισης νόμων, διαπιστώνονται όμως προβλήματα στην εφαρμογή και την αποδοτικότητά τους.

Ο «Δημόσιος διαμεσολαβητής», θεσμός αντίστοιχος του Συνηγόρου του Πολίτη, ανέλαβε νέες αρμοδιότητες, όπως την άσκηση εξωτερικού ελέγχου προς την «Επιτροπή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων», η οποία λαμβάνει τις αναφορές και καταγγελίες των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος. Τον Ιούλιο του 2024, η Βουλγαρία είχε 90 εκκρεμείς υποθέσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με μέση χρονική διάρκεια αντίστοιχη του προηγούμενου έτους. Η έντονη πολιτική κατάσταση αναχαίτισε τις εργασίες του «Συμβουλίου Ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών», λόγω του ασταθούς κλίματος και της συχνής εναλλαγής κυβερνήσεων.

Είναι γεγονός πως από το 2020, οι πολίτες της Βουλγαρίας, έχουν ψηφίσει επτά φορές, αδυνατώντας να διασφαλίσουν την ύπαρξη σταθερής πολιτικής ηγεσίας στη χώρα. Οι πρόσφατες εξελίξεις, τον Ιανουάριο του 2025, με την υπερψήφιση της πρότασης για δημιουργία ενός κυβερνητικού συνασπισμού, οφείλουν να λάβουν υπόψη και την έντονα κρίσιμη κατάσταση της χώρας αναφορικά με τα ζητήματα δικαιοσύνης και διαφθοράς, που δεν έχουν παύσει να την ταλανίζουν επί δεκαετίες (Ντέτεφ, 2025).

5.3. Εκθέσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα κατά τα έτη 2022-2024

5.3.α. Έκθεση του 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα¹²

Ακολουθώντας την προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε για τα δύο προαναφερθέντα κράτη, θα προχωρήσουμε στην εξέταση των δεδομένων για την Ελλάδα το ίδιο διάστημα, εστιάζοντας στους τέσσερις βασικούς πυλώνες, στους οποίους δίνει βαρύτητα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Όπως αναφέρεται στην έκθεση της επιτροπής του 2022, το ελληνικό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης αποτελείται από 217 πρωτοβάθμια δικαστήρια 19 δευτεροβάθμια, τα γνωστά εφετεία, και τον Άρειο Πάγο, ως ανώτατο πολιτικό και ποινικό δικαστήριο. Υπάρχουν επίσης τα μικτά ορκωτά δικαστήρια και εφετεία, τα διοικητικά δικαστήρια και το Συμβούλιο της Επικρατείας, στην αρμοδιότητα του οποίου εμπίπτει η άσκηση ελέγχου των εκτελεστών διοικητικών πράξεων. Τέλος, το Ελεγκτικό Συνέδριο είναι το ανώτατο δημοσιονομικό δικαστήριο της χώρας με κατοχυρωμένες δικαιοδοτικές, ελεγκτικές και γνωμοδοτικές αρμοδιότητες. Υπάρχει επίσης ο θεσμός των εισαγγελικών αρχών, οι οποίοι κατανέμονται στις εισαγγελίες πρωτοδικών, εφετών και Αρείου Πάγου.

Το ποσοστό της αντιλαμβανόμενης ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης στην Ελλάδα συνεχίζει να βρίσκεται σε μέτρια επίπεδα. Βάσει του πίνακα αποτελεσμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη δικαιοσύνη, μόνο το 53% του πληθυσμού και το 59% των επιχειρήσεων την κρίνουν ως «αρκετά ή πολύ καλή». Συνεχίζουν να εκφράζονται ανησυχίες για τις διαδικασίες διορισμού ανώτατων δικαστικών και εισαγγελέων, όπως του προέδρου του Αρείου Πάγου ή του ΣτΕ, λόγω της δυνατότητας πολιτικής παρέμβασης και άσκησης επιρροής στις συγκεκριμένες αποφάσεις. Η στέρηση του δικαιώματος σε απορριφθέντα υποψήφιο να προσβάλλει απόφαση ενώπιον δικαστηρίου λόγω υφιστάμενου εννόμου συμφέροντος, προκαλεί έντονο προβληματισμό. Η αλλαγή της υφιστάμενης κατάστασης θα μπορούσε να επέλθει κατόπιν συνταγματικής αναθεώρησης, διαδικασία ιδιαίτερα χρονοβόρα, γι' αυτό καταβάλλεται προσπάθεια περιορισμού της διακριτικής ευχέρειας του υπουργικού συμβουλίου στην επιλογή ανώτατων δικαστικών αρχών. Η ψήφιση του «Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Δικαστικών Λειτουργιών» αναμένεται να επηρεάσει σημαντικά το επίπεδο της παρεχόμενης δικαιοσύνης, μέσω της ψηφιοποίησης και της ταχύτερης απονομής της. Δύο εκ των ανωτάτων

¹² Βλ. Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου. Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

δικαστηρίων της χώρας, το Ελεγκτικό Συνέδριο και το Συμβούλιο της Επικρατείας, προέβησαν στην έγκριση κανόνων δεοντολογίας και στην πρόβλεψη νέων προτύπων ακεραιότητας με στόχο να προωθηθούν ορθές δικαστικές πρακτικές.

Η ανάγκη εκσυγχρονισμού των διαδικασιών μέσω της ψηφιοποίησης έχει προχωρήσει ικανοποιητικά στον κλάδο της διοικητικής δικαιοσύνης, εντοπίζονται όμως σημαντικά κενά στους λοιπούς κλάδους. Εν συγκρίσει με τα προηγούμενα έτη, οι ψηφιακές βάσεις δεδομένων, η ηλεκτρονική έκδοση πιστοποιητικών ή η κατάθεση δικογράφων μέσω της δικτυακής πύλης της «Ολομέλειας», έχουν διευκολύνει το έργο των δικηγόρων και όσων συναλλάσσονται με τη δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο του Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, η ολοκλήρωση των διαδικασιών και η βελτίωση των κτιριακών υποδομών, κρίνονται αναγκαίες. Πλέον, έχει δοθεί βαρύτητα και έχει επιτευχθεί πρόοδος στη συλλογή στατιστικών στοιχείων που αφορούν στη δικαιοσύνη.

Καθοριστική είναι η παροχή επαρκούς και υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης των δικαστικών λειτουργών από την Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών, η οποία μέσω των προγραμμάτων που δημιουργεί και της συνεργασίας με ευρωπαϊκούς φορείς, επιδιώκει την εφαρμογή κανόνων δεοντολογίας. Υπάρχει μέριμνα για τη βελτίωση της αναλογίας δικαστικών υπαλλήλων και λειτουργών και τη δημιουργία Ένωσης Δικαστικών Υπαλλήλων, ώστε να παρασχεθεί η αναγκαία συνδρομή κατά την παραγωγή δικαιοδοτικής κρίσης. Στα παραπάνω καθοριστικός θα είναι ο ρόλος της μεταρρύθμισης του δικαστικού χάρτη, μέσα από συνεχείς διαβουλεύσεις με κάθε εμπλεκόμενο μέρος, το οποίο θα επηρεαστεί από τις μεταβολές. Οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η πολιτική δικαιοσύνη στη χώρα, ιδίως ως προς την ταχύτητα εκδίκασης αστικών υποθέσεων, συνεχίζουν να θορυβούν παρά την έγκριση του νέου Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, βασική επιδίωξη του οποίου είναι η βελτιστοποίηση και επιτάχυνση των διαδικασιών και η διασφάλιση παροχής δικαστικής προστασίας μέσω της ενίσχυσης της συνοχής της νομολογίας και του περιορισμού αντικρουόμενων δικαστικών κρίσεων.

Στο επίπεδο του πλαισίου κατά της διαφθοράς, τονίζεται ο ρόλος της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας, η οποία είναι επιφορτισμένη με τη διεξαγωγή ερευνών σχετικών με υποθέσεις διαφθοράς και τον έλεγχο εφαρμογής της νομοθεσίας σε ζητήματα σχετικά με τη λειτουργία των ελεγκτικών σωμάτων και τον εντοπισμό περιπτώσεων οικονομικής απάτης και διαφθοράς. Βάσει του δείκτη αντίληψης της διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας, η Ελλάδα κατατάσσεται στη 17^η θέση στην Ε.Ε. και στην 58^η παγκοσμίως, ενώ το 98% των ερωτώμενων κρίνουν πως η διαφθορά είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στη χώρα. Τόσο οι πολίτες, όσο και οι επιχειρήσεις υιοθετούν την άποψη πως το φαινόμενο επηρεάζει ιδιαίτερα την κοινωνία και την οικονομία,

εκφράζοντας έντονη καχυποψία ως προς την ποινική αντιμετώπιση και δίωξη όσων συλλαμβάνονται για την τέλεση αδικήματος, όπως π.χ. η δωροδοκία υπαλλήλου. Το εθνικό σχέδιο δράσης για την καταπολέμηση του φαινομένου την περίοδο 2022-2025 εντάσσεται στις αρμοδιότητες της ΕΑΔ, η οποία ευελπιστεί πως μέσω της συνεργασίας διεθνών φορέων και εθνικών δημόσιων ή ιδιωτικών οντοτήτων, είναι δυνατή η παραγωγή θετικών αποτελεσμάτων. Ανησυχητικός παραμένει ο περιορισμένος αριθμός υποθέσεων διαφθοράς για τις οποίες απαγγέλλονται εν τέλει κατηγορίες, με το μεγαλύτερο αριθμό αυτών να παραμένουν εκκρεμείς. Όπως επισημαίνουν διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ, GRECO κ.ά.), οι καθυστερήσεις έκδοσης αποφάσεων, οι οποίες οδηγούν εντέλει σε παραγραφή, πλήττουν το επίπεδο της δικαιοσύνης και της κρατικής αντιμετώπισης της διαφθοράς εν γένει. Παρά την υποβολή σημαντικού αριθμού δηλώσεων «πόθεν έσχες», ο έλεγχος της ακρίβειας των δηλωθέντων από τις αρμόδιες αρχές διοικητικού ελέγχου, κρίνεται ανεπαρκής. Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, η αρμόδια «Επιτροπή Ελέγχου δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης» δεν έχει καταστεί δυνατό να συμβάλλει στη διαπίστωση παραβάσεων και δυσλειτουργιών, με ελάχιστες εκ των καταγγελλόμενων περιπτώσεων να διαβιβάζονται στις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές.

Θετικά βήματα αποτελούν η θέσπιση διατάξεων σχετικών με την άσκηση επιρροής από συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων και η λήψη μέτρων ενίσχυσης της ακεραιότητας των δημοσίων υπαλλήλων, μέσω της έγκρισης κωδικών ηθικής και δεοντολογίας, εμμένουν όμως τα φαινόμενα στους «κόλπους» της Ελληνικής Αστυνομίας. Ζητήματα σύγκρουσης συμφερόντων έχουν επισημανθεί και στις συστάσεις της GRECO, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εξόδου από την υπηρεσία ανώτατων δημόσιων εκτελεστικών οργάνων, τα οποία στη συνέχεια ασκούν συγκεκριμένες πιέσεις υπέρ οικονομικών παραγόντων. Ο κώδικας δεοντολογίας του αστυνομικού κρίθηκε αναγκαίο να επικαιροποιηθεί λόγω της έντονης εμπλοκής των οργάνων του νόμου σε υποθέσεις διαφθοράς. Η μη πρόβλεψη ειδικών διατάξεων και η μη εναρμόνιση της εθνικής έννομης τάξης με την ευρωπαϊκή Οδηγία για την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, λειτουργεί αποτρεπτικά στις περιπτώσεις καταγγελίας και υποβολής αναφορών προσώπων που αντιλαμβάνονται την τέλεση εγκλημάτων διαφθοράς.

Στο Σύνταγμα της Ελλάδος προβλέπεται η ελευθερία της έκφρασης, του τύπου και της πρόσβασης στην πληροφόρηση (άρθρα 5, 5Α και 14 Σ). Το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ), ως ανεξάρτητη αρχή, τα μέλη της οποίας απολαμβάνουν προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας, αντιμετωπίζει προβλήματα υποστελέχωσης και έλλειψης οικονομικών πόρων, στοιχεία τα οποία λειτουργούν ως τροχοπέδη στην παραγωγή αποτελεσματικού έργου. Έχουν υπάρξει προσπάθειες της κυβέρνησης να ρυθμίσει το ιδιοκτησιακό καθεστώς των Μ.Μ.Ε. μέσω της ρητής αναφοράς στα πρόσωπα που κατέχουν

κάποιο συγκεκριμένο μέσο και στους νόμιμους εκπροσώπους του. Επιπρόσθετα, παρατηρείται αδιαφάνεια στην κατανομή της κρατικής ενίσχυσης προς τα μέσα ενημέρωσης, με έμφαση στις διαφημίσεις που αφορούσαν στην ευαισθητοποίηση κατά της πανδημίας Covid-19. Οι κίνδυνοι που ελλοχεύει η άσκηση πολιτικής επιρροής από την κυβέρνηση στο επίπεδο της ανεξαρτησίας των δημόσιων μέσων ενημέρωσης και του διορισμού των μελών των διοικητικών συμβουλίων τους, τα οποία διορίζονται από τον αρμόδιο υπουργό, προκαλούν έντονο προβληματισμό που σχετίζεται με την αυξημένη πιθανότητα άσκησης πιέσεων και εφαρμογής αυθαίρετων πρακτικών.

Το δημοσιογραφικό επάγγελμα εξακολουθεί να συνδέεται με αυξημένες πιθανότητες κινδύνου για τους εργαζομένους στα μέσα, οι οποίοι γίνονται αποδέκτες απειλών, επιθέσεων, παρακολουθήσεων από την ΕΥΠ ή και ποινικών διώξεων. Η ανασφάλεια και ο φόβος που δημιουργείται στους δημοσιογράφους σε συνδυασμό με την πιθανότητα να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της ανεργίας περιορίζει το δικαίωμά τους να εκφράζονται ελεύθερα και να διαδίδουν την πληροφορία δημόσια σε κάθε λήπτη της.

Όσον αφορά τον μηχανισμό θεσμικών αντιβάρων το 2022 στην Ελλάδα, παρατηρείται η συνέχεια της προσπάθειας βελτίωσης του ποιοτικού επιπέδου της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας, με γνώμονα τη δημιουργία ενός στέρεου ρυθμιστικού πλαισίου, το οποίο θα σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, βασιζόμενο στην έννοια του κράτους δικαίου. Ο θεσμός του Συνηγόρου του Πολίτη συνεχίζει να δρα εγγυητικά στη διαδικασία ενίσχυσης των προσπαθειών για ορθή διακυβέρνηση στο πλαίσιο της δικαιοσύνης και της χρηστής διοίκησης, μέσα από καίριες παρεμβάσεις.

Οι εκκρεμείς υποθέσεις της Ελλάδας ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ανήλθαν, το 2022, σε τριάντα. Τέλος, η νομοθεσία σχετικά με τη στήριξη οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί θετική κίνηση, καθώς μέσω της κρατικής χρηματοδότησής τους, θα μπορούσε να ενισχυθεί ο ρόλος τους και η συμμετοχή τους σε ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων.

5.3.β. Έκθεση του 2023 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα¹³

Το επίπεδο της ανεξαρτησίας της ελληνικής δικαιοσύνης συνεχίζει να κινείται σε μέτρια επίπεδα, εμφανίζοντας πτωτική τάση το 2023, τόσο στην κοινή αντίληψη όσο και στον

¹³ Βλ. Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου. Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα.

επιχειρηματικό κλάδο. Οι κώδικες δεοντολογίας που προβλέπουν την εφαρμογή βέλτιστων πρακτικών και προτύπων ορθής επαγγελματικής συμπεριφοράς των δικαστικών λειτουργών, λειτουργούν καθοριστικά με στόχο την καλλιέργεια της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τη δικαστική λειτουργία. Εξακολουθούν να υφίστανται τα ήδη διαπιστωθέντα προβλήματα στη διαδικασία εναρμόνισης της ελληνικής με την ευρωπαϊκή νομοθεσία αναφορικά με τους διορισμούς των δικαστικών λειτουργών. Επισημαίνονται τα θετικά βήματα στην ψηφιοποίηση των διαδικασιών σε κάθε δικαιοδοτικό κλάδο με εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων σε ό,τι αφορά στα πληροφοριακά συστήματα και στις υπηρεσίες διαλειτουργικότητας, οι οποίες διευκολύνουν διαδικαστικές πράξεις της προδικασίας και βελτιστοποιούν τη γενικότερη λειτουργία του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Η αναθεώρηση του δικαστικού χάρτη και η ανακατανομή των θέσεων δικαστών με στόχο τη διευκόλυνση πρόσβασης στη δικαιοσύνη κάθε προσώπου και την ορθότερη κατανομή αρμοδιοτήτων στα υπάρχοντα δικαστήρια, θα συντελέσει αδιαμφισβήτητα στην παραγωγή ταχύτερων δικαιοδοτικών κρίσεων.

Η μακροχρόνια συζήτηση σχετικά με την ανάγκη σύστασης δικαστικής αστυνομίας, ενός θεσμού για τον οποίο έχουν εκφραστεί διφορούμενες απόψεις, αναμένεται να υλοποιηθεί με τη συμμετοχή καταρτισμένου επιστημονικού προσωπικού, προερχόμενου από διαφορετικούς επαγγελματικούς κλάδους, το οποίο θα παράσχει ουσιαστική συνδρομή στο έργο των δικαστών, ιδίως για τις πράξεις της προδικασίας (προκαταρκτική εξέταση και άλλες ανακριτικές πράξεις). Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού προσλήψεων δικαστικών υπαλλήλων και την οικονομική ενίσχυση για τη βελτίωση των υποδομών, θα έχουν θετικό αντίκτυπο στην ποιότητα της παρεχόμενης δικαιοσύνης. Είναι δεδομένο πως αυτές οι μεταρρυθμίσεις θα συμβάλουν περαιτέρω στα θέματα που σχετίζονται με τη διάρκεια της δίκης, η οποία επιδεινώνεται διαχρονικά με υποθέσεις να εκκρεμούν για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα, διογκώνοντας τη δικαστική ύλη. Οι πρωτοβουλίες που υιοθετούνται για την αντιμετώπιση των μεγάλων καθυστερήσεων, ιδιαίτερα ενώπιον ανώτατων διοικητικών δικαστηρίων, όπως του Ελεγκτικού Συνεδρίου, οδήγησε σε τροποποίηση του οργανικού του νόμου, μειώνοντας τις τιθέμενες προθεσμίες για υποβολή εγγράφων η έκδοσης αποφάσεων.

Συνεχίζεται η υλοποίηση του Εθνικού Στρατηγικού Σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς, το οποίο βρίσκεται υπό την πλήρη επίβλεψη της ΕΑΔ. Η Αρχή συνεχίζει το έργο της διεξάγοντας τις απαραίτητες έρευνες και είναι ο βασικός αποδέκτης καταγγελιών για περιπτώσεις που ενδεχομένως σχετίζονται με τη διαφθορά, την κακή διαχείριση και τη μη χρηστή διακυβέρνηση στο πλαίσιο του δημόσιου τομέα. Ο νόμος που τέθηκε σε ισχύ σχετικά με την προστασία όσων αναφέρουν παραβιάσεις του ενωσιακού δικαίου, ορίζει την ΕΑΔ ως υπεύθυνη για τη λήψη αναφορών που εντάσσονται στο συγκεκριμένο πλαίσιο, με έμφαση στις

περιπτώσεις δωροδοκίας αλλοδαπών δημόσιων λειτουργών. Η θέση της Ελλάδας σύμφωνα με το Δείκτη Αντίληψης της διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας, αποδεικνύει τη σταθερή πορεία επιδείνωσης κατά τα τελευταία πέντε έτη. Η αντίληψη των ερωτώμενων σχετικά με την ευρεία διάδοση της διαφθοράς στη χώρα, η οποία φτάνει στο 97%, και η αίσθηση πως επηρεάζει έντονα την κοινωνική και επιχειρηματική δραστηριότητα διαφαίνεται και στο χαμηλό ποσοστό των προσώπων (25%), που θεωρούν ότι το φαινόμενο αντιμετωπίζεται ικανοποιητικά από την ποινική δικαιοσύνη.

Η εφαρμογή του νόμου σχετικά με τις δηλώσεις περιουσιακής κατάστασης έχει αποφέρει καρπούς, συντελώντας στην αποτελεσματικότερη και καλύτερα οργανωμένη, από άποψη διαδικασιών, επαλήθευση της ακρίβειας των δηλωθέντων. Μέσω αυτής θα καταστεί δυνατή η επίτευξη ομοιομορφίας σε σχέση με την επιβολή ελέγχων και κυρώσεων από τα αρμόδια ελεγκτικά όργανα, χωρίς τη σύγχυση αρμοδιοτήτων, η οποία θέτει σε κίνδυνο την αποδοτικότητα και το σκοπό του ίδιου του νόμου. Επισημαίνεται στην Έκθεση η πρόοδος αναφορικά με τη δημιουργία ιστορικού επιδόσεων για την άσκηση δίωξης και την έκδοση τελεσίδικων αποφάσεων στις περιπτώσεις που σχετίζονται με τη διαφθορά, τα στοιχεία όμως σχετικά με τον αριθμό των υποθέσεων διαφθοράς, καταδεικνύουν ότι υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Η συνεργασία μεταξύ του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος και της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας δύναται να φέρει μελλοντικά θετικά αποτελέσματα.

Οι πρωτοβουλίες σχετικά με την ενίσχυση της ακεραιότητας των δημοσίων υπαλλήλων και κάθε προσώπου που απασχολείται στο δημόσιο τομέα (π.χ. Ο.Τ.Α., σύμβουλοι αιρετών κ.ά.) και η υιοθέτηση νέων κωδικών συμπεριφοράς και κανόνων δεοντολογίας σε καίριους τομείς, όπως αυτός της αστυνομίας, αναμένεται να συνδράμουν το έργο της ΕΑΔ. Ο έλεγχος του «lobbying» και η προσπάθεια περιορισμού άσκησης αθέμιτης επιρροής από συγκεκριμένες ομάδες προβλέπεται από σχετικούς κανόνες, τα αποτελέσματα των οποίων δεν έχουν γίνει ακόμη εμφανή. Το διαρκές ζήτημα της αδιαφάνειας της πολιτικής χρηματοδότησης στην Ελλάδα, επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί μέσω προεδρικού διατάγματος, το οποίο τροποποιήθηκε το 2022, ρυθμίζοντας επιμέρους ζητήματα που αφορούσαν σε ορισμούς, διαδικασίες και κυρώσεις που δύνανται να επιβληθούν στις περιπτώσεις διαπίστωσης παραβιάσεων. Τα περιστατικά διαπλοκής και αδιαφάνειας στον κομβικό τομέα των δημοσίων συμβάσεων εγείρουν έντονους προβληματισμούς, λόγω περιπτώσεων του παρελθόντος κατά τις οποίες η απευθείας ανάθεση δημοσίων έργων ανέδειξε την έντονη εξάρτηση μεταξύ πολιτικών παραγόντων και ισχυρών οικονομικών συμφερόντων. Για το λόγο αυτό εκδόθηκε ανακοίνωση από την αρμόδια ανεξάρτητη αρχή για τις δημόσιες συμβάσεις, βάσει της οποίας η απευθείας ανάθεση είναι επιτρεπτή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.

Στον τομέα της πολυφωνίας των Μ.Μ.Ε. γίνεται προσπάθεια ενίσχυσης της αμεροληψίας και της αντικειμενικότητας των οργάνων της ανεξάρτητης αρχής (ΕΣΡ), εξυπηρετώντας τον πλουραλισμό, την ελεύθερη πρόσβαση στην ενημέρωση, την προστασία και την ίση αντιμετώπιση κάθε πολίτη. Ο νόμος 5005/2022, που αποσκοπεί στην ενίσχυση της διαφάνειας και της δημοσιότητας στον τύπο μέσω της θέσπισης δύο διαφορετικών μητρώων για τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, επιχειρεί την κάλυψη ασαφειών σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς των μέσων. Σύμφωνα με την Έκθεση του παρατηρητηρίου για την πολυφωνία στα Μ.Μ.Ε., στην Ελλάδα υφίσταται μέτριος κίνδυνος αναφορικά με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα στην ενημέρωση. Η σύσταση ειδικής επιτροπής δεοντολογίας, η οποία έχει αναλάβει να επιβλέπει τη συμμόρφωση των ηλεκτρονικών μέσων με τους δημοσιογραφικούς κανόνες ηθικής επαγγελματικής συμπεριφοράς, αναμένεται να φέρει κάποια αποτελέσματα, εκφράζονται παρά ταύτα ανησυχίες σχετικά με την παρεμβατικότητα και τα όρια ελέγχου της. Η τροποποίηση του άρθρου 191 ΠΚ σχετικά με τη διασπορά ψευδών ειδήσεων συμμορφώθηκε με τις συστάσεις της Έκθεσης για το κράτος δικαίου του 2022.

Παρά τις προσπάθειες βελτίωσης της ποιότητας της νομοθετικής διαδικασίας, εξακολουθούν να υφίστανται προκλήσεις. Η δημόσια διαβούλευση επί των νομοσχεδίων συνιστά προφανώς θετικό βήμα, οι παρατηρούμενες όμως καθυστερήσεις κατά τις διαδικασίες αυτές και η συμπερίληψη σε αυτά διατάξεων που αφορούν σε διαφορετικής φύσεως θέματα, προκαλούν έντονη ανησυχία. Οι ομάδες της κοινωνίας των πολιτών ψέγουν την τακτική ψήφησης νομοσχεδίων και την υποβολή τροπολογιών από την κυβέρνηση για ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα ζητημάτων, υποστηρίζοντας πως δημιουργείται σύγχυση στην κοινωνία και δεν επιτυγχάνεται η επιδιωκόμενη ασφάλεια δικαίου.

Ο ρόλος του Συνηγόρου του Πολίτη και της Επιτροπής των δικαιωμάτων του ανθρώπου εξακολουθεί να είναι κρίσιμος, καθώς λειτουργούν εγγυητικά και παράγουν έργο ετησίως, επιδιώκοντας τη συμμόρφωση των κρατικών οργάνων και την ενίσχυση της δράσης τους εντός ενός περιβάλλοντος ακεραιότητας, νομιμότητας και λογοδοσίας για τις πράξεις τους. Το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και στην προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας κάθε προσώπου έχει πληγεί τα τελευταία έτη, μετά τις πληροφορίες για παρακολούθηση μέσω κατασκοπευτικών λογισμικών, όπως το Predator και το Pegasus, πολιτικών, υψηλόβαθμων αξιωματούχων του στρατού ή δημοσιογράφων. Η χρήση αυτών των πρακτικών, που ουδεμία σχέση έχουν με τα δημοκρατικά και θεσμικά εχέγγυα που πρέπει να παρέχει κάθε κυβέρνηση, έχει προκαλέσει αντιδράσεις εκφραζόμενες από επιστήμονες, ανεξάρτητες αρχές και επαγγελματίες του δικαστικού κλάδου.

Οι εκκρεμείς αποφάσεις της Ελλάδας ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 2023 έφτασαν τις 28, διατηρώντας τον μέσο όρο εφαρμογής των αποφάσεων σε υψηλά επίπεδα (άνω των έξι ετών). Παρατηρείται ιδιαίτερα εχθρικό σκηνικό απέναντι σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στη χώρα, ιδίως όσων ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη μετανάστευση και τη διεθνή προστασία προσώπων των οποίων η ζωή και η σωματική ακεραιότητα απειλούνται. Οι έντονες μεταναστευτικές – προσφυγικές ροές προσώπων στην Ελλάδα, δοκιμάζουν τα δημοκρατικά και κοινωνικά της αντανάκλαστικά την τελευταία δεκαετία.

5.3.γ. Έκθεση του 2024 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το κράτος δικαίου και τη σχέση του με τη διαφθορά στην Ελλάδα¹⁴

Η Έκθεση της Επιτροπής για το έτος 2024 ακολουθεί το αντίστοιχο μοτίβο με αυτό των προηγούμενων ετών. Το 40% των πολιτών και των 48% κρίνουν ως ικανοποιητικό το επίπεδο ανεξαρτησίας των δικαστικών αρχών, επιβεβαιώνοντας μία εδραιωμένη πλέον αντίληψη. Η νομοθετική ρύθμιση σχετικά με την υποχρεωτική συμμετοχή των Ολομελειών των τριών Ανώτατων Δικαστηρίων της χώρας στις διαδικασίες διορισμού των προέδρων και των αντιπροέδρων τους, αποτέλεσε θετική πρωτοβουλία, η οποία ταυτίζεται με τις ευρωπαϊκές συστάσεις και επιταγές. Κομβικής σημασίας είναι και η διαδικασία αξιολόγησης των δικαστικών λειτουργών ανά δύο έτη, βάσει της οποίας μπορούν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την επίδοση των δικαστών και τη διαχείριση των υποθέσεων εκ μέρους τους. Έντονη ήταν η αντίδραση του Αρείου Πάγου στο ψήφισμα του Ευρωκοινοβουλίου για τη σχέση του κράτους δικαίου και του επιπέδου ελευθερίας των Μ.Μ.Ε. στη χώρα, ιδιαίτερα όσον αφορά στη συμβολή των δικαστικών στα επίπεδα ανεξαρτησίας.

Ως προς τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά, η δικαιοσύνη στη χώρα βελτιώνεται μέσω της ψηφιοποίησης και της διευκόλυνσης διενέργειας πράξεων μεταξύ των προσώπων που συμμετέχουν στις προπαρασκευαστικές πράξεις αλλά και κατά την κύρια διαδικασία. Η χρήση των τεχνολογιών της πληροφορικής και η ένταξη ολοένα και περισσότερων δικαστηρίων στο ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης δικαστικών υποθέσεων (Ο.Σ.Δ.Δ.Υ.), επιδιώκουν την κάλυψη κενών και ελλείψεων που συνεχίζουν να υφίστανται. Γίνεται προσπάθεια ενίσχυσης και υποστήριξης του έργου του γραφείου συλλογής και επεξεργασίας στατιστικών στοιχείων

¹⁴ Βλ. 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in Greece.

αναφορικά με τη δικαστική λειτουργία, παρά την ανεπάρκεια πόρων, υποδομών και προσωπικού.

Ο νέος δικαστικός χάρτης και οι μεταρρυθμίσεις που προωθούνται μέσω της εφαρμογής του, σε συνδυασμό με την αύξηση των προσλήψεων αστυνομικού προσωπικού στη δικαστική αστυνομία, αποβλέπει στην ενίσχυση του λειτουργικού ρόλου των θεσμών. Η καλύτερη κατανομή των υποθέσεων στα πρωτοβάθμια δικαστήρια για τις αστικές και ποινικές υποθέσεις με γνώμονα την επιτάχυνση των διαδικασιών μέσω της συγχώνευσης ειρηνοδικείων και πρωτοδικείων, έφερε στο προσκήνιο την ανάγκη για επιπλέον αλλαγές σε οργανωτικό και νομοθετικό επίπεδο. Παρατηρήθηκαν κατά το ίδιο έτος σημαντικές καθυστερήσεις κατά τις διαδικασίες ενώπιον του ΣτΕ και των πολιτικών δικαστηρίων, με επιδείνωση του χρόνου εκδίκασης των υποθέσεων που διαχειρίστηκαν τα δικαστήρια αυτά. Για την αποφόρτιση των δικαστηρίων, τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν χρονοβόρες διαδικασίες, υιοθετήθηκαν μέτρα που περιλαμβάνουν τη μεταφορά συγκεκριμένων κατηγοριών εκουσίας δικαιοδοσίας στους δικηγόρους (π.χ. ένορκες βεβαιώσεις προσημειώσεις υποθήκης κ.ά.). Αντίστοιχα, η επιτάχυνση εκδίκασης υποθέσεων στο ΣτΕ περιόρισε αρκετά τον φόρτο που το Ανώτατο Δικαστήριο αντιμετωπίζει.

Ο εντοπισμός περιπτώσεων διαφθοράς και απάτης ανήκει στην αρμοδιότητα της Γενικής Διεύθυνσης του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος. Ελεγκτικά σώματα, όπως η Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων της ΑΑΔΕ και η Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας, αναλαμβάνουν τη διερεύνηση εγκλημάτων σχετικών με τη διαφθορά με στόχο τον περιορισμό του φαινομένου. Η διαφθορά στο δημόσιο τομέα κινείται σε υψηλά επίπεδα και όπως επισημαίνεται στο Ειδικό Ευρωβαρόμετρο του 2024 το ποσοστό των ερωτώμενων που θεωρεί τη διαφθορά ευρέως διαδεδομένη φτάνει στο 98%, επισημαίνοντας την αδυναμία των αρχών να επιβάλουν ουσιαστικές κυρώσεις ή ακόμη και να ασκήσουν διώξεις στις περιπτώσεις που εμπλέκονται πρόσωπα που τελούν τα σχετικά αδικήματα.

Η προσπάθεια επικαιροποίησης και βελτίωσης του εθνικού στρατηγικού σχεδίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς περιλαμβάνει νέες πρωτοβουλίες, όπως τον εκσυγχρονισμό των κωδίκων ηθικής και δεοντολογίας που αφορούν συγκεκριμένα εκτελεστικά καθήκοντα και την ψηφιοποίηση σημαντικού αριθμού διοικητικών διαδικασιών, ώστε να αποφεύγεται η εμφάνιση φαινομένων αλληλεξάρτησης και διαπλοκής μεταξύ εργαζομένων στο δημόσιο τομέα και τον διοικούμενων. Στο πλαίσιο αυτό συνεχίστηκαν οι διεργασίες για τη δημιουργία ενός πλήρους και συγκεκριμένου κώδικα ηθικής και δεοντολογίας, ανάλογα με τη σχέση κάποιου προσώπου

με το δημόσιο τομέα, όπως του κώδικα για τους αστυνομικούς ή τους συμβούλους πολιτικών προσώπων. Το ιστορικό επιδόσεων αναφορικά με ασκηθείσες διώξεις και τελεσίδικες αποφάσεις που αφορούν σε υποθέσεις διαφθοράς, αποτελεί ένα επιπλέον θετικό βήμα στην προσπάθεια καλύτερης αποτύπωσης των δεδομένων. Δεν παύουν να επισημαίνονται δυσχέρειες ως προς τη διερεύνηση οικονομικών εγκλημάτων και τη διεξαγωγή αποδείξεων, ώστε να καταστεί κατά το δυνατόν αποδοτική η διαδικασία ανίχνευσης φαινομένων σε κάθε έκφανση του δημόσιου βίου.

Οι συστάσεις του ΟΟΣΑ σχετικά με την ανάγκη εφαρμογής μεταρρυθμίσεων στο νομοθετικό πλαίσιο για τη δωροδοκία αλλοδαπών κατά βάση δημόσιων λειτουργών, ελήφθησαν υπόψη από την Ελλάδα, μέσω της τροποποίησης του Ποινικού Κώδικα, στον οποίο πλέον υπάρχει ρύθμιση για την ποινική ευθύνη νομικών προσώπων που αφορά σε αδικήματα διαφθοράς και δωροδοκίας, πέραν της ήδη υπάρχουσας ευθύνης των φυσικών προσώπων. Γενικότερα, η τροποποίηση βασικών νομοθετικών κειμένων της χώρας επιδιώκει την επιβολή βαρύτερων κυρώσεων στους παραβάτες και επεκτείνει την αρμοδιότητα του Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος, δίνοντάς του τη δυνατότητα να κινεί απευθείας την ποινική διαδικασία, ρύθμιση η οποία συνάδει με το πνεύμα της αποφυγής καθυστερήσεων.

Ο ρόλος της ΕΑΔ παραμένει καίριος, καθώς λαμβάνει καταγγελίες για κάθε υπόθεση που ενδεχομένως σχετίζεται με τη διαφθορά και τη μη χρηστή διοίκηση. Εντείνονται οι προσπάθειες καλύτερου ελέγχου των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης κάθε προσώπου που ασκεί δημόσια εξουσία, ώστε κάθε σχετική διαδικασία να καλύπτεται από διαφάνεια και να πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις. Η θέση σε λειτουργία του μητρώου δώρων προς υψηλόβαθμους αξιωματούχους κρίνεται απαραίτητο να ενισχυθεί, ώστε να γνωστοποιείται στο κοινό κάθε πιθανό ωφέλημα που λαμβάνουν. Απόδειξη συμμόρφωσης της χώρας προς τις ευρωπαϊκές επιταγές, αποτέλεσε η διενέργεια καλύτερων και ποιοτικότερων ελέγχων από την αρμόδια Επιτροπή, η οποία διαπίστωσε σε κάποιες περιπτώσεις τρωτά σημεία στο πλαίσιο της χρηματοδότησης των πολιτικών κομμάτων. Έχει επικρατήσει η αντίληψη στον επιχειρηματικό κόσμο για τα ισχυρά θεμέλια της διαφθοράς στις δημόσιες συμβάσεις, η οποία κρίνεται πως τους στερεί το δικαίωμα συμμετοχής σε δημόσιους διαγωνισμούς λόγω της συμμετοχής σε αυτούς συγκεκριμένων και συχνά επαναλαμβανόμενων οικονομικών παραγόντων. Η Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ. τονίζει την ύπαρξη ευνοϊκού κλίματος παράβασης των νομοθετικών επιταγών σε κρίσιμους τομείς, όπως την υγεία, την τοπική αυτοδιοίκηση και την πολιτική προστασία.

Στον τομέα της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης, η ανεξαρτησία του ΕΣΡ συνεχίζει να αμφισβητείται, συνθήκη που επιδεινώνεται λόγω της περιορισμένης οικονομικής ενίσχυσης και της διαδικασίας διορισμών νέων μελών που θα συνδράμουν στο έργο της Αρχής. Η εφαρμογή ενός νέου συστήματος επιλογής και διορισμού ανώτατων διοικητικών στελεχών στο δημόσιο τομέα, με τη θέση σε ισχύ του νόμου 5062/2023, ορίζει πλέον το καινούργιο πλαίσιο που ισχύει και για τα στελέχη των δημόσιων Μ.Μ.Ε., των οποίων η αποδοτικότητα και τα πεπραγμένα υφίστανται έλεγχο και από τον αρμόδιο υπουργό. Η διεύρυνση του πλαισίου προστασίας των δημοσιογράφων μέσα από την αποποινικοποίηση της απλής δυσφήμισης, θα συντελέσει στην ενίσχυση της ελευθερίας δράσης και έκφρασής τους, δεδομένου ότι δεν θα υπόκεινται σε λογοκρισία για κάθε πράξη και άποψή τους. Ζητήματα ασφάλειας των δημοσιογράφων εξακολουθούν να υφίστανται, παρά την πρόβλεψη σχετικών διασφαλίσεων. Η συνεργασία δημόσιων φορέων, δημοσιογράφων, ειδικών ομάδων επιστημόνων και εκπροσώπων της κυβέρνησης στο πλαίσιο της καταγραφής χρόνιων παθογενειών αποτελεί θετική πρωτοβουλία και αναμένεται να αποφέρει θετικά αποτελέσματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κρίσης που βιώνει ο δημοσιογραφικός κλάδος αποτελεί η δολοφονία του δημοσιογράφου Γ. Καραϊβάζ, η οποία ανέδειξε την ανάγκη λήψης μέτρων για την παροχή κρατικών εγγυήσεων αναφορικά με την ασφάλεια των δημοσιογράφων και τη σχέση οικονομικής και οργανωμένης εγκληματικότητας.

Στο τελευταίο μέρος της Έκθεσης της Επιτροπής, το οποίο αφορά σε λοιπά θεσμικά θέματα και μηχανισμούς ελέγχου, παρατηρείται στασιμότητα στο επίπεδο της θέσπισης διατάξεων, μέσω σειράς νομοσχεδίων και τροπολογιών που επιχειρούν να ρυθμίσουν ένα ευρύτατο φάσμα καίριων ζητημάτων. Η δημόσια διαβούλευση, η οποία λαμβάνει χώρα με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πλευρών, οδηγεί ενίοτε σε τροποποιήσεις των νομοθετικών προτάσεων, παρατηρείται ωστόσο αδυναμία ουσιαστικής εκτίμησης των αποτελεσμάτων της διαβούλευσης. Επιχειρείται η βελτίωση πρόσβασης στη νομοθεσία και η κωδικοποίησή της, διασφαλίζοντας στα νομικά και φυσικά πρόσωπα την ευκολότερη και αμεσότερη πρόσβαση στα πάσης φύσεως νομοθετήματα.

Οι Ανεξάρτητες Αρχές και η εκπλήρωση του ουσιαστικού σκοπού τους κλυδωνίζονται λόγω της έλλειψης ανθρώπινου δυναμικού και οικονομικών πόρων που αντιμετωπίζουν. Ο Συνήγορος του Πολίτη συνεχίζει να επιτελεί το έργο του στην προσπάθεια άσκησης ελέγχου και διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας και τέλεσης πειθαρχικών παραπτωμάτων από πρόσωπα, στο πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων τους και τήρησης των συστάσεων που έχουν προηγηθεί στο πλαίσιο της προάσπισης βασικών και βαρύνουσας σημασίας αρχών κάθε

πολιτισμένοι, δημοκρατικού κράτους. Οι εκκρεμείς αποφάσεις του ΕΔΔΑ το έτος 2024 έφτασαν τις είκοσι εννέα, ακολουθώντας τη σταθερή πορεία των τελευταίων ετών. Το συχνά τιθέμενο σε δημόσιο διάλογο ζήτημα του καθεστώτος ασυλίας των κυβερνητικών αξιωματούχων, προκάλεσε τη δυσφορία και την ανησυχία πολλών κοινωνικών φορέων και επαγγελματικών κλάδων.

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν, τα χρόνια που ακολούθησαν την έντονη οικονομική και μεταναστευτική κρίση, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα είναι πολυεπίπεδες. Αφορούν την εγγραφή τους σε ειδικά μητρώα, αλλά και την οικονομική ενίσχυσή τους από το κράτος. Η αποτελεσματικότητα της εγγραφής οργανώσεων σε ειδικά μητρώα, όπως αυτό του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου θα κριθεί σε βάθος χρόνου, λόγω της διαμόρφωσης της τρέχουσας κατάστασης, ως αποτελέσματος της συνεχούς ροής προσφύγων και μεταναστών. Καθίσταται λοιπόν σαφές πως η χώρα αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις σε επίπεδο σεβασμού δικαιωμάτων, παροχής κρατικής στήριξης και συνδρομής σε διάφορες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, των οποίων τα αιτήματα για δικαιοσύνη και ίση αντιμετώπιση δεν ικανοποιούνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ:

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η ιδιαίτερη βαρύτητα που δίνεται από τα κράτη διεθνώς στην καταπολέμηση των εστιών διαφθοράς στο σύνολο της δημόσιας διοίκησης, των κρατικών οργάνων και των ασκούντων δημόσια εξουσία, εκφράζεται, όπως γίνεται εμφανές από τις Εκθέσεις που προηγήθηκαν, μέσα από τις ενέργειές τους, στο πλαίσιο εφαρμογής συγκεκριμένης πολιτικής και στρατηγικής, άμεσα συναρτώμενης με τις ισχύουσες συνθήκες. Αξίζει παρ' όλα αυτά να αναρωτηθούμε, εάν οι κινήσεις και τα μέτρα που λαμβάνονται, αποδεικνύουν την προθυμία των κρατών διεθνώς να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα φαινόμενα διαφθοράς.

Μελετώντας τα αποτελέσματα των Εκθέσεων της Επιτροπής διαχρονικά, παρατηρούμε τη σταθερή πορεία των τριών χωρών τα τελευταία έτη, παρά τις διορθωτικές και βελτιωτικές ενέργειες που λαμβάνουν χώρα. Επίσης, ενδιαφέρον προκαλεί η ανάπτυξη του φαινομένου σε κάθε συνθήκη και τόπο, επιβεβαιώνοντας και εν τοις πράγμασι την ικανότητα προσαρμογής του και την έκφρασή του με πολλές πιθανές μορφές. Συγκεκριμένα στην περίπτωση της Ελλάδας, αναδεικνύονται τα ισχυρά ερείσματα του πελατειακού κράτους στη χώρα και η διαφανόμενη απροθυμία των ελληνικών κυβερνήσεων να συμβάλλουν στη βελτίωση της ισχύουσας κάθε φοράς κατάστασης, να μιμηθούν και να υιοθετήσουν πρακτικές που εφαρμόζονται σε αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, λαμβάνοντας εν τέλει επιδερμικά και αποσπασματικά μέτρα, χωρίς την αναμενόμενη και επιδιωκόμενη μακροπρόθεσμη ωφέλεια. Ο έλεγχος της διαφθοράς δεν είναι προτεραιότητα για πολλές κυβερνήσεις, ενώ συχνά γίνεται εργαλείο πολιτικής αντιπαράθεσης αντί για υλοποίηση ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων.

Παρά τις θετικές εξελίξεις, τα προβλήματα διαφθοράς επιμένουν και απαιτούν στοχευμένες πολιτικές για την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους. Οι κοινωνικοί, οικονομικοί και ηθικοί συσχετισμοί, εντείνουν την κρίση του σύγχρονου κράτους, ως χώρου ανάπτυξης της νόμιμης, αλλά και της παράνομης οικονομικής δραστηριότητας. Η στροφή της ποινικής δικαιοσύνης και της αντεγκληματικής πολιτικής και το «πέραςμα» από τις εξαγγελίες και τις δεσμεύσεις, στα έργα και τις πράξεις, θα επιτύχει την ουσιαστική προστασία της κοινωνίας από τον ισχυρό-εγκληματία. Στα παραπάνω θα μπορούσε να συμβάλλει η ανάλυση της εγκληματολογικής πραγματικότητας, η οποία θα οδηγήσει στη μεταστροφή της ποινικής σκέψης αναφορικά με τα εγκλήματα που αφορούν στη διαφθορά. Πρωτοβουλίες σχετικές με την ενίσχυση του νομικού πλαισίου με αυστηρότερες κυρώσεις για αδικήματα διαφθοράς και υιοθέτηση διατάξεων που περιορίζουν τη δυνατότητα πολιτικών παρεμβάσεων στη δικαιοσύνη

θα συντελέσουν αδιαμφισβήτητα στην αναχαίτιση των επί δεκαετίες εδραιωμένων φαινομένων.

Στην εποχή της ολοένα αυξανόμενης χρήσης της τεχνητής νοημοσύνης και της τεχνολογικής ακμής, είναι αναγκαία η ενίσχυση της καινοτομίας, ώστε οι διαδικασίες ενώπιον των διοικητικών και δικαστικών αρχών να καταστούν ταχύτερες και να παρεμβάλλεται όσο το δυνατόν λιγότερο ο ανθρώπινος παράγοντας. Αποδεικνύεται ιδιαίτερα δυσχερής η προσαρμογή στα νέα δεδομένα, τα οποία επιτάσσουν τη βελτίωση των υποδομών και των συνθηκών εργασίας των κρατικών και δημόσιων οργάνων σε κάθε κράτος, μέσω της ανάληψης σχετικών κυβερνητικών μέτρων. Μέσω της εφαρμογής προηγμένων συστημάτων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-government) για τη μείωση της γραφειοκρατίας και των κινδύνων διαφθοράς σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο θα ενισχυθεί η διαφάνεια και η αμεροληψία που είναι αναγκαίο να διέπουν τη λειτουργία του δημόσιου τομέα.

Η ακεραιότητα των οργάνων των ανεξάρτητων αρχών και των αρχών καταπολέμησης διαφθοράς και η παροχή των αναγκαίων πόρων, δέον να διασφαλιστεί από κάθε κράτος μεμονωμένα, αλλά και από τους διεθνείς ελεγκτικούς μηχανισμούς. Το σαφές πλαίσιο επαγγελματικής ηθικής και συμπεριφοράς και η υιοθέτηση κανόνων δεοντολογίας είναι επιτακτικό να καθορίζονται, σε κάθε περίπτωση με ενάργεια και η εφαρμογή τους να ελέγχεται από ειδικά όργανα και επιτροπές, ώστε να αντιμετωπίζονται άμεσα οι αυθαιρεσίες και οι καταχρηστικές συμπεριφορές. Παράλληλα, η καθιέρωση αυστηρών ελέγχων στις δικαστικές και αστυνομικές αρχές, ώστε να αποτραπούν φαινόμενα θεσμικής διαφθοράς και η συστηματική αξιολόγηση των πεπραγμένων τους θα επιτευχθεί μέσω της ενίσχυσης του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών σε κράτη με αδύναμα ή ασταθή πολιτικά συστήματα.

Η εκτεταμένη διαπλοκή θα περιοριστεί σημαντικά, εφόσον θεσπιστούν νόμοι και κανονισμοί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, οι οποίοι θα ρυθμίζουν ένα ευρύτατο φάσμα περιπτώσεων διαφθοράς και δεν θα εστιάζουν αποκλειστικά στη δωροδοκία, ως κύρια μορφή της. Η νομοθετική λειτουργία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, παρακωλύεται όμως σε πολλές περιπτώσεις λόγω των κυβερνητικών και πολιτικών παρεμβάσεων στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία. Οι τομείς της δικαιοσύνης και της αστυνομίας, που καλούνται να διαχειριστούν και να λάβουν αποφάσεις σχετικά με την πορεία περιπτώσεων διαφθοράς με έντονη ανάμιξη προσώπων που κατέχουν οικονομική, κοινωνική και πολιτική δύναμη, πρέπει να ενισχυθούν μέσω της υιοθέτησης ενός ορθά διαμορφωμένου και εξατομικευμένου για κάθε κράτος στρατηγικού σχεδίου. Η ενίσχυση του πλαισίου επίτευξης της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργιών οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα κάθε κράτους, είτε ανήκει στα ιδιαίτερα διεφθαρμένα (π.χ. Βουλγαρία, Ουγγαρία), είτε στα λιγότερο

επηρεαζόμενα από το φαινόμενο (όπως η Δανία). Η κατάρτιση, η κάλυψη ελλείψεων μέσω προσλήψεων εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού σε συγκεκριμένα πεδία και η χρηματοδότηση του δικαστικού κλάδου, κρίνονται αναγκαίες. Τα όργανα επιβολής του νόμου, των οποίων οι εκτελεστικές και διοικητικές αρμοδιότητες είναι διευρυμένες, λόγω της άμεσης σχέσης και επαφής με τον πολίτη, ευνοεί πρακτικές διευκόλυνσης και υποστήριξης προς τα πρόσωπα που χρησιμοποιούν την ισχύ τους και δύνανται να επηρεάζουν την κρίση και την αντιμετώπιση υπόπτων από το σύστημα καταστολής. Αντίθετα, τα δικαιώματα προσώπων που ανήκουν στα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα έρχονται συχνά αντιμέτωπα με συμπεριφορές διακρίσεων, οι οποίες πλήττουν θεμελιώδη δικαιώματά τους. Ειδικά επιμορφωτικά προγράμματα σχετικά με τους κινδύνους που επιφέρει η ανάπτυξη της διαφθοράς σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς χώρους, σε συνεργασία με αντίστοιχους θεσμούς της αλλοδαπής, θα ευνοήσουν την καλλιέργεια κουλτούρας νομιμότητας, ακεραιότητας και διαφάνειας. Τα εγκλήματα διαφθοράς εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται ως εγκλήματα των ελίτ. Αδιαμφισβήτητα η δημιουργία ή η ενίσχυση, σε όποιες περιπτώσεις κρίνεται απαραίτητο, ενός ισχυρού θεσμικού και οργανωσιακού πλαισίου και η σύμπτωση με διεθνή πρότυπα ελέγχου μέσω ενός στέρεου συστήματος λογοδοσίας θα συμβάλλουν στη χάραξη κοινή πολιτικής και στρατηγικής για την αντιμετώπιση της διαφθοράς σε ευαίσθητους τομείς όπως η δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτό, η ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ εθνικών και διεθνών δικαστικών λειτουργιών μέσω προγραμμάτων ανταλλαγής εμπειριών και τεχνογνωσίας θα φέρει θετικά αποτελέσματα.

Οι διεθνώς και ευρωπαϊκώς εφαρμοσθείσες πρακτικές αποτελούν οδηγό και δίνουν κατευθυντήριες γραμμές σε χώρες με έντονη κρατική-κυβερνητική παρεμβατικότητα. Η προστασία καταγγελλόντων, των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, πρέπει να θεσπιστεί σε κάθε χώρα, καθώς θεωρείται αδιανόητο να επιτρέπεται η αποσιώπηση εγκλημάτων, λόγω του εύλογου φόβου για τη ζωή και την ασφάλεια των προσώπων αυτών, στο πλαίσιο της ευρέως χρησιμοποιούμενης τακτικής των αντιποίνων.

Συνοψίζοντας, όλα τα παραπάνω υπαγορεύουν την άμεση ανάληψη πρωτοβουλιών από κάθε κράτος, ως μέρους της διεθνούς κοινότητας, ώστε το πρόβλημα να αντιμετωπιστεί εκ θεμελίων. Τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα θα επέλθουν στο πλαίσιο κρατικών, διαρθρωτικών, μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μεταρρυθμίσεων, συντελώντας ουσιαστικά στον περιορισμό εμφάνισης εγκλημάτων διαφθοράς. Τα παραπάνω συνηγορούν στην ορθά, κατά την άποψη της γράφουσας, εδραιωμένη αντίληψη σχετικά με το φαινόμενο της διαφθοράς, που ως «Λερναία Ύδρα» εξακολουθεί να μεταλλάσσεται, πλήττοντας καίριες λειτουργίες κάθε

κοινωνίας. Εντούτοις, ο προβληματισμός παραμένει. Οι όποιες τροποποιήσεις και βελτιώσεις μπορούν εν τέλει να φέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα στις σύγχρονες κοινωνίες ή λειτουργούν ως ημίμετρα; Πόσο εφικτή είναι η ουσιαστική αλλαγή νοοτροπίας τόσο σε αναπτυγμένα κράτη, όσο και σε αυτά που βιώνουν συχνότερες και εντονότερες κρίσεις; Δεδομένου του ότι τόσο οι ανεξάρτητες αρχές όσο και οι ελεγκτικές υπηρεσίες σε εθνικό επίπεδο, αλλά και οι διεθνείς και ευρωπαϊκοί φορείς και μηχανισμοί είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τα κράτη, τις κυβερνήσεις και την πολιτική που αυτές χαράσσουν και υιοθετούν, ο «φαύλος κύκλος» της διαφθοράς θα συνεχίζει να υφίσταται προκαλώντας ανυπολόγιστη ζημία στην έννοια του κράτους δικαίου και στη λειτουργία των θεσμών, όπως άλλωστε αποδεικνύει η τρέχουσα κοινωνικοπολιτική κατάσταση στη χώρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές

Chambliss, W., (1988). *On the take. From petty Crooks to presidents*, 2η έκδοση, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.

Chambliss, W., (2004). On the symbiosis between criminal law and criminal behavior, *Criminology*, Volume 42.

Chêne, M., (2014). *The impact of corruption on growth and inequality*, Transparency International, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/helpdesk/Impact_of_corruption_on_growth_and_inequality_2014.pdf

Della Porta, D. & Vanucci, A. (2012). *The hidden Order of Corruption.*, United Kingdom: Ashgate, 2-3, 5-6, 11-12.

Diamant, E., & Tosato, G., (2017). Causes and Effects of Corruption: What has Past Decade's Empirical Research Taught us? A Survey, *Journal of Economic Surveys*, 32(2), DOI:10.1111/joes.12198.

Drapalova, E., Mungiu-Pippidi, A., Palifka, B. J. & Vrushni, J., (2019). *Corruption and the crisis of democracy: The link between corruption and the weakening of democratic institutions*, Transparency International, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep20482.pdf?refreqid=fastly-default%3A1c6704f496d5fbc9eb19b8a182080fbb&ab_segments=&initiator=&acceptTC=1

European Comission, (2022). *2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria*, ανακτήθηκε στις 04/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/6f13a57d-1780-4b2e-bc6d-54da44cfd54_en?filename=10_1_193975_coun_chap_bulgaria_en.pdf

European Comission, (2022). *2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Denmark*, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από:

https://commission.europa.eu/document/download/38604de7-d53f-4229-8276-ec3dc14cfc15_en?filename=14_1_193981_coun_chap_denmark_en.pdf&prefLang=el

European Commission, (2022). *2022 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Greece*, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/d8b54bd4-dbb3-413c-b80f-5cd0a2bd2734_en?filename=21_1_194014_coun_chap_greece_en.pdf&prefLang=el

European Commission, (2023). *2023 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria*, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/024961fd-ea86-4cbf-bf5f-5478bae406a3_en?filename=10_1_52568_coun_chap_bulgaria_en.pdf

European Commission, (2023). *2023 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Denmark*, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/b21dc0af-76ed-409b-8f47-30e9d912beec_en?filename=14_1_52571_coun_chap_denmark_en.pdf

European Commission, (2023). *Danish contribution to the 2023 Rule of Law Report*, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/7cba964f-aac5-4823-a728-991198bd1eb0_en?filename=71_1_52862_input_mem_denmark_en.pdf, ανακτήθηκε στις 30/10/2024.

European Commission, (2024). *2024 Rule of Law Report - Country Chapter Denmark*, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/8bca781c-7d71-41de-b88d-16fdcd9e7bbe_en?filename=14_1_58058_coun_chap_denmark_en.pdf&prefLang=el

European Commission, (2024). *The 2024 EU Justice Scoreboard*, Publications Office of the European Union, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/84aa3726-82d7-4401-98c1-fee04a7d2dd6_en?filename=2024%20EU%20Justice%20Scoreboard.pdf&prefLang=el

European Commission, (2024). *2024 Rule of Law Report - Country Chapter on the rule of law situation in Bulgaria*, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/fd6bb85d-4aaa-4c79-88a2-8709edfb2002_en?filename=10_1_58051_coun_chap_bulgaria_en.pdf

European Commission, (2024). *2024 Rule of Law Report Country Chapter on the rule of law situation in Greece*, ανακτήθηκε στις 07/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/6741f4b2-6a10-44ba-b40c-97a5a38e6827_en?filename=21_1_58062_coun_chap_greece_en.pdf

European Commision, (2025). ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/what-rule-law_el

Ganchev, G. T., Tsenkov, V. & Paskaleva, M., (2024). Corruption in Bulgaria: Context, Factors and International Comparison. *Economic Thought journal*. 68 (6). DOI: 10.56497/etj2368601

International Monetary Fund, (2019). *Fiscal Monitor: Curbing Corruption*, ανακτήθηκε στις 06/11/2024 από: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/03/18/fiscal-monitor-april-2019#Chapter%202>.

McCarthy, L., (2014). Has globalization made corruption worse?, ανακτήθηκε στις 06/02/2025 από: <https://www.weforum.org/stories/2014/10/globalization-anti-corruption-world-bank/>

Myint, U., (2020). Corruption: causes, consequences and cures, *Asia-Pacific Development Journal*, 7(2), ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://www.unescap.org/sites/default/files/apdj-7-2-2-Myint.pdf>.

OECD, *Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*, (1997). ανακτήθηκε στις 06/11/2024 από: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2011/03/convention-on-combating-bribery-of-foreign-public-officials-in-international-business-transactions_037f7856/2bfa620e-en.pdf/_jcr_content/renditions/original./2bfa620e-en.pdf.

OECD, (2024). *Anti-Corruption and Integrity Outlook 2024 – Country Notes: Denmark*, ανακτήθηκε στις 30/10/2024 από: https://www.oecd.org/en/publications/anti-corruption-and-integrity-outlook-2024-country-notes_684a5510-en/denmark_84a628ae-en.html.

Pech, L., (2009). *The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union*, *Jean Monnet Working Paper*, 04/09, New York University School of Law, ανακτήθηκε στις 04/12/2024 από: <https://jeanmonnetprogram.org/wp-content/uploads/2014/12/090401.pdf>

Pech, L. & Kochenov, D., (2019). *Strengthening the Rule of Law within the European Union: Diagnoses, recommendations, and what to avoid*, RECONNECT, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: <https://reconnect-europe.eu/wp-content/uploads/2019/06/RECONNECT-policy-brief-Pech-Kochenov-2019June-publish.pdf>

Tanzi, V., (1998). *Corruption around the world: Causes, consequences, scope and cures*, International Monetary Fund, ανακτήθηκε στις 26/11/2024 από: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>

Trading economics, (2024). *Denmark GDP Growth Rate*, ανακτήθηκε στις 03/02/2025 από: <https://tradingeconomics.com/denmark/gdp-growth>

Transparency International, (2024). *What is corruption?*, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>

Transparency International, (2025). *Denmark – Country profile*, ανακτήθηκε στις 3/02/2025 από: <https://knowledgehub.transparency.org/country/denmark>

United Nations, (2004). *United Nations Convention Against Corruption*, New York ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf

Weis, V. V., (2017). *Criminal Selectivity in the United States: A History Plagued by Class & Race Bias*, Volume 10, Issue 2, *DePaul Journal for social justice*, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://via.library.depaul.edu/jsj/vol10/iss2/4>

Williams, H., (2002). *Core factors of police corruption across the world*, United Nations Office on Drugs and Crime, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: https://www.unodc.org/pdf/crime/publications/core_factors.pdf

World Justice Project, (2023). Bulgaria Ranks 59th out of 142 in Rule of Law Index, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/Bulgaria_2.pdf

World Justice Project, (2023). Rule of law index, ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Bulgaria>

World Justice Project, (2025). ανακτήθηκε στις 06/12/2024 από: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>

Ελληνόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές

Αιτιολογική έκθεση ν. 4622/2019, ανακτήθηκε στις 08/12/2024 από: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/11055576.pdf>

Ακρίβου, Σ., (2020). *Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας*, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: <https://www.crimetimes.gr>

Απολογιστική Έκθεση της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων Σωμάτων Ασφαλείας, (2023). ανακτήθηκε στις 3/12/2024 από: <https://www.minocp.gov.gr/file/2024/06/%CE%95%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-2023.pdf>

Απόφαση-πλαίσιο υπ' αριθμ. 2003/568/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανακτήθηκε στις 3/12/2024 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003F0568>

Βασιλαντωνοπούλου, Β., (2014). *Λευκά Κολάρα & Οικονομικό Έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας / Δίκαιο & Οικονομία.

Βιδάλη, Σ., (2007). *Έλεγχος του εγκλήματος και δημόσια αστυνομία*, Τόμος Α', Εκδόσεις Σάκκουλα.

Βιδάλη, Σ., (2013). *Εισαγωγή στην εγκληματολογία*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ., (2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ., & Κουλούρης, Ν., (2012). *Αποκλίνουσα συμπεριφορά & ποινικό φαινόμενο*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Βουγιατζή, Β.-Μ., Δεληπάλλα, Σ., & Παπαπανάγος, Χ., (2022). Η παραοικονομία στην Ελλάδα. 1980-2020, Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://transparency.gr/wp-content/uploads/2023/02/H-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1.pdf>

Γασπαρινάτου, Μ., (2019). Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους, *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Ε.Α.Π.

Γιαρένη, Ι., (2005). Η διαφθορά ως πολυδιάστατο φαινόμενο της σύγχρονης κοινωνίας, 46^Α, *Ελληνική Δικαιοσύνη*.

Δημήτραινας, Γ., (2016). Εκβίαση και δωροδοκία δικαστή: η δογματική της συνάντησης δύο εγκλημάτων επικοινωνιακής σχέσης, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/2016.

Δημόπουλος, Χ., (2005). *Η διαφθορά*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δουλαρίδης, Ν., (2020). *Διαφθορά-απάτη*, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, ΚΣΤ' Εκπαιδευτική σειρά - Β' Ειδική φάση σπουδών, ανακτήθηκε στις 05/12/2024 από: https://eclass.ekdd.gr/esdda/modules/document/file.php/KST_BEID_PDYY129/%CE%94%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CF%81%CE%B7%CF%82%20%CE%9D.%20-%20%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%B7%201%CE%BF%CF%85%20%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82.pdf

Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής, (2024). Έκθεση του 2024 για το κράτος δικαίου, Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, https://commission.europa.eu/document/download/6741f4b2-6a10-44ba-b40c-97a5a38e6827_el?filename=22_1_58062_coun_chap_greece_el_1.pdf

Εθνική Αρχή Διαφάνειας, (2025). ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://aead.gr/nta/apostoli-kai-armodiotites>

Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου, (2015). Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο εφαρμογής του ν. 4046/2012 και άλλες διατάξεις, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/m-oikplai-eis.pdf>

Ετήσια Έκθεση Απολογισμού της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας για το 2023, ανακτήθηκε στις 07/12/2024 από: <https://aead.gr/images/essays/2023-ekthesi-apologismou.pdf>

Ετήσια Έκθεση Ε.ΜΗ.ΔΙ.ΠΑ. του Συνηγόρου του Πολίτη, (2022). ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2023/10/171023-EMIDHPA-EKTHESH-WEB.pdf>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2022). Έκθεση του 2022 για το κράτος δικαίου. Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, ανακτήθηκε στις 07/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/d8b54bd4-dbb3-413c-b80f-5cd0a2bd2734_el?filename=22_1_194014_coun_chap_greece_el.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2023). Έκθεση του 2023 για το κράτος δικαίου. Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα, ανακτήθηκε στις 07/12/2024 από: https://commission.europa.eu/document/download/10bc40c8-b6f5-4ad4-8bde-b2ee4df33680_el?filename=22_1_52575_coun_chap_greece_el.pdf

Ζάχου, Χ., (2023). Βασικές δεοντολογικές αρχές που διέπουν το δικαστικό λειτουργήμα, ανακτήθηκε στις 29/11/2024 από: https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/2023/seminars/03/deontologia/zachou_2023.pdf

Καϊάφα – Γκμπάντι, Μ., (2010). Ποινική καταστολή της διαφθοράς στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, *Ποινικά Χρονικά*, 1/2010.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., (επιστημονική επιμέλεια), (2014). *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στο Δημόσιο Τομέα. Τόμος 1. Αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., (2015). *Ποινική νομοθεσία και ενωσιακές επιταγές – Η εθνική ενσωμάτωση της ενωσιακής νομοθεσίας στο παράδειγμα της αντιμετώπισης της διαφθοράς*, Εισήγηση σε συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, ανακτήθηκε στις 2/12/2024 από: <http://crime-in-crisis.com>

Κοινή ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, (2023). ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0012>

Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χρ., (2019). Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαραλάμπους, *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Εκδόσεις ΕΑΠ.

Κουλούρης, Ν., (2019). Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος, στο: Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαραλάμπους, *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Ε.Α.Π.

Κουράκης, Ν., (2011). *Καταπολεμώντας τη διαφθορά στην Ελλάδα*, <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr/index77a2.html?pgtp=1&aid=1310979247>

Κουράκης, Ν., (2023). *Κοινωνική δικαιοσύνη και αντεγκληματική πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κουτσούκης, Κ. & Σκλιας, Π., (2005). *Διαφθορά και Σκάνδαλα στη Δημόσια Διοίκηση και την Πολιτική*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Λάζος, Γ., (2005). *Διαφθορά και αντιδιαφθορά*, Νομική Βιβλιοθήκη.

Μανιτάκης, Α., (1994). *Κράτος δικαίου & δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*, Τόμος 1, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Μαντζούφας, Π., (2018). *Καλή νομοθέτηση και κράτος δικαίου. Πολυνομία, κακονομία και μη εφαρμογή των νόμων*. Εκδόσεις Ευρασία.

Μαργαρίτης, Μ. & Μαργαρίτη Α., (2020). *Ποινικός Κώδικας. Ερμηνεία – εφαρμογή*. Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα.

Μουζάκης, Δ., (2024). *Διεθνής ποινική δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστικών και εισαγγελικών αρχών επί εγκλημάτων δωροληψίας και δωροδοκίας αλλοδαπού δημόσιου υπαλλήλου*, Εισήγηση στην Εθνική Σχολή Δικαστών, ανακτήθηκε στις 2/12/2024 από: https://www.esdi.gr/wp-content/uploads/2024/09/mouzakis_2024.pdf

Μπιτζιλέκης, Ν., (2009). *Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα, Ποινικά Χρονικά*, 2/2009.

Ντέτεφ, Α., (2025). *Βουλγαρία: Επτά εκλογές, τρία κόμματα, μια κυβέρνηση*, ανακτήθηκε στις 05/02/2025 από: <https://www.dw.com>

Ντόκα, Α., (2020). *Η «πολιτικοποίηση» της δικαιοσύνης στην Πολωνία*, ανακτήθηκε στις 23/12/2024 από: <https://ende.gr/%CE%B7-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7/>

Πανάγος, Κ., (2013). *Τα «αίτια» της διαφθοράς των αστυνομικών αρχών*, <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr/index5718.html?pgtp=1&aid=1385908887>

Πανούσης, Ι., (2016). *Τα σύγχρονα Μέσα Επικοινωνίας και Ενημέρωσης στη διαχείριση της διαφθοράς, στο: Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη (επιμ. Μ. Γασπαρινάτου), Α' Τόμος, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Παπαδοπούλου, Τ. (2015). *Συνταγματικό δίκαιο*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <http://beta.kallipos.gr/jspui/handle/11419/4277>

Παπαδοπούλου, Α. (2022). *Το κράτος δικαίου στην Ευρώπη και ο αυταρχικός λαϊκισμός ως «δούρειος ίππος» για την άλωσή του*, Προδημοσίευση από Τόμο προς τιμήν της Αυτής Εξοχότητας, Προέδρου της Δημοκρατίας, Κατερίνας Σακελλαροπούλου, που θα εκδώσει η Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος (υπό έκδοση), ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.constitutionalism.gr>

Παπαδοπούλου, Α. (2023). Το κράτος δικαίου ως αναφάιρετος πυλώνας του ευρωπαϊκού συνταγματικού πολιτισμού. στο Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι: *Η ενδυνάμωση του κράτους δικαίου στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις και στην Ελλάδα*, Νομική Βιβλιοθήκη.

Παπαχαράλαμπος, Χ., (2019). Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου, Στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπος, Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Εκδόσεις ΕΑΠ.

Πρεβεδούρου, Ε., (2021). *Ευρωπαϊκή Ένωση και κράτος δικαίου: πρόοδοι και προοπτικές βελτίωσης*, ανακτήθηκε στις 04/12/2024 από: <https://www.prevedourou.gr>

Πρεβεδούρου, Ε., (2023). Οι Ανεξάρτητες Αρχές, ανακτήθηκε στις 07/12/2024 από: <https://www.prevedourou.gr>

Ράικος, Δ., (2006). *Δημόσια διοίκηση και διαφθορά. Από τη σκοπιά του διοικητικού δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Σπανού, Κ., (2000). *Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία*, Εκδόσεις Παπαζήση.

Στάγκος, Π., (2024). *Πόσο αποτελεσματική είναι η ευρωπαϊκή προστασία του κράτους δικαίου, εντός και εκτός Ελλάδος;*, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.constitutionalism.gr/poso-apotelesmatiki-einai-i-evropaiki-prostasia-tou-kratous-dikaiou/>

Στεργιούλης, Ε., (2020). *Διαφθορά στην Αστυνομία και τρόποι αντιμετώπισής της*, ανακτήθηκε

στις 30/11/2024 από: https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-diafthora-sten-astenomia_gr_5ef8d74fc5b6ca9709111f9b

Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε., (2012). Η δωροδοκία στον ιδιωτικό τομέα: Νεότερες εξελίξεις στην Ε.Ε., *Ποινική Δικαιοσύνη*.

Σωτηρόπουλος, Β., (2019). *Είναι αναγκαία η Εθνική Αρχή Διαφάνειας;*, ανακτήθηκε 16/12/2024 από: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-anagkaia-i-ethniki-archi-diafaneias/>

Φλωρίδης, Β., (2007). Το διεθνές νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς, με ιδιαίτερη έμφαση στη θεσμική θωράκιση της Ε.Ε., *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2/2007.

Χατζηκώστας, Κ., (2014). Διατάξεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς στον ελληνικό δημόσιο τομέα με μέσα του ποινικού δικαίου. Στο: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, (επιμέλεια), *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στο Δημόσιο Τομέα. Αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου*, Τόμος 1, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλα.

Χατζηκώστας, Κ., (2016). Η καταπολέμηση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα με τα μέσα του ποινικού δικαίου, με έμφαση στη δωροδοκία ως κύρια μορφή διαφθοράς στην Ελλάδα, *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 19ο, Μάιος 2016.

Χρυσόγονος, Κ., (2008). *Συνταγματικό Δίκαιο II. Ειδικό Μέρος*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χρυσομμάλης, Μ., (2018). *Η αρχή του κράτους δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (συλλογικό έργο), Νομική Βιβλιοθήκη.

Νομοθετικά κείμενα

Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

Νόμος 2656/1998, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/199431/nomos-2656-1998>

Νόμος 3560/2007, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/151573/nomos-3560-2007>

Νόμος 2802/2000, ανακτήθηκε στις 30/11/2024 από: <https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-suntheke/nomos-2802-2000-phek-47-a-3-3-2000.html>

Νόμος 2477/1997, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-synegoros-tou-polite/n-2477-1997.html>

Νόμος 3094/2003, ανακτήθηκε στις 02/12/2024 από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/175210/nomos-3094-2003>

Ποινικός Κώδικας

Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύνταγμα της Ελλάδας

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης